

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Irena Juozeliūnienė
Laura Kanapienienė

ŠEIMOS ŽEMĖLAPIO METODAS

Mokomoji knyga
socialinių mokslų studentams

Vilniaus
universiteto
leidykla
2012

UDK 316.3(075.8)
Ju-155

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto taryba
(2012 m. vasario 8 d., protokolas Nr. 86)

Recenzavo:

prof. dr. (Hp) VIDA KANOPIENĖ
Mykolo Romerio universitetas

dr. (Hp) AUDRA SIPAVIČIENĖ
Socialinių tyrimų institutas

doc. dr. DANUTĖ TUREIKYTĖ
Vilniaus universitetas

ISBN 978-609-459-065-8

© Irena Juozeliūnienė, 2012

© Laura Kanapienienė, 2012

© Vilniaus universitetas, 2012

TURINYS

Pratarmė / 5

1. KOKYBINIŲ ŠEIMOS TYRIMŲ APŽVALGA / 6
2. KOKYBINIŲ ŠEIMOS TYRIMŲ YPATUMAI / 14
3. ŽEMĖLAPIO NAUDOJIMAS KOKYBINIAMS TYRIMAMS / 19
4. ŠEIMOS ŽEMĖLAPIO METODAS / 24
  - 4.1. Metodo apibūdinimas ir šaltiniai / 24
  - 4.2. Tyrimo metodologija / 35
  - 4.3. Duomenų rinkimo pakopos / 48
  - 4.4. Šeimos žemėlapių metodo ypatumai / 56
  - 4.5. Tyrimo etika / 64
5. ŠEIMOS ŽEMĖLAPIO METODO
TAIKYMO PAVYZDŽIAI / 68
  - 5.1. Šeimos po skyrybą / 68
  - 5.2. Pakartotinės santuokos šeimos / 72
  - 5.3. Atotolio vaikų tyrimas / 79

Baigiamosios pastabos / 85

Literatūra / 86

PRIEDAS. Giluminio interviu gairės / 95

Summary / 105

PRATARMĖ

Knygoje supažindiname su Šeimos žemėlapiu metodu, kurį taikome nuo 2004 metų. Metodas priklauso kokybinei šeimų tyrimo metodologijai – yra trijų pakopų išplėtotas giluminis interviu. Šeimos žemėlapiu metoda 1990 metais sukūrė norvegų profesorė Irene Levin, remdamasi Filadelfijos vaikų konsultacinėje klinikoje (*Philadelphia Child Guidance*) atliekamais tyrimais. Ji tyrinėjo šeimas po skyrybų, pakartotinės santuokos šeimas bei skyrybų pasekmes vaikams. Mūsų mokslinis tikslas buvo konceptualizuoti taikomas metodo procedūras ir technikas šiuolaikinio žinojimo apie šeimas požiūriu, suteikti metodui kokybinio tyrimo kalbėsenos žodyną, išvelgiant konceptualizacijų vizualizacijos, trianguliacijos, verbalinės ir neverbalinės informacijos derinimo bei tiriamojo įveiklinimo strategijas. Mūsų siūloma Žemėlapiu metodo interpretacija rodo, kaip atliekant tyrimą gali būti realizuojamas teorijos, tyrimo metodologijos ir metodo sąryšis, atsisakoma objektyvaus stebėtojo arba žinančio tyrėjo pozicijos ir vadovaujamosi atvira šeimos samprata. Šeimos žemėlapiu metode naudojamas sampratų žemėlapis, nes jis neturi normatyvinės nuorodos, būdingos sąvokų žemėlapiams, be to, individuali tiriamojo nuomonė netestuojama pagal tai, kaip ji atitinka „teisingą“, arba institucinę, šeiminių gyvenimo sampratą. Šioje knygoje norėjome atskleisti dar vieną svarbų Šeimos žemėlapiu taikymo aspektą – kokybinio tyrimo atlikimas yra meninė kūryba ir jai tyrėjas turi pasirengti. Tyrimo metu būtina reflektuoti jo eigą, *tyrinėti tyrimą*, kitaip tariant, įvertinti išskylančias tyrėjo ir tiriamojo sąveikas, tyrimo poveikį tiriamajam ir tyrėjui bei integruoti sąveikas į tyrimo procesą.

Mokomoji knyga skiriama socialinių mokslų studentams ir visiems besidomintiems kokybiniais šeimų tyrimais.

IRENA JUOZELIŪNIENĖ
LAURA KANAPIENIENĖ

Kokybiniai šeimų tyrimai turi senas tradicijas. Ilgą laiką buvo diskutuojama dėl kokybinių tyrimų patikimumo ir pastarieji formaliai įteisinti tik tuomet, kai „kokybinių argumentų“ svarumą pripažino tokie metodologijos autoritetai, kaip Donaldas Campbellas ir Lee J. Cronbachas (Cook and Campbell 1979; Patton 1986; 1990).

Nors vis dar pasitaiko nesutarimų, kokybinės ir kiekybinės tyrimų metodologijų klausimai šeimos sociologijoje yra plačiai aptarti (Atherton 1993; Atkinson et al., 1991; Cavell and Snyder 1991; Denzin, Lincoln 2000). Pastarojo šimtmečio pradžios šeimos sociologija pripažįsta įvairias tyrimo metodologijas ir jų derinimą. Pasirenkant metodologiją, svarbiausias kriterijus yra jos tinkamumas nagrinėjamo reiškinio tyrimui. Šeimos sociologus domina kokybinių tyrimų novatoriškumas, visų lygių trianguliacija (metodologijų, metodų, tiriamųjų, tyrėjų), tyrėjo poveikis tyrimo rezultatų interpretavimui ir grįžtamasis tiriama dalyko poveikis tyrėjui, tyrimo etikos klausimai ir šeimos teorijos ryšys su šeimine praktika. Kokybinius šeimų tyrimus plėtoja į praktiką orientuotos disciplinos – tarpdisciplininės šeimos studijos, šeimos terapija, socialinis darbas, konsultacinė ir švietimo praktika, rengiami kokybinių tyrimų atlikimo vadovai.

Šeimos kokybinio tyrimo apibūdinimas nėra savaime suprantamas dalykas, nes abi sąvokos *šeima* ir *kokybinis tyrimas* yra nevienareikšmės. Šios sąvokos yra kontekstiškos, todėl angažuotos socialiniu ir politiniu požiūriu, kitaip tariant, susijusios su šeimos ideologija, be to, jos turi teorinį ir praktinį užtaisą. Šeimos tyrimo struktūra atskleidžia šeimos socialinį statusą visuomenėje, požiūrius į lytis ir kartas, seksualumo raišką, biologinių ir socialinių veiksnių bei poros santy-

kių įteisino svarbą apibūdinant šeimą. Nesutariama ir dėl narystės šeimoje kriterijų, įsipareigojimų apibūdinimų ir skirtingai teorizuojama bendroji šeimė patirtis. Požiūris į kokybinius šeimos tyrimus yra susijęs su moderniuoju ir postmoderniuoju diskursais šeimos sociologijoje. Pastarieji diktuoja tyrimo paradigmą, metodologinius principus, lauko tyrimo dizainą.

MODERNUS IR POSTMODERNUS DISKURSAS ŠEIMOS SOCIOLOGIJOJE

Moderni šeimos sociologija susiformavo XX amžiaus pradžioje. Vadovaudamiesi pagrindiniais modernizmo bruožais (tikėjimu pažanga visose žmonijos gyvenimo srityse, racionalaus planavimo idėja, dėmesiu universalumui / bendražmogiškumui, pagarba žmogaus teisėms) šeimos sociologijos pradininkai siekė kurti mokslines teorijas, kitaip tariant, laikytis racionalumo, *laisvės nuo vertybių* (angl. *value-free*), tyrinėti šeimas konkrečiomis socialinėje erdvėje, konkrečiomis aplinkybėmis ir atsisakyti XIX amžiuje įsigalėjusio aprašomojo šeimų istorinės analizės stiliaus. Šeimos sociologija privalėjo tapti *mokslu*. Moksliskumą garantavo pozityvizmas, todėl šeimos sociologijoje kiekybinė tyrimų metodologija nustelbė kokybinę (nors buvo atliekami ir kokybiniai tyrimai); tyrėjui buvo skirtas „objektyvaus“ stebėtojo vaidmuo; duomenų analizėje dominavo analitinė indukcija ir verifikacijos principas. Iki XX amžiaus devintojo dešimtmečio moderni sociologija siekė sukurti *tiesos siekiančias* (angl. *truth-seeking*), *laisvas nuo vertybių*, *numatančias* (angl. *predictive*) teorijas, besiremiančias empirinių duomenų „objektyvia“ analize. Nors

šeimos sociologijoje įsitvirtino modernistinė logika, tačiau buvo plėtojamos įvairios šeimos teorinės perspektyvos. Labiausiai paplito struktūrinis funkcionalizmas, simbolinis interakcionizmas ir sistemų teorijos. Struktūrinio funkcionalizmo atstovus domino šeimos ir socialinės aplinkos sąveika. Abi struktūros buvo analizuojamos kaip stabilios ir egzistuojančios neistorinėje erdvėje. Socialinė aplinka buvo „duotybė“, prie kurios turėjo prisitaikyti šeima. Simbolinio interakcionizmo atstovai analizavo vidinę psichosocialinę šeimėnę aplinką, tyrinėjo kognityvinius ir sąveikos veiksmus. Tikėdami visuomenės gebėjimu vystytis link bendro gėrio, stengėsi padėti šeimoms greičiau pasiekti šį tikslą gyvenant santarvėje, išvengiant skrybų. Jie siūlė individualaus tapatumo, vaidmens atlikimo tyrimo modelius. Sistemų teorijos analizavo neistorines, universalioje terpėje egzistuojančias sistemas ir sąveikas jų viduje. Daugiausia dėmesio skiriama vidinių ryšių analizei ir jų kiekybinėms išraiškoms.

XX amžiaus aštuntojo dešimtmečio savikritikos banga skelbė **postmodernaus diskurso** įsitvirtinimą šeimos so-

ciologijoje. Feminizmo, rasių ir etninių santykių, fenomenologijos, atgimusio simbolinio interakcionizmo atstovai suabejojo pozityvistinės modernios šeimos sociologijos galimybėmis tyrinėti pakitusius šeiminius darinius ir šeimos sociologija tapo pliuralistine ir savikritiška. Nurodysime penkias postmodernių idėjų sklaidos kryptis. *Pirma*, dekonstruojama šeimos samprata. Santuokiniais ryšiais susieta heteroseksuali vaikų turinti pora, kuri gyvena viename namų ūkyje ir kurioje griežtai apibrėžiami vyro ir moters vaidmenys, nebelaikoma šeiminio gyvenimo standartu. Konstatuojama, kad „postmodernios šeimos“ sąvoka neinstitutionalizuoja vienos naujos šeiminio gyvenimo formos, o parodo, kad nėra šeiminio gyvenimo standartų, dominuoja eksperimentavimas, pliuralizmas. *Antra*, postmodernizmas sutapatinamas su postpozityvizmu, paneigiama „objektyvaus“ tyrėjo laikysena. Skelbiama, kad nėra faktų be teorijos, o faktų pateikimas yra jų inter-

pretacija iš tam tikros pozicijos. Visos teorijos yra socialiai konstruojamos. *Trečia*, šeimos tyrimuose taikoma diskurso analizė, šeimos analizuojamos per kalbos ir reikšmių konstravimo šeiminiame gyvenime prizmę, tiriami institucinės socialinės aplinkos ir šeimos reikšmių laukai bei jų sąryšis. *Ketvirta*, remiantis feminizmo idėjomis siekiama dekonstruoti lyties sampratą ir patriarchalinius šeiminio gyvenimo modelius. *Penkta*, naujasis istoricizmas šeimos sociologijoje atkreipia dėmesį į tai, kad nagrinėtina ne tik tyrimo objekto (šeimos darinių) istorinė kaita, bet ir šeimos tyrėjų žiūros kaita, kitaip tariant, žinojimo apie šeimas ir šeiminio gyvenimo aptarimo kaita.

Postmodernizmas išprovokuoja antipostmodernistines šeimos sociologijos kryptis – kuriamos biosocialinės šeimos teorijos, atliekamas biosocialinių ir postmodernistinių teorijų derinimas, kuriami sofistikuoti, kiekybiniais statistiniais metodais pagrįsti šeimų analizės modeliai.

Parengta pagal: Sussman, Marvin B.; Steinmetz, Suzanne K.; and Peterson, Gary W. (eds.) 1999. *Handbook of Marriage and the Family*. New York: Plenum.

Pateikiant kokybinio šeimos tyrimo apibūdinimą sunku išvengti diskusijų, susijusių su paradigma ir šeimos ideologija. Siūlome „negrįžtą“ šeimos kokybinio tyrimo apibūdinimą, kurį vartoja žymi šeimos tyrimo metodologijos ir metodų specialistė Jane Gilgun (1992: 24). *Šeimos kokybiniu tyrimu* autorė vadina tyrimą, kuriame (1) analizuojama šeiminio gyvenimo patirtis ir šeimos sąveika su kitomis šeimomis bei socialiniais institutais, (2) duomenys yra renkami ir analizuojami ne skaičių, o žodžių ir paveikslų (piešinių) pavidai-

lu, (3) duomenys yra konceptualizuojami, renkami, analizuojami ir interpretuojami kokybiniu būdu, (4) informantai yra asmenys, kurie apibūdina save kaip šeimą, jie susiję išipareigojimais, jiems būdinga bendra istorija; šie asmenys paprastai, bet nebūtinai, yra susiję teisi- niais ir biologiniais ryšiais. Tokio bendro apibūdinimo pranašumas yra tas, kad jis sujungia labai skirtingus kokybinius šeiminio gyve- nimo tyrimus. Šį kokybinio tyrimo apibūdinimą mes papildome dar vienu požymiu, nurodančiu, kad (5) tyrimo duomenų analizė gali būti atliekama pasitelkiant kompiuterines programas (pvz., MAXqda, Atlas.ti, NUD*IST). Šios programos yra aktyviai diegiamos nuo pra- ėjusio šimtmečio devintojo dešimtmečio. Svarbu paminėti, kad tokia kompiuterizuota duomenų analizė nėra statistinė duomenų analizė (pvz., SPSS), bet skirta kokybinio tyrimo metu gautiems tekstams or- ganizuoti ir struktūrinti (Kelle 2004).

Kokybinio tyrimo procesai (konceptualizavimas, duomenų rinki- mas, analizė ir interpretavimas) gali turėti kokybinę išraišką, bet gali būti ir mišraus pobūdžio. Pastaruoju atveju kokybinio tyrimo rezul- tatai yra įvertinami kokybiniu būdu (skiriant kodus, kategorijas, pa- teikiant *tankius aprašymus*) arba (ir) naudojant kompiuterines pro- gramas, suteikiančias kokybiniams duomenims kiekybinį pavidalą. Procedūros vadinamos mišriomis ir tuomet, kai taikoma atsitiktinė tikimybinė informantų atranka. Paprastai kokybinio šeimų tyrimo logiką reprezentuoja teorinė atranka, *sniego gniūžtės, negatyvių atve- jų analizė* (angl. *negative case analysis*). Dar viena svarbi kokybinio šeimų tyrimo ypatybė yra atvirų klausimų pateikimas interviu metu, klausimynuose, apklausose.

Remiantis Herbertu Blumeriu (1969), Thomasu Schwandtu (1990), Jane Gilgun (1992) **šeimų tyrimo metodologiją** galima apibūdinti kaip visumą principų, procedūrų ir vertybių, reguliuojančių kokybi- nio tyrimo eigą. Kokybiniuose šeimų tyrimuose taikomos šios me- todologijos: interpretacinis interakcionizmas ir interpretacinės bio-

grafijos bei naratyvų (Denzin 1989), natūralistinis tyrimas (Lincoln & Guba 1985), radikali kritinė teorija (Osmond 1987), konstrukcionizmas, kritinės teorijos (Schwandt 1990), heidegeriškoji hermeneutika (Packer 1985; Wilson, Hutchinson 1991), emancipacinis tyrimas (Lather 1986), postmodernizmas ir dekonstruktyvizmas, feministinis dekonstruktyvizmas ir feministinis postmodernizmas (Flax 1990; Harding 1987; Hare-Mustin, Marecek 1990). J. Gilgun manymu, šeimų tyrimų „dvasią“ labiausiai perteikia interpretacinė, hermeneutinė ir feministinė metodologijos. Taikant šias metodologijas tiesiogiai susipažįstama su tirama aplinka, apibūdinamos sąvokos ir formuluojamos tyrimo prielaidos, jos nuolatos tikrinamos siekiant suprasti reikšmes, kurias tiriamieji suteikia nagrinėjamiems reiškiniams.

Metodologija turi įtakos tyrimo tikslų formuluotėms, teorijų, tyrimo metodų pasirinkimui, tiriamųjų atrankos principams, tyrimo eigai, duomenų analizei ir jų interpretavimui. Kokybiniuose šeimų tyrimuose **teorija** dalyvauja visuose tyrimo etapuose. Pasirinkta teorija daro įtaką problemos formuluotei, duomenų analizei ir interpretavimui, ataskaitos rašymui. Pradiniame tyrimo etape teorija gali reikštis tyrimo modelių, darbinių tyrimo prielaidų pavidalu, ji lemia tyrimo metodų ir jų sąryšio pasirinkimą. Tyrimo metu teoriniai konstruktai turi įtakos išskiriamoms kategorijoms, kurios, savo ruožtu, įtvirtinamos kodais ir kodavimo schemomis. Kita vertus, pradiniai teoriniai modeliai yra koreguojami atsižvelgiant į tyrimo metu surenkamus duomenis.

Apie teorinio išmanymo ir praktinio tyrimo atlikimo darną byloja Herberto Blumerio (1969) dėmesys „pajautos“ sąvokoms ir klausimams. Autoriaus plėtojama natūralistinė metodologija skelbė, kad socialinių reiškinių tyrimas privalo atitikti jų prigimtį, todėl reikėtų vengti *a priori* sudarytų baigtinių tyrimo schemų. Jis siūlė skirti *pajautos* (angl. *sensitizing*) ir *baigtines* (angl. *definitive*) sąvokas. Kadangi socialinis pasaulis neturi griežto apibrėžtumo, todėl baigtinių,

apibrėžiančių sąvokų vartojimas empiriniame tyrime yra savotiškas tyrėjo išibrovimas į socialinį reikškinį, tam tikra prievartos forma. Kita vertus, autorius neketino visiškai atsisakyti išankstinių tyrimo prielaidų. Jo manymu, tyrimo sėkmė priklauso nuo gerai apgalvotų tyrimo hipotezių formulavimo ir išsamaus kintamųjų aptarimo. Pastarieji turi būti pateikiami pajautos sąvokų ir klausimų pavidalais ir atskleisti euristines tyrėjo idėjas bei pasirinktas tyrimo kryptis.

Pasirenkant **tyrimo metodus** būtina prisiminti, kad šeiminiam gyvenimui būdinga didelė įvairovė ir daugiamažiškumas, todėl vienas metodas nepajėgus atskleisti šeiminio gyvenimo gelmės. Pavyzdžiui, Čikagos mokyklos sociologai bei jų sekėjai, puoselėjantys interakcionizmo tradiciją, siūlo naudoti visus metodus, leidžiančius tyrinėti reiškinį. Tradiciniai kokybinių tyrimų metodai (interviu, stebėjimas, dokumentų analizė) gali būti derinami su kiekybinio tyrimo standartizuotais instrumentais. Tyrimo metodų derinimo tikslingumą diktuoja konkrečių šeimų ypatumai ir pasirinkta tyrimo metodologija.

Kokybiniai tyrimai neturi tokios griežtos tyrimo atlikimo struktūros kaip kiekybiniai tyrimai, todėl kyla klausimas, ar „teisingai“ atliekamas konkretus šeimos tyrimas? Ar tinkamai pasirinkta tyrimo metodologija, teorija ir metodai? Atsakant į klausimus negalima vienareikšmiai pasakyti, ar tyrėjas pasirinko „teisingą“ tyrimo strategiją, nes nėra objektyvių kriterijų, įvertinančių jos „teisingumą“. Apie tyrimą galima spręsti pagal tai, ar tyrėjas sugebėjo iškelti tyrimo problemą ir numatyti tyrinėtinas šeiminio proceso grandis, atrasti tyrimo dalykui tinkamą metodologiją, teoriją ir metodus. Svarbu, ar tyrėjas sugebėjo išgirsti tai, ką norėjo pasakyti tiriamieji, ar sugebėjo atsižvelgti į kitų tyrėjų pastabas ir kritiką. Kitaip tariant, kokybinio tyrimo išvados neturėtų būti tik tyrėjo subjektyvios pozicijos patvirtinimas, nes tyrėjas privalo ištirti tai, ką ketino ištirti, ir reflektyviai tyrinėti tyrimo eigą.

Nepaisant didelės kokybinių šeimos tyrimų įvairovės galima išskirti bendruosius tyrimo etapus, į kuriuos galėtų orientuotis pradedantis tyrėjas. Pateiksime Janės Gilgun (1992: 33–35) išskirtus kokybinio šeimos tyrimo etapus (žiūrėti interpaą „Kokybinio šeimos tyrimo etapai“), kuriuos ji suformulavo remdamasi asmenine tyrėjos patirtimi ir bendraisiais principais, pateiktais Blumerio (1969), Bogdano ir Biklen (1982), Corbin ir Strausso (1990), Glaserio ir Strausso (1967), Murphy (1990) darbuose. Kyla klausimas, kiek tęsti tyrimą? Remiantis Glaseriu ir Straussu (1967) tyrimas tęsiamas iki *teorinio prisotinimo*. Pastarasis reiškia, jog tyrėjas daugiau neranda informacijos, modifikuojančios jo prielaidas. Be abejo, visiškas teorinis prisotinimas yra abstrakcija, tačiau svarbu, kad tyrėjas pajustų, kad jo teorinės prielaidos, sudaryti modeliai yra empiriškai pagrįsti ir patikrinti išnagrinėjus skirtingus atvejus, be to, yra susiję su anksčiau atliktais tyrimais ir teorijomis.

KOKYBINIO ŠEIMOS TYRIMO ETAPAI

1. Apibrėžkite Jus dominančią tyrimo sritį. Vadovaukitės žiniomis iš savo asmeninės šeiminių gyvenimo patirties, tyrimo praktikos ir literatūros šaltinių. 2. Surašykite visus įmanomus klausimus, į kuriuos norite gauti atsakymus. 3. Pagalvokite ir parašykite, kuriomis teorijomis norėtumėte vadovautis. 4. Padarykite relevantiškų literatūros šaltinių apžvalgą. 5. Remdamiesi 2–4 punktais sudarykite tyrimo klausimų sąrašą. Simbolinio interakcionizmo atstovai šiuo klausimus vadina <i>pajautos</i> (angl. <i>sensitizing</i>) klausimais. Tyrimo metu koreguokite šiuos klausimus.	6. Apibrėžkite tyrimo parametrus: kiek laiko vyks tyrimas, kiek tiriamųjų ir t. t. Vieni tyrėjai numato daugiau tyrimo parametru, kiti – mažiau. Jie tikslinami tyrimo metu. 7. Pasistenkite pradėti lauko tyrimą be išankstinių nusistatymų. Turėkite omenyje savo darbo stilių, nuostatas, simpatijas teorinėms priegoms ir pasverkite, kaip tai gali atsiliepti klausimų pateikimui, prisistatymui tiriamajam, tyrimo rezultatų interpretavimui. 8. Atidžiai išnagrinėkite pirmąjį tyrimo atvejį. 9. Padarykite lauko užrašus. Parašykite tyrėjo komentarus. (Tyrėjo komentarai yra subjektyvios tyrėjo

- pastabos. Jas būtina atskirti nuo tyrimo aprašymo.)
10. Parenkite *atmintines* (angl. *memos*). (Atmintinės yra spekuliatyvūs komentarai apie atvejų palyginimus, apie galimybę teorizuoti duomenis, apie pradinių teorinių modelių ar tyrimo prielaidų ir empirinės medžiagos sąryšį.)
  11. Pabandykite apibūdinti ryškėjančias sąvokas ir pasvarstykite apie jų sąryšį. Tai padės Jums suformuluoti hipotezes.
  12. Išnagrinėkite antrąjį atvejį. Jums iškils klausimų.
  13. Padarykite lauko užrašus, parašykite tyrėjo komentarus ir analitinius užrašus tokiu pat būdu, kaip nagrinėdami pirmąjį atvejį. Svarstykite apie sąvokų apibūdinimą ir jų sąryšį.
  14. Palyginkite, kokias tyrimo prielaidas galima formuluoti remiantis pirmuoju atveju ir antruoju atveju.
  15. Koreguokite tyrimo prielaidas, kad jos atitiktų abu atvejus.
  16. Tęskite tyrimą pagal sudarytą tiriamųjų atrankos modelį. Tolesnio tyrimo logika priklausys nuo to, ar sudarant atrankos modelį buvo keliamas tikslas nagrinėti panašius atvejus, ar ieškoti skirtingų pasireiškimų.
  17. Jeigu Jums atrodys, kad pavyko suformuluoti tyrimo prielaidas, ieškokite literatūros šaltinių, relevantiškų šioms prielaidoms.
  18. Informaciją, glūdinčią literatūros šaltiniuose, bandykite pritaikyti savo empirinei medžiagai ir suformuluotoms prielaidoms. Stenkitės atsakyti į klausimą, ar / kaip empirinė medžiaga atitinka teorijas, tyrimus šioje srityje? Kokie Jūsų tyrimo rezultatai galėtų būti laikomi empirinių duomenų teorizavimu?
  19. Patikrinkite išvadas, atlikdami kitų atvejų tyrimą.
  20. Koreguokite teorizuojančius teiginius, kad jie atitiktų pastaruosius atvejus.
  21. Tęskite tyrimą tol, kol Jūsų formuojami teorizuojantys teiginiai atitiks empirinę medžiagą.

Parengta pagal Gilgun, Jane F. 1992. Definitions, Methodologies and Methods in Qualitative Family Research. In: J. F. Gilgun, K. Daly, and G. Handel (eds.). *Qualitative Methods in Family Research*. London: Sage publications, p. 33–35.

2

KOKYBINIŲ ŠEIMOS TYRIMŲ YPATUMAI

Kokybiniais metodais siekiama tyrinėti šeiminio gyvenimo procesus, patirtis, sąveikoje kuriamas reikšmes ir jų raišką tarpasmeniniuose santykiuose. Kokybiniai tyrimai suteikia tyrėjui ypatingą progą stebėti šeiminių gyvenimą ir kelia didelius reikalavimus tyrimo procedūroms ir tyrėjo asmenybei. Remdamiesi Kerry Dally (1992a), Jamesu White'u ir Davidu Kleinu (2002) nurodysime kelis šeimos tyrimo ypatumus.

Kokybinis tyrimas (interview, stebėjimas, laiškų, dienoraščių analizė ir kt.) suteikia galimybę tyrinėti *privatų šeimos gyvenimą*, bendrauti su šeimos nariais jų įprastinėje aplinkoje, tiesiogiai užduoti klausimus, stebėti elgesį, kartu su tiriamaisiais aptarti tyrimo rezultatus. Kokybinio tyrimo procedūros savaimė negarantuoja šeimos narių atsivėrimo tyrėjui, tačiau leidžia jam pajusti skirtį tarp viešo ir privataus, prasiskverbti į šeiminių vaidmenų darybą ir tyrinėti „akivaizdumus“, siejamus su šeiminingais santykiais.

Kokybiniai šeimų tyrimai yra *šeiminio pasaulio* (angl. *family world*) tyrimai. Šeimų tyrimuose stengiamasi neapsiriboti vieno šeimos nario nuomone ir teiraujamosi įvairių šeimos narių nuomonės. Neturint galimybių atlikti interview su keliais šeimos nariais, būtina atidžiai pasirinkti informantus. Šeimų tyrėjai išpėja, jog tiriamųjų pasirinkimas gali lemti tyrimo rezultatus. Pavyzdžiui, dar praėjusio šimtmečio viduryje Safilios-Rothschild (1969) atkreipė dėmesį, kad šeiminio gyvenimo tyrimai paprastai remiasi moterų nuomone, nes moterys linkusios dalytis tokio gyvenimo patirtimi, jas lengviau prakalbinti. Būtina žinoti, kad „savanoriškame“ atstovavime šeimai gali slypėti pavojus kalbėti šeimos vardu, kitaip tariant, pateikti savo nuo-

monę kaip bendrą šeimos narių nuomonę. Kartais savanorystė gali reikšti norą „apsaugoti“ šeiminio gyvenimo paslaptis ir privatumą. Atsižvelgiant į šiuos pavojus, rekomenduojama taikyti tiriamųjų trianguliaciją.

Kokybiniuose šeimų tyrimuose daug dėmesio skiriama *tyrėjo vaidmeniui*. Tyrėjas turi nuspręsti, kaip pateikti privataus gyvenimo tyrimo rezultatus ir kaip giliai įsiskverbti į tiriamos šeimos gyvenimą, nepažeidžiant privatumo. Tiriamieji gali klaidingai sutapatinti tyrėjo vaidmenį su šeimos terapeuto vaidmeniu ir manyti, jog tyrimo pabaigoje jis padės šeimai išspręsti jos problemas. Tyrėjui atsivėrusios šeimos nariai gali klausti: „Ar kitose šeimose kyla tos pačios problemos? Kaip kitos šeimos jas sprendžia? Ką mums toliau daryti?“. Apsisprendamas dėl savo vaidmens tyrimo metu, tyrėjas turėtų atsižvelgti į Oakley (1981) ir Dally (1992b) rekomendacijas:

Pirma. Būtina prisiminti, jog šeimos tyrimas yra tik duomenų rinkimas apie šeiminių gyvenimą, o tyrėjo ir tiriamojo santykiai nėra terapeuto (eksperto) ir paciento hierarchinių vaidmenų santykiai. Tyrėjas turėtų siekti ir laikytis nehierarchinių vaidmenų santykių su tiriamaisiais.

Antra. Tyrėjas turi būti pasirengęs, jog tiriamieji teirausis jo nuomonės, prašys patarimų ar pagalbos. Atsiribodami nuo šeimos terapeuto vaidmens tyrėjai galėtų rekomenduoti informantams juos dominančią literatūrą, nurodyti pagalbos centrus, rekomenduoti terapeutą ar psichologą, socialinį darbuotoją, teisininką. Pagalbos pobūdis priklauso nuo tyrėjo patirties.

Taip pat būtina prisiminti, kad nepaisant tyrėjo pastangų apriboti savo asmeninį poveikį tyrimo eigai tiriamieji šį poveikį junta. Savo ruožtu tyrėjas patiria grįžtamą tyrimo poveikį savo asmenybei ir duomenų interpretacijai. Šeimos atsivėrimas tyrėjui ir jo įsijautimas į situaciją gali sukelti tyrėjo vaidmenų konfliktą, nukreipti tyrimą nauja vaga. Jaučiančiam situacijos poveikį tyrėjui rekomenduojama

prisiminti pagrindinį tyrimo tikslą ir sutelkti dėmesį į reikšmes, kurias situacijai suteikia tiriamieji. Tyrėjas neturėtų vertinti situacijos pareiškdamas asmeninę nuomonę ir paveikdamas jos eigą.

Trečia. Atliekant ilgalaikį kokybinį tyrimą (pavyzdžiui, stebėjamą dalyvaujant), šeimos nariai tyrėją gali priskirti savo šeimai ir įtraukti į tarpasmeninius santykius. Šiuo atveju būtina nepažeisti šeimoje jau egzistuojančių taisyklių ir atsargiai derėtis dėl savo vaidmens. Be to, būtina atlikti nuolatinę savo vaidmens šeimoje stebėseną.

Ketvirta. Akistatinį bendravimą su tiriamaisiais ir duomenų interpretaciją veikia asmeninės tyrėjo charakteristikos ir patirtis. Ankstesnė tyrėjo patirtis gali būti naudinga teorinio jautrumo požiūriu, tačiau kliudyti konkrečios šeiminės situacijos analizei. Pavyzdžiui, neabejojama, kad lyčių santykiai ir tyrėjo asmeninė šeiminė patirtis daro poveikį tyrimo eigai ir rezultatų interpretavimui. Šis poveikis pasireiškia tiek atliekant tiriamųjų atranką, tiek formuluojant interviu klausimus ir tyrimo prielaidas, tiek interpretuojant tyrimo duomenis. Siekiant valdyti tyrėjo asmens įtaką tyrimo eigai ir rezultatams, vadovujamasi Alfredo Schutzo (1971) idėjomis apie pirmos ir antros pakopos sąvokas. Pirmos pakopos sąvokos turėtų reprezentuoti konkrečios šeimos kasdienę patirtį ir kalbą, o antros pakopos konstruktai yra tyrėjo atliktų analitinių procedūrų rezultatas ir neišvengiamai paveikiami tyrėjo asmenybės. Tyrėjui keliami užduotis analitinių procedūrų metu stebėti savosios patirties poveikį antros pakopos konstruktam ir išsaugoti tiriamųjų perteikiamas reikšmes.

Penkta. Kokybiniuose šeimų tyrimuose būtina vadovautis tyrimo etika. Remiantis Kerry Dally (1992a) galima išskirti penkis tyrimo etikos reikalavimus.

Pirmasis reikalavimas nurodo, kad tyrėjas privalo gerbti tiriamųjų šeiminio gyvenimo privatumą; antrasis – apsispręsti dėl šeimos tyrėjo ir (ar) šeimos terapeuto vaidmenų bei turėti būtiną profesinę kvalifikaciją; trečiasis – įvertinti asmeninių charakteristikų ir patirties įta-

ką tyrimo eigai ir vengti vertybinio angažuotumo; ketvirta – tyrėjas privalo susitarti dėl intervencijos į privatų tiriamojo gyvenimą ribos ir laikytis susitarimo. Be to, būtina paaiškinti tiriamajam, kad, iškilus abejonių, jis gali nutraukti tyrimą ir (arba) atsiimti tyrimo metu suteiktą informaciją. Penkta – tyrėjas privalo pasiteirauti apie tiriamojo savijautą po savaiminių atsivėrimų, išsipasakojimų tyrimo metu, pasitarti su juo dėl tokių duomenų išsaugojimo ir tolesnio naudojimo. Taip pat reikia priminti, kad tiriamasis turi teisę neatsakyti į klausimus, kurie jam kelia nerimą ir stresą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS:

1. Apibūdinkite kokybinį šeimos tyrimą ir atskleiskite jo ypatumus.
2. Nurodykite, kokius iššūkius šeimos tyrėjui kelia kokybinė tyrimų metodologija?
3. Aptarkite postmodernaus šeimos diskurso reikalavimus šeimų tyrimams ir palyginkite su šeimų tyrimu vadovaujantis moderniąja logika.
4. Nurodykite kokybinio šeimos tyrimo eigą.

PRAKTIŅĖ DISKUSIJOS UŽDUOTIS:

Iškelkite pagrindinį tyrimo klausimą, pasirinkite metodologiją, teoriją, tyrimo metodą (-us) ir paaiškinkite, kaip organizuosite kokybinį šeimos tyrimą.

Jeigu mokymas grupinis, grupės nariai išklauso vieno grupės nario pasakojimą apie kokybinio šeimos tyrimo organizavimą, fiksuoja siūlomo tyrimo dizaino privalumus bei trūkumus, diskutuoja dėl tyrimo metodologijos, pasirinktos teorijos, metodų, tiriamųjų, tyrimo atlikimo eigos ir etikos.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

1. Doherty, William J.; Boss, Pauline G.; LaRossa, Ralph; Schumm, Walter R.; and Steinmetz, Suzanne K. 1993. Family theories and methods: A contextual approach. In: P. G. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, and

- S. K. Steinmetz (eds.). *Sourcebook of family theories and methods: a contextual approach*. New York: Plenum
2. Gilgun, Jane F.; Daly, Kerry; and Handel, Gerald (eds.). 1992. *Qualitative Methods in Family Research*. London: Sage publications.
  3. Greenstein, Theodore N. 2006. *Methods of Family Research*. London: Sage publications.
  4. Bengtson, Vern L.; Acock, Alan C.; Allen, Katherine R.; Dilworth-Anderson, Peggye; Klein, David M. (eds.) 2005. *Sourcebook of Family Theory and Research*. London: Sage Publications.
  5. Tureikytė, Danutė. 2008. *Socialinių tyrimų metodologija ir metodai kriminologijoje*. Vilnius Eugrimas.
  6. Luobikienė, Irena. 2011. *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
  7. Valackienė, Asta; ir Mikėnė, Svajonė. 2008. *Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas: Technologija.

Bendroji prasme informacijos pateikimas žemėlapiu pavidalu yra konkreti technika arba jų visuma, parodanti, kaip asmenys vizualizuoja sąvokas ir santykius. Nuo XX amžiaus 8-ojo dešimtmečio sociologiniuose tyrimuose vis dažniau naudojami žemėlapiai – tiek duomenims pateikti, tiek rinkti. Labiau paplitęs žemėlapių naudojimas tyrimo duomenų pateikčiai. Šiuo atveju, duomenys, surinkti interviu, stebėjimo, dokumentų analizės metodais, yra organizuojami ir pateikiami vaizdiniu būdu – diagramų (Tukey 1977; Gowin 1981), voratinklių (Hanf 1971), klasterių (Rico 1983), žinojimo žemėlapių (Dansereau et al., 1979), sąvokų žemėlapių (Novak 1981), sampratų žemėlapių (Buzan 1974) pavidalais. Šios duomenų pateikimo formos vizualizuoja *tyrėjo* įžvalgas.

Kai žemėlapiai sudaromi (dėliojami, braižomi, piešiami) kaip duomenų rinkimo strategija, jie reprezentuoja *tiriamąjį* žinojimą, patirtį, suvokimą, atmintį ir reikšmių darybos procesą. Naudojant žemėlapius duomenims rinkti remiamasi prielaida, kad žmonės tikrovės reiškiniams suteikia reikšmes (Novak, Gowin 1984), reikšmės egzistuoja struktūrų pavidalu (Miles, Huberman 1994), reikšmių struktūros gali būti vizualizuojamos. Taigi, tiriamasis gali vizualizuoti savo žinojimą, patirtį, suvokimą, atmintį. Tyrėjo užduotis – vizualizaciją provokuojančias procedūras organizuoti į duomenų rinkimo metodą.

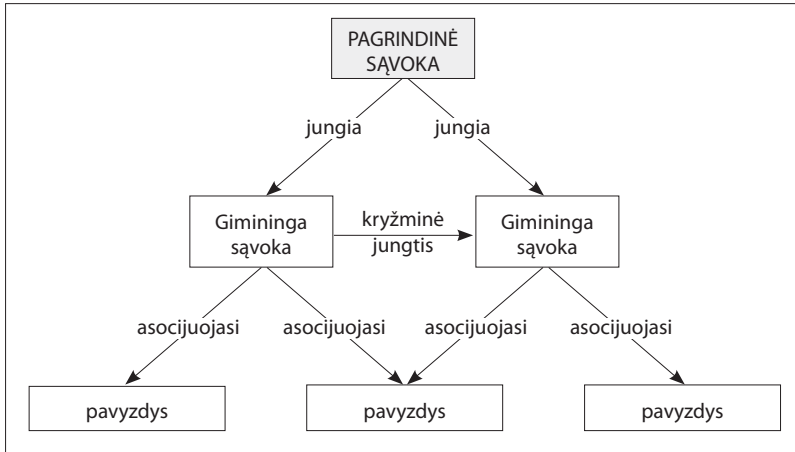
Duomenų rinkimui paprastai naudojami *sąvokų* (angl. *concept maps*) ir *sampratų* (angl. *mind maps*) žemėlapiai. **Sąvokų žemėlapiuose** (1 pav.) vaizduojamos naujos arba išskirtinės sąvokos, parodant jų ryšius su kitomis sąvokomis ir šių ryšių hierarchinę struktūrą.

Josephas Novakas (1981) laikomas pirmuoju autoriumi, pateikusių sąvokų žemėlapių kaip žinojimo reprezentavimo būdą. Plačiai žinomi ir vėlesni jo darbai, atlikti kartu su bendraautoriumi (Novak, Gowin 1984). Autoriai naudojo žemėlapių, vizualizuodami edukologinio kiekybinio tyrimo rezultatus: tikrinamas žinių įsisavinimas, parodoma, kaip mokomosios medžiagos vizualizavimas palengvina išmokimą. Žinių įsisavinimo tyrimuose analizuojamas žemėlapių, kaip mokymo metodų, naudojimo efektyvumas, palyginti su kitais metodais (Turns et al., 2000), parodoma, kad žemėlapis, kaip vizualusis tekstas, komunikuoja su žinių gavėju ir padidina dėmesio koncentraciją (Hall, O'Donnell 1996), kad komunikacinis žemėlapio poveikis yra stipresnis nei verbalinio teksto (Czuchry, Dansereau 1996).

Sąvokų žemėlapiai plačiai naudojami tyrimams, nes juos lengviau sudaryti ir galima naudoti palyginimui. Sudarant sąvokų žemėlapių atliekami keli žingsniai. Parengiamas sąvokų sąrašas, sąvokos surikiuojamos pagal svarbą, žemėlapyje pateikiama hierarchinė sąvokų struktūra – žemėlapio viršuje žymimos pagrindinės (bendrosios) sąvokos, apačioje – konkrečios sąvokos; ženklais (strėlėmis ir kt.) nurodoma, kaip šios sąvokos yra susijusios (Novak, Canas 2008).

Vertinant žinias tiriamųjų sudarytas žemėlapis yra lyginamas su normatyviniu žemėlapiumi, kurį parengia ekspertas (mokytojas) (McGaghie et al., 2000), kuriamos palyginimo vertinimo sistemos, atsižvelgiama į tai, ar struktūros nurodomi ryšiai atitinka normatyvinį žemėlapių. Naudojami pradžios–pabaigos žemėlapiai, fiksuojantys pokyčius (pvz., įgytas žinias, požiūrių kaitą ir kt.). Išanalizavus žemėlapius ir juos įvertinus, gali būti atliekami pusiau struktūruoti interviu. Pastarųjų tikslas yra išsiaiškinti „nesupratimo“, „neišmokymo“ ar „neteisingo išmokymo“ priežastis ir optimizuoti mokymo procesą.

Eksperto sudarytas žemėlapis gali būti naudojamas mokymo tikslams. Tokiame žemėlapyje parodoma sąvokų hierarchija, ryšiai tarp

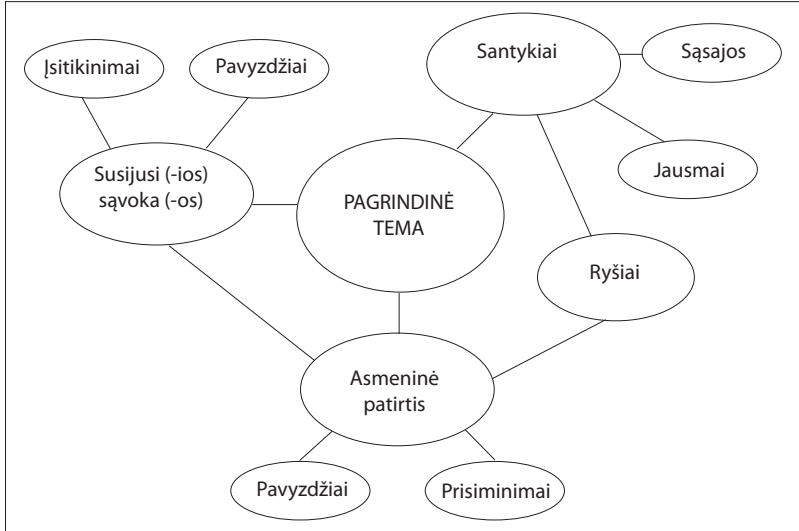

1 PAV. Sąvokų žemėlapis pavyzdys

Šaltinis: Wheeldon 2011; 92.

sąvokų, žinojimas yra iliustruojamas konkrečiais pavyzdžiais (Novak, Gowin 1984). Naudojant sąvokų žemėlapius, paprastai vadovaujama si normatyviniu žinojimu, su kuriuo lyginamas tiriamasis, todėl sąvokų žemėlapius pasirenka tyrėjas, kuris kelia tikslą lyginti pagal atitikimą / neatitikimą, teisingumą / klaidingumą pasirinktos normos atžvilgiu.

Sampratų žemėlapiai (2 pav.) yra mažiau formalizuoti ir griežtai nereglamentuoja žinojimo perteikimo. Jie reprezentuoja individualų tiriamojo požiūrį, juos sunku palyginti, jie dažnai kinta ir paprastai yra orientuoti į konkretų tyrimo klausimą. Sampratų žemėlapių naudojimas yra siejamas su Buzano darbais (Buzan 1974; T. Buzan, B. Buzan 2000). Sampratų žemėlapiai yra paplitę mokant slaugos (Roda 1994), planuojant paramos teikimą (Kern et al., 2006; Mueller et al., 2001), vertinant slaugos organizavimą (Jenkins 2005). Sampratų žemėlapiai dažniausiai naudojami kokybiniuose tyrimuose, siekiant vizualizuoti individualų tiriamojo žinojimą, patirtį, suvokimą ar atminties įvykius (Tattersall et al., 2007). Svarbi sampratų žemėlapių

2 PAV. Sampratų žemėlapis pavyzdys

Šaltinis: Wheeldon 2011; 91.

naudojimo ypatybė ta, kad individualūs žemėlapis nelyginami su normatyviniu žemėlapiu, nes tyrėją domina tiriamojo požiūris, o sąvokų žemėlapis yra lyginami su „teisingu“ normatyviniu žemėlapiu, kurį sudaro dalyko ekspertas.

Sampratų žemėlapis gali būti naudojami žinojimo pokyčiams tirti. Šiuo atveju lyginami keli to paties tiriamojo žemėlapis, be to, jie gali būti derinami su interviu. Taikant teksto analizės procedūras kokybinio tyrimo duomenims suteikiama kiekybinė išraiška (Wheeldon 2007, 2011).

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS:

1. Kokiais atvejais informacijai rinkti taikomi sąvokų žemėlapiai? Sampratų žemėlapiai?
2. Kokių atveju renkant duomenis vienam tiriamajam tikslinga pateikti du žemėlapius: (1) du sąvokų žemėlapius, (2) du sampratų žemėlapius, (3) vieną sąvokų ir vieną sampratų žemėlapių?

PRAKTINĖ DISKUSIJOS UŽDUOTIS:

Suformuluokite dvi kokybinio šeimos tyrimo užduotis, kurioms įgyvendinti taikytumėte (1) sąvokų žemėlapių, (2) sampratų žemėlapių.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

1. Wheeldon, Johannes. 2011. Mapping Mixed Methods Research: Methods, Measures, and Meaning. *Journal of Mixed Methods Research*, 4 (2), p. 87–102.
2. Novak, Joseph D.; and Gowin, Bob D. 1984. *Learning how to learn*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
3. Buzan, Tony; and Buzan, Barry. 2000. *The mind map book*. London: BBC Books.

4

ŠEIMOS ŽEMĖLAPIO METODAS

4.1. Metodo apibūdinimas ir šaltiniai

Šeimos žemėlapių metodas yra išplėtotas giluminis interviu, priskiriamas kokybiniais tyrimams. Metodu tiriamos individualios konceptualizacijos, tačiau galimybė sudaryti *tankius aprašymus* (angl. *thick descriptions*), sąryšis su tinkline šeiminių darinių analize leidžia kurti šeimų ir šeiminių sąveikų tipologijas. Pastarosios yra vertingos socialinio konteksto reprezentacijai, o kaip aiškinimo ir iliustravimo priemonės gali būti naudojamos ne tik kokybiniais, bet ir kiekybiniais tyrimams.

Būtina pabrėžti, kad Žemėlapių metodas yra bendroji tyrimo schema, naudojama struktūros, procesų, žinojimo analizei. Metodas pasižymi lankstumu, nes atsižvelgiant į pagrindinius tikslus gali būti keičiami pagrindiniai generuojantys klausimai, interviu gairės, žemėlapių (piešinių) skaičius. Paskutiniame XX amžiaus dešimtmetyje I. Levin sukurtas Žemėlapių metodas buvo skirtas „mano šeimos“ tyrimui, tačiau šiuo metu jis yra modifikuojamas ir taikomas įvairiuose kontekstuose. Žemėlapių metodu atliekami moksliniai tyrimai, jis naudojamas šeimos terapijoje, edukaciniais tikslais. Šioje knygoje apsiribosime metodo taikymu šeimų tyrimuose.

Žemėlapių metodu gali būti tiriami ne tik pavieniai asmenys (vaikai, tėvai, sutuoktiniai, globėjai, socialiniai darbuotojai ir kt.), bet ir šeiminiai dariniai (branduolinės šeimos, po skyrybų, pakartotinės santuokos, atotolio šeimos, partnerystė per atstumą, sugyvenimas, gyvenimas pavieniui ir kt.). Simbolinio interakcionizmo teoriniame lauke atliekamas reiškinių tyrimas asmens požiūriu neprieštarauja kolektyvinio darinio – *šeiminio pasaulio* ir *visos šeimos* (angl. *whole family*) (Handel

1991) tyrimo metodologijai, kadangi W. I. Thomaso ir D. S. Thomaso (1938) *situacijos apibūdinimo* (angl. *definition of situation*) samprata lieka esmine metodologine tyrimo ašimi.

SITUACIJOS APIBŪDINIMO TEOREMA

Pirmą kartą sąvoka *situacijos apibūdinimas* (angl. *definition of the situation*) pavartota W. I. Thomaso ir F. Znanieckio veikale „Lenkų valstietis Europoje ir Amerikoje“ (1918–1920), tačiau tik Williamo Isaaco Thomaso ir Dorothy Swaine Thomaso veikale „Vaikas Amerikoje“ buvo suformuluotas socialinis psichologinis principas, pavadintas teorema. Thomasas ir Thomas išplėtojo C. S. Peirce pragmatizmo tezę ir suformulavo situacijos apibūdinimo teoremą: „jei žmogus apibrėžia situaciją kaip tikrą, ji tikra savo pasekmėmis“ (W. I. Thomas, D. S. Thomas 1928; 572). Ši teorema parodo, kad žmogaus veikla yra susijusi su tuo, kaip jis suvokia socialinę aplinką, ir kad jo veiklą lemia ne tik tikrovės įvykių charakteristikos, bet ir subjektyvios reikšmės, kurias jis suteikia šiems įvykiams.

Taigi, situacijos apibūdinimo teoremoje susiejami du dalykai: a) situacijos apibūdinimas ir b) situacijos pasekmės. Situacijos apibūdinimas atskleidžia su-

bjektyvią reikšmę, kurią asmuo suteikia konkrečiai situacijai. Šis apibūdinimas yra kaitus, nes tą pačią situaciją asmuo kiekvieną kartą gali apibūdinti skirtingai. Situacijos pasekmės yra asmens veikla, kuri priklauso nuo situacijos apibūdinimo, kitaip tariant, asmens veiklą motyvuoja reikšmės, suteiktos situacijai.

Thomasas ir Thomas (1928) pabrėžia, kad situacijos apibūdinimas nėra atsietas nuo socialinės aplinkos ir asmens charakteristikų, ankstesnės asmens patirties. Toje pačioje šeimoje augantys vaikai gali turėti skirtingą patirtį, kuri skirtingai paveiks situacijos apibūdinimą ir vaikų elgesį. Situacijos apibūdinimui didelį poveikį daro jai suteikiama reikšmė ir tikėjimas situacijos tikrumu. Didesnis situacijos reikšmingumas asmeniui ir įsitikinimas dėl jos tikroviškumo stipriau veikia asmens elgesį. Pavyzdžiui, jeigu asmuo tiki, kad jam yra pasakyta komplimentas, pastarasis motyvuos jo veiklą net tuo atveju, jeigu jį pasakęs asmuo tai nelaiko komplimentu.

Parengta pagal: Burr, Wesley R.; Hill, Reuben; Nye, Ivan F.; Reiss, Ira L. (eds.). 1979. *Contemporary Theories about the Family*. Vol II. New York: The Free Press.

Šeimos žemėlapiu metodo autorė yra norvegų profesorė Irene Levin. 1990 metais publikacijoje „Kaip apibūdinti šeimą?“ ji supažindino su kokybiniu šeimų tyrimo metodu, kurį sukūrė induktyviu būdu atlikdama tyrimus Filadelfijos vaikų konsultacinėje klinikoje. Kartu su

M. B. Isaacs (1984) ji tyrinėjo išsiskyrusias šeimas ir skyrybų pasekmes vaikams. Šiuose tyrimuose buvo naudojami šeimos narių piešiniai, analizuojamos tėvus žyminčios figūros, fiksuojama, kas laikomas / nelaikomas šeimos nariu. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas piešinių analizei, o struktūruoti interviu su vaikais turėjo savarankiško tyrimo statusą ir naudojami platesniame šeimos tyrimo kontekste. Psichoterapijos ir socialinės psichologijos sandūroje atliekamo tyrimo metodologija buvo grindžiama branduolinės šeimos samprata. Pastarajai suteiktas *modelio monopolio* (Braten 1973) vaidmuo, todėl pasikeitusi šeimos struktūra (pvz., tėvų poros gyvenimas atskirai, nauji šeimos nariai) interpretuojami pasitelkiant „destrukcijų“ ir „kompensacijų“ kategorijas. Pagrindinis dėmesys skiriamas hermeneutinei piešinių analizei, kurią atlikdavo tyrėjas, tačiau nebuvo teiraujamas apie reikšmes, kurias tiriamieji suteikdavo piešiniams. Atsiskleidusi šeimos apibūdinimų įvairovė paskatino I. Levin sutelkti dėmesį į šeimos konceptualizavimo klausimus ir juos nagrinėti W. I. Thomaso ir D. S. Thomas *situacijos apibūdinimo* teoremos kontekste. Teoremoje slypinti mintis, kad „jei žmogus apibrėžia situaciją kaip tikrą, ji tikra savo pasekmėmis“ (W. I. Thomas, D. S. Thomas 1928: 572), šeimos konceptualizavimo problematikai suteikė asmens veiklos paskatų tyrimo metodologinį svėrą.

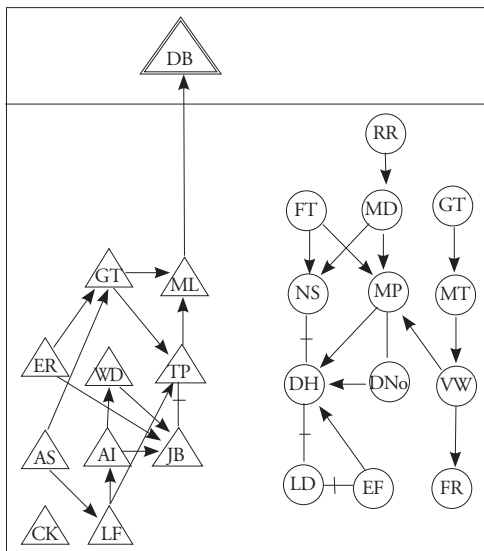
Šeimos žemėlapiu metodo ištakos siejamos su dviem **šaltiniais** – D. Kvebaeko (1981) skulptūrų technika ir J. Jorgenson (1986) jaunų šeimų tyrimo metodu. Psichoterapijoje naudojant D. Kvebaeko skulptūrų techniką pacientai dėliodavo medines figūras, žyminčias šeimos narius. Keliamas tikslas – rasti tinkamą atstumą tarp savęs ir savo šeimos narių. D. Kvebaekas rėmėsi prielaida, jog keičiantis šeimos narių statusui, kinta ir įsivaizduojama šeimos struktūra, todėl dėliodamas savo šeimą pacientas netiesiogiai atskleidavo ir savo statusą grupėje. Ši technika buvo sukurta terapijos tikslams, bet vėliau sėkmingai taikyta ir tyrimams. J. Jorgenson domėjosi santykiais šeimoje ir tuo, kaip tiriamieji apibūdina šeimą. Tiriamiesiems ji pateikdavo popierines figūreles ir prašydavo popieriaus lape sudėlioti savo šeimą.

Ne taip kaip ankstesniuose tyrimuose, I. Levin neriboję figūrėlių skaičiaus, lyčiai pažymėti naudojo trikampus ir apskritimus. Jos mąnymu, šeimos narių lytis daro įtaką šeimos paveikslui. Siekiant išsaugoti šeimos žemėlapi, interviu pabaigoje figūrėlės buvo suklijuojamos popieriaus lape. Žemėlapiai naudojami pakartotiniams tyrimams tuo atveju, kai tiriama šeiminių sąveikų dinamika.

Atlikdama interviu su vaikais autorė analizuodavo piešinius. Skirtingai nuo tyrimų, atliktų drauge su M. Isaacs, ji analizuodavo ne figūrų vaizdavimą, o jų išdėstymą popieriaus lape santykyje su kitomis figūromis. Be to, piešinių analizė buvo derinama su interviu. I. Levin tyrimui suteikė trijų pakopų pavidalą: (1) sudaromas šeimos narių sąrašas, (2) dėliojamas (piešiamas) šeimos žemėlapis, (3) atliekamas giluminis interviu. Metodo autorė vadovavosi interakcionistine interpretacine metodologija, nors neatsisakė ir hermeneutinės piešinių analizės.

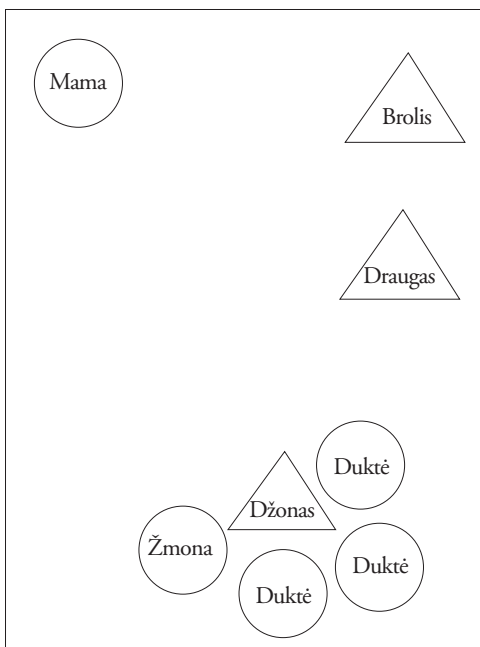
Iš pirmo žvilgsnio Šeimos žemėlapio metodas gali pasirodyti panašus į Sociometrijos metodą (autorius Jakobas L. Moreno), nes abiejų tyrimų metu sudaromi tarpasmeninių santykių žemėlapiai. Svarbu pabrėžti, kad skiriasi tyrimų metodologijos. Sociometrija yra grupės tyrimas, kuriame sociogramą (3 pav.) sudaro tyrėjas, apibendrinamas grupės narių pasirinkimus. Tyrėjas fiksuoja grupės santykius „iš šalies“ (pvz., mokytojai vertina vaikų klasę kaip grupę). Sociogramos duomenys pagrįsti tiriamųjų noru bendrauti ir bendradarbiauti su kitais grupės nariais, simpatijų ir antipatijų emociniais ryšiais. Grupė apibūdinama fiksuojant pasirinkimų dažnį, skiriant klasterius, pažymint lyderius, atstumtuosius, izoliuotuosius.

Šeimos žemėlapyje (4 pav.) fiksuojamas tiriamo asmens individualus šeimos apibūdinimas, žemėlapi dėlioja pats tiriamasis, naudodamas minimalius tyrimo rėmus. Tarpasmeniniai santykiai grupėje reprezentuojami „iš vidaus“, iš dalyvio pozicijos. Atstumai tarp tiriamojo ir šeimos narių žymi įsivaizduojamus santykius. Atstumams suteikiamos individualios reikšmės – atstumas nebūtinai žymi santykių dažnį, jis gali nurodyti emocinį santykį, įsipareigojimą ir kt.

3 PAV. Sociogramos pavyzdys

Šaltinis: Moreno 1953; 163

4 PAV. Šeimos žemėlapis pavyzdys

Šaltinis: Trost and Levin 2000; 144

Sociometrija yra mažų grupių (ekonominų, kultūrinių ir kt.) tyrimo metodas, kurį sukūrė Jacobas L. Moreno (1948). Kaip teigė autorius, sociometrijos metodologija turėjo tapti proveržių eksperimentiniuose mažų grupių tyrimuose, vykdomuose nuo 1923 metų. Proveržio esmę sudarė tai, kad sociometrinio metodo būdu atskleista mažų grupių struktūra, tarpusavio ryšiai, individų padėtis, grupės dinamika leistų nagrinėti makrolygmens socialinių fenomenų raišką.

J. L. Moreno sociometrija, dar vadinama *sociodrama*. Jos tikslas yra eksperimentinių grupių sudarymas pagal analogiją su kasdiene praktika. Tyrėjo sukurtas mikropasaulis turėjo imituoti įvairius visuomenės gyvenimo aspektus: ekonominius, socialinius, kultūrinius (Moreno 1954). Pozityvistinė paradigma skatino ieškoti objektyvių kriterijų, galinčių paaiškinti grupėje vykstančius socialinius procesus. Tam tikslui buvo fiksuojami gamtos mokslų naudojami parametrai: laikas, kurį individas A praleidžia su individualais B, C ir kt.; fizinis atstumas tarp individų; individų A ir B bendravimo ir dalyvavimo situacijose dažnis; sąveikų trukmė; žodžių skaičius sąveikoje. Taip pat buvo fiksuojama, kokios temos dominuoja grupėje; kurios temos skatina individų veiklą; išskiriamos standartinės situaci-

jos ir standartiniai vaidmenys grupėje; stebima, kiek vaidmenų gali atlikti viešas individas ir kokius vaidmenis.

Sociograma yra grupės narių tarpasmeninių ryšių vaizdavimas. Tai diagrama, kurioje individai žymimi geometrinėmis figūromis arba taškais, o tarp jų vykstančios sąveikos fiksuojamos linijomis. Dažniausiai sociograma vaizduoja grupės struktūrą ir sąveikas, atlikus grupės narių tarpusavio pasirinkimų analizę.

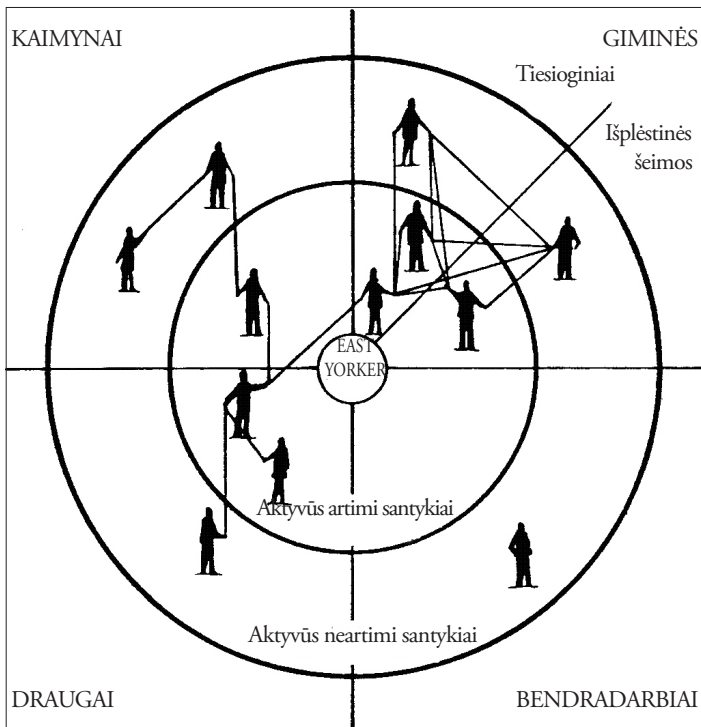
Sociogramos skiriamos priklausomai nuo tyrimo objekto: linijos gali žymėti asmens pasirinkimą pagal emocinius kriterijus, pagal realiai vykstančias sąveikas, įtakos būdus, socialinius ryšius ir kt. Diagrama atskleidžia grupės „lyderius“, „izoliuotus“ asmenis, susigrupavimą į mažesnes grupes, vienakryptį ir abipusį asmenų pasirinkimą.

Taigi, sociometrija yra grupės tyrimas, kuriame vadovaujamosi empiriniu būdu fiksuojamais indikatoriais. Nors sociometrijos metodu perteikiamas grupės vaizdas, remiantis pačių grupės narių pasirinkimu, kitaip tariant, „iš vidaus“, būtina pabrėžti, kad pasirinkimus fiksuoja ir analizuoja tyrėjas, kaip išorinis grupės stebėtojas. Kitaip tariant, sociogramoje yra pateikiamas apibendrintas socialinės grupės tarpasmeninių ryšių paveikslas, kurį modeliuoja grupės tyrėjas.

Parengta pagal:

1. Moreno, Jacob L. 1948. The Three Branches of Sociometry: A Postscript. *Sociometry*, Vol. 11, No. 1/2, p. 121–128.
2. Moreno, Jacob L. 1954. Sociometry and Experimental Sociology. *Sociometry*, Vol. 17, No. 4, p. 358–363.

Šeimos žemėlapiu metodologijoje naudojama *atvira šeimos samprata* (angl. *open concept of family*). Pastaroji nereglamentuoja narys-
tės kriterijų ir tiriamajam leidžiama laisvai spręsti, kas priklauso jo
šeimai. Šeimos nariais gali būti laikomi giminystės ryšiais susiję ir
nesusiję asmenys, nes kasdienis bendravimas, emociniai ryšiai, įsi-
pareigojimai ir kt. gali lemti asmens įtraukimą į šeimos narių sąrašą.
Šeima tampa panaši į socialinį tinklą. Žemėlapiu metodu atliekamas
tyrimas parodo, kad takoskyra tarp šeiminių sąveikų ir platesnio so-
cialinio konteksto yra daugiareikšmė ir kontekstiška. Žemėlapiu atvi-
rumas tinklinei santykių analizei skatina metodą palyginti su indivi-
dualių tinklų (5 pav.) tyrimo metodais.

5 PAV. Individualaus tinklo pavyzdys
Šaltinis: Wellman 1988; 27

Šeimos žemėlapiu metodą galima palyginti su tinklų vizualizacija (Wellman 1988), kuri yra grindžiama individualių tinklų teorija (Wellman et al., 1988; Milardo 1989; Milardo, Wellman 1992; Wellman 1999). *Individualaus tinklo, asmeninės bendruomenės* (angl. *personal communities*), *tinklo kapitalo* (angl. *network capital*) tyrimuose analizuojami asmens diadiniai ryšiai ir socialiniai tinklai. Parodoma, kad socialinio tinklo struktūriniai pokyčiai veikia diadinius ryšius tinkle, todėl pastarųjų charakteristikos (pvz., stiprumas ir kontaktų dažnis) turėtų būti analizuojamos socialinių tinklų (reikšmingų kitų, mainų, bendravimo, globalinio) kontekste.

INDIVIDUALIŲ TINKLŲ TEORIJA

Roberto Milardo ir Bary Wellmano (2005) pasiūlytoje Individualių tinklų teorijoje analizuojami asmens socialiniai tinklai ir grupės, sudarytos iš individualių socialinių tinklų. Autoriai pabrėžia, kad individualūs socialiniai tinklai nėra metafora, o reiškinys, kurį galima apibrėžti analitiškai, išskiriant jo struktūrą, turinį, ypatumus. Sociologinėje individualių tinklų teorijoje atsiribojama nuo psichologijos mokslui būdingo elgesio motyvų aiškinimo asmenybės charakteristikomis. Individualių tinklų teorijoje parodoma, kad socialiniai tinklai priklauso ne tik nuo asmenybės charakteristikų, bet ir nuo tokių veiksnių kaip rasė, gyvenimo būdas, socialinė klasė, lytis. Tyrinėjama ryšių įvairovė (su kokiais asmenimis ar jų grupėmis sudaromi ryšiai), geografinis išsidėstymas (kaip plačiai yra išsidėstę tinklai, kurie asmenys ar jų grupės yra geografiškai arčiau / toliau tiriamo asmens). Analizuojamos tokios tinklo charakteristikos kaip tankis ir

dydis, vidaus kontaktų dažnis, sąveikų daugiamatiškumas, atliekamas ryšių rangavimas, ieškoma korelacijų tarp išvardintų tinklo parametrų.

Autoriai nurodo, kad kiekvienas žmogus turi kelis individualius socialinius tinklus, kurie dažnai susipina ir neturi aiškių ribų. Socialiniai tinklai apima individo santykius su šeimos nariais, giminėmis, draugais, kaimynais, bendradarbiais ir kitais pažįstamais. Analizuojami dvejopi ryšiai – „stiprūs“ ir „silpni“. Autorių nuomone, socialinių tinklų tyrimuose dažniausiai analizuojami emociniu požiūriu artimi ryšiai su draugais, sutuoktiniais, mylimaisiais. Tokius ryšius jie vadina „stipriais“. Pabrėždami daugialypę socialinių tinklų prigimtį autoriai nurodo, kad kasdieniame gyvenime individas yra susietas su asmenimis, su kuriais jis gali neturėti emocinio artumo, bet dėl savo gausos tokie ryšiai daro reikšmingą įtaką individo veiklai. Būtent dėl šios priežasties svarbu tirti ne tik ryšius su artimais žmonėmis, bet

ir ryšius su kaimynais, bendradarbiais, pažįstamais, ir šie ryšiai pavadinami „silpnais“. Pažymima, kad jie gali tapti reikšmingi pokyčių sąlygomis (pvz., kai tenka išgyventi skrybas, persikelti gyventi į kitą vietą, pakeisti darbą ar pan.). Tuomet „silpni“ ryšiai yra aktualizuojami ir pasitelkiami gyvenimiškoms situacijoms spręsti. Dėl šios priežasties individualių tinklų analizėje vartojama *tinklo kapitalo* sąvoka, nurodanti tinklų sąryšį su įvairiais ištekliais – informacijos, paramos ir kt. Diadiniai ryšiai yra tinklo dalis. Tinklo kapitalas veikia kitaip nei diadinis kapitalas, nes tinkle galioja grupės įpareigojimai suteikti paramą ir kt. Tinklas gali skatinti ir slopinti individualių diadinių ryšių raišką. R. Milardo ir B. Wellmanas pasitelkia vaizdingą Romeo ir Džiuljetos pavyzdį, iliustruojantį tinklų poveikį individualiems ryšiams: dviejų jaunuolių santykiai klostėsi puikiai, kol karas tarp giminių tinklų nesugriovė šių santykių.

Pabrėždami, kad socialinis tinklas nėra vienalytė visuma, minėti mokslininkai išskiria kelis socialinius tinklus su skirtinga asmens naryste juose arba skirtingais tų pačių asmenų vaidmenimis skirtinguose tinkluose: reikšmingų kitų tinklų, mainų tinklų, kasdienio bendravimo tinklų ir globalinį tinklų (Milardo 1992).

Reikšmingų asmenų tinklų sudaro individui svarbūs asmenys arba svarbiems asmenims reikšmingi asmenys. Paprastai tai tėvai, artimi draugai ir giminės. Šio tinklo nariams ne visuomet būdingas dažnas, ilgalaikis bendravimas, tačiau jų skiriamasis bruožas yra

emociniai įsipareigojimai. Remiantis tyrimo duomenimis nurodoma, kad šį tinklų paprastai sudaro penki asmenys, iš kurių bent keli yra susieti giminių ryšiais. Siekiant nustatyti šio tinklo narius, užduodami tokie klausimai: „Su kuo aptariate Jums reikšmingus gyvenimo klausimus?“, „Kieno nuomonė Jums yra svarbi?“ ir kt.

Mainų tinklų sudaro asmenys, kurie teikia paramą arba iš kurių tikimasi paramos. Be to, tinklas apima tuos, kurie atsisako teikti paramą arba ją teikia nenoriai. Pastarieji analizuojami kaip „neigiami mainai“. Mainų tinklų paprastai sudaro apie 20 žmonių – draugai, kaimynai, bendradarbiai ir kt. Siekiant atskleisti respondento mainų tinklą, siūloma tiriamajam išvardyti apie 10–12 veiklos sričių ir klausti, iš kurių asmenų respondentas tikisi paramos šiose srityse. Taip pat galima klausti, kurie asmenys jau suteikė šią paramą ir kuriems asmenims tokią paramą suteikė pats tiriamasis.

Kasdienio bendravimo tinklui būdinga kasdienė asmenų sąveika. Tinklo dydis yra neribotas, nes kasdien įvyksta daug atsitiktinių sąveikų. Šis tinklas yra asmens socialinio aktyvumo ir patirties, bendruomeniškumo rodiklis. Tiriant tinklų klausama, su kuo respondentas bendravo per tam tikrą laiko tarpą (pvz., šiandien, šią savaitę ir kt.), prašoma, kad tiriamas asmuo rašytų dienoraštį ir žymėtų asmenis, su kuriais bendravo ilgiau nei 10 min., ar kt.

Globalinis tinklas apima visus tuo metu gyvenančius asmenis, kuriuos

pažįsta tiriamasis ir kurie pažįsta tiriamąjį. Iš esmės jis apima visus išvardytus socialinius tinklus ir sudaro nuo 500 iki 2000 asmenų. Dėl globalinio tinklo tyrimo ginčijamasi, tačiau autoriai mano, kad būtina analizuoti šį tinklą, norint apibūdinti tiriamą asmenį, jo sąveikas, bendruomeniškumą.

Parengta pagal:

1. Milardo, Robert; and Wellman, Barry. 2005. The person is social. In: S. Duck & W. Dragon (eds.). *Understanding research in personal relationships* (pp. 244–246). Sage Press.
2. Milardo, Robert. 1992. Comparative Methods for Delineating Social Networks. In: S. Duck & W. Dragon (Eds.). *Understanding research in personal relationships* (pp. 247–253). Sage Press.

Šeimos žemėlapių ir Individualių tinklų tyrimo metodai panašūs tuo, kad tiriamieji sudaro asmenų sąrašus ir dėlioja santykių paveiklus, rikiuoja pagal svarbą asmeninius ryšius; tyrimo metu nagrinėjami asmens diadiniai santykiai su kitais grupės nariais, neignoruojamas platesnis socialinis kontekstas, santykiai reprezentuojami tiriamojo požiūriu („iš vidaus“). Metodai skiriasi tuo, kad Žemėlapių metodo atveju tiriamasis turi sprendimo laisvę tiek sudarydamas šeimos narių sąrašą, tiek dėliodamas žemėlapi, nes tyrėjas vadovaujasi atvira šeimos samprata ir taiko minimalius tyrimo rėmus. Individualaus tinklo sociograma yra grindžiama *uždara tinklo samprata* (angl. *closed concept of network*) ir prašoma sugrupuoti asmenis pagal teorinio modelio apibrėžtas kategorijas (pvz., priskyrimą giminei, draugams, bendradarbiams, kaimynams; artimiems / tolimiems ryšiams, tiesioginiam / netiesioginiam bendravimui ir kt.).

Apibendrintai teigtina, kad Šeimos žemėlapių ir sociogramų sudarymo metodologijos reikšmingai skiriasi. Sociometrijos ir tinklinių ryšių sociogramos remiasi analitinei indukcijai priskiriamomis duomenų rinkimo procedūromis – pradėdamas tyrimą tyrėjas turi tyrimo teorinį modelį ir apibrėžtas kategorijas. Šeimos žemėlapių sudarymo metodologija artima *grindžiamosios teorijos* (angl. *grounded theory*) principams – parengiami substancionaliosios teorijos *tankūs aprašymai*, kurie leidžia peržengti mikrolygmens analizę ir teorizuoti empirinius duomenis mezo- ir makrolygmenyse.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS:

1. Suformuluokite W. I. Thomaso ir D. S. Thomas „situacijos apibūdinimo“ teoriją, paaiškinkite jos esmę ir reikšmę Šeimos žemėlapiu metodui.
2. Nurodykite Šeimos žemėlapiu (autorė Irene Levin) ir Sociometrinės sociogramos (autorius Jacobas Moreno) metodų panašumus ir skirtumus.
3. Paaiškinkite, kodėl Šeimos žemėlapiu metodas yra atviras tinklinei tarpasmeninių santykių analizei?

PRAKTINĖ DISKUSIJOS UŽDUOTIS:

Suformuluokite šeimos tyrimo užduotį, kuriai įgyvendinti pritaikytumėte Šeimos žemėlapiu metodą? Sociogramą?

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

1. Isaacs, Marla B.; and Levin, Irene. 1984. Who Is My Family? *Journal of Divorce*, 7, p. 1–21.
2. Moreno, Jacob L. 1953. *Who shall survive?* Beacon, N.Y.: Beacon House Inc.
3. Wellman, Barry. 1988. Structural analysis: from method and metaphor to theory and substance. In: B. Wellman, B. Berkowitz (eds.). *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge University Press, p. 19–61.
4. Levin, Irene. 1993. Family as Mapped Realities. *Journal of Family issues*, 14, p. 82–92.
5. Levin, Irene. 1999. What Phenomenon is Family. *Marriage & Family Review*, 28 (3/4), p. 93–104.

4.2. Tyrimo metodologija

Tyrimas Šeimos žemėlapiu metodu remiasi pragmatizmo ir simboli-
nio interakcionizmo teorinėmis prielaidomis, grindžiamosios teori-
jos principais; vadovaujama atvira šeimos samprata, atsižvelgiama į
reflektyvųjį tyrimo pobūdį.

Pragmatizmo ir simbolinio interakcionizmo pasirinkimas reiškia,
kad tiriamos, *pirma*, sąveikos, *antra*, procesai, *trečia*, struktūros, *ke-
tvirta*, kontekstas ir, *penkta*, mokslinis tyrimas yra lyginamas su me-
nine kūryba. Pabrėžiant tyrimo panašumą į meninę kūrybą, siekiama
parodyti sąryšį tarp tyrėjo, tiriamojo ir tiriamo dalyko. Tyrimo duo-
menys *komunikuoja* (I. Levin sąvoka) su tyrėju ir tiriamuoju, todėl
tyrimo metu keičiasi tyrėjo požiūris į nagrinėjamą dalyką, tyrėjo ir
tiriamojo pradinės nuostatos ir santykiai tarp jų. Kitaip tariant, tyri-
mo eigą koreguoja pats tyrimo procesas, o duomenų struktūrinimas
priklauso nuo tyrėjo asmenybės, jo patirties ir kūrybiškumo (Corbin
and Strauss, 1990).

SIMBOLINIS INTERAKCIONIZMAS

Simbolinio interakcionizmo šalti-
niais laikomi JAV pragmatistų (W. Ja-
meso, J. Dewey, Ch. S. Peirce'o) ir
Čikagos mokyklos atstovų (George
H. Meado, W. I. Thomaso, F. Znanieckio)
darbai, nors patys interakcionistai nu-
rodo, kad jų ištakos siekia net Charleso
Darvino teoriją apie biologinių orga-
nizmų adaptaciją aplinkoje. Žodis *inte-
rakcionizmas* nurodo į žmonių sąveikos
analizę, o *simbolinis* – tai, kad ji vyksta
pasitelkiant ženklus.

Čikagos mokyklos interakcionistų
darbai užima išskirtinę vietą kokybinių
šeimos tyrimų istorijoje. Dviejų kartų
sukurtas savitas tyrimo metodas tapo
metodologinėmis ir metodinėmis šei-

minių reiškinių tyrimo gairėmis, ku-
riomis vadovavosi šeimos sociologai.
Asmeniniu dalyvavimu empiriniuose
tyrimuose ir pragmatizmo epistemo-
logija pagrįstos išvalgos leido interak-
cionistams sukurti savitą lauko tyrimų
atlikimo stilių, analitines duomenų
analizės schemas, kurios parodė, jog
duomenų validumo galima siekti ne tik
statistinės analizės būdu, bet ir analiti-
nėmis procedūromis bei tyrimo orga-
nizavimo schemomis. Interakcionizme
glūdintis pragmatizmas buvo įkūnytas
į praktinę metodologiją analitinės in-
dukcijos procedūrų ir grindžiamosios
teorijos pavidalais (Atkinson, Housley
: 2003). Čikagos mokyklos atstovai daro

skirtį tarp nuostatų ir veiklos tyrimo, kurią atspindi H. Beckerio ir B. Geer (Becker et al., 1961; 1968) tezė jog „tai, ką žmonės daro“ skiriasi nuo to, „ką žmonės sako apie tai, ką daro“ (angl. „what people do“ and „what people say they do“). Ši tezė diktavo labai svarbų reikalavimą nesutapatinti nuostatų tyrimo su elgesio tyrimu ir pademonstravo stebėjimo metodo pranašumus. Stebėjimas, giluminis interviu bei gyvenimo istorijų aprašymai įteisinami kaip kiekybinių tyrimų alternatyvos ir tampa pagrindiniais kokybinių šeimos tyrimų metodais, padedančiais tyrinėti šeiminius reiškinius jų vyksmo vietoje.

Čikagos mokyklos atstovų metodologiniai darbai buvo surinkti ir paskelbti reikšminguose McCallo ir Simmonso (1969), Filsteado (1970) rinkiniuose. Jie tapo kanonizuotais kokybinių tyrimų, tarp jų ir šeimos tyrimų, metodologiniais šaltiniais. Ypatingas vaidmuo sociologinio tyrimo organizavimo istorijoje suteikiamas Schatzmano ir Strausso (1973) bei Loflando ir Lofland (1984) darbams. Juose aprašytos Everetto Hugheso, Anselmo Strausso, Howardo

Beckerio, Blanche's Geer pasiūlytos tyrimo procedūros. Šie veikalai tapo savito interakcionistinio tyrimo vizitinėmis kortelėmis ir pagrindė kokybinę tyrimo tradiciją.

Būtina pažymėti Normano Denzino darbų indėlį. Jis apibendrina Čikagos mokyklos antrosios kartos tyrimo metodologiją, plėtoja analitinę indukciją ir supažindina su trianguliacijos principu (Denzin 1970; 1989). Denzino darbuose jaučiamas postmodernus posūkis kokybinėje tyrimo tradicijoje (Denzin 1995, 1996; Denzin, Lincoln 2000). Postmodernizmą kokybiniuose tyrimuose galima apibūdinti kaip abejojimą tradiciniais validumo kriterijais ir tyrimo atlikimo „objektyvumu“, kritiniu požiūriu į rasės, klasės ir lyties kategorijas (Harvey 1990), feministinės metodologijos ir kasdienio gyvenimo sociologijos sanglauda interpretacinės tradicijos kontekste (Stanley, Wise 1983), raginiu tyrinėti „gyvenimo patirtis“, „išgirsti“ socialinių veikėjų balsus. Šiuolaikinis simbolinis interakcionizmas pabrėžia reflektyvą, įvietintą ir lyties paveiktą žmogiškosios patirties prigimtį.

Parengta pagal: Atkinson, Paul; and Housley, William. 2003. *Interactionism*. London: Sage publications.

Apibendrintai nurodysime pragmatizmo ir simbolinio interakcionizmo idėjas, kuriomis vadovaujamosi atliekant tyrimą Šeimos žemėlapiu metodu.

Pirma. Tyrimas grindžiamas dviem pamatinėmis nuostatomis. Pirmoji siejama su *pokyčio* analize (individo ir grupės lygmeniu) ir

nurodo, jog tiriamiems reiškiniams būdinga nuolatinė kaita. Antroji yra susijusi su tuo, kaip grindžiamoji teorijoje sprendžiamas *determinuotumo* klausimas. Vadovaujamosi idėja, kad individai egzistuoja struktūruotoje erdvėje, tačiau yra veiklūs ir reiškia savo veiklumą rinkdamiesi iš alternatyvų.

Antra. Taikant Šeimos žemėlapiu metodą vadovujamosi kanonišku simbolinio interakcionizmo idėjomis apie sąveikos, reikšmių, patirties tyrimus, vaidmenis ir reikšmių darybą.

Trečia. Tiriama asmens patirtis, siekiama atskleisti situaciją tiriamojo požiūriu. Tiriant įvietintą individualią patirtį joje ieškoma metasocialinių užuominų apie visuomenę.

Ketvirta. Tyrėjas nesutapatina nuostatų ir veiklos tyrimo. Vadovujamosi H. Beckerio ir B. Geer (Becker et al., 1961; 1968) teze jog „tai, ką žmonės daro“ skiriasi nuo to, „ką žmonės sako apie tai, ką daro“.

Penkta. Vadovujamosi W. I. Thomaso ir D. S. Thomas „situacijos apibūdinimo“ (1928) teoremos mintimi, kad individuali reikšmė, suteikta situacijai, motyvuoja individo veiklą.

Šešta. Atsisakoma „objektyvizuotų“, kitaip tariant, kiekybinę išraišką turinčių žmogaus veiklos aprašymų – verbalinių ženklų pertvarkymo į matematinius simbolius ir jų statistinės analizės. Kita vertus, kokybinių duomenų analizei pasitelkiamos kompiuterinės duomenų tvarkymo programos, kurios skirtos ne statistinei duomenų analizei, o tekstų organizavimui ir struktūrinimui.

Septinta. Atliekant tyrimą neklausama „kodėl?“, nes šis klausimas byloja apie priežastinius ryšius ir jų situacinę interpretaciją. Klausama „kaip?“, siekiant išsiaiškinti, kaip yra struktūruojama patirtis, kaip ji išgyvenama ir kokią reikšmę jai suteikia tiriamasis.

Aštunta. Plėtojama trianguliacija, leidžianti surinkti informaciją iš įvairių šaltinių ir integruoti idėjas duomenims interpretuoti.

Tyrimas Šeimos žemėlapiu metodu remiasi A. Strausso, C. S. Peirce'o, C. Geertz'o idėjomis.

Anselmas Straussas (Strauss 1987; Corbin and Strauss 1990) nurodo, kad tyrimo metu vyksta teorinių sąvokų formulavimas. Sąvokas padiktuoja tyrimo duomenys ir tik tyrimo duomenys legitimuoja sąvokas; neieškoma jokių „objektyvių“, anapus tyrimo esančių kriterijų. Tyrimo proceso struktūrą sudaro hermeneutinis trikampis: duomenų rinkimas, kodavimas, *memų* (angl. *memos*) (atmintinių) rašymas. Šie procesiniai veiksmai nuolatos kartojami.

Duomenų rinkimui ir analizei yra svarbūs tyrimo proceso etapai, kuriuos nurodo Straussas (1987; 27–33), Corbin ir Straussas (1990; 420). Pirmą, tyrėjas užduoda klausimus apie sąveikas, sąlygas, veikėjus, strategijas ir taktikas, pasekmes. Jis vadovaujasi parengta *kodų paradigma*, kitaip tariant, abduktyviu būdu parengtais kodais. Kita vertus, kodavimas turi vykti viso tyrimo metu. Svarbi yra autorių nuoroda į tai, kad negalima atskirti duomenų rinkimo nuo jų kodavimo, šie du procesai turi vykti vienu metu. Priklausomai nuo tiriamojo atsakymų kodai yra keičiami, koreguojami. Kodavimo metu tyrėjas formuluoja sąvokas ir ryšius tarp sąvokų. Teoriniai samprotavimai yra tikrinami *teorinės atrankos* (Strausso sąvoka) būdu, atliekant lyginimo procedūras. Nauji duomenys yra nuolatos koduojami, sąvokos koreguojamos ir integruojamos į kategorijas. Kodavimą siūloma vykdyti viso tyrimo metu, iki pačios pabaigos. Individualūs paaiškinimai kaupiami *memų* pavidalu. Baigus lauko tyrimą surinktai medžiagai yra suteikiamas teorinis pavidalas.

Sociologiniam tyrimui Žemėlapiu metodu svarbi pragmatizmo klasiko **Charleso Sanderso Peirce'o** (1976; 1992) *abdukcijos* samprata. Abdukcija apibūdina racionalios ir iracionalios argumentacijos derinimą. Loginius argumentus (priežastinį aiškinimą) papildo vidinių įžvalgų nulemti argumentai. Abdukcijos būdu nustatyta tvarka nėra nei tikrovės prezentacija („objektyvus“ tikrovės analogas), nei jos vienintelė galima reprezentacija, o situacinė reprezentacija, tyrime vartojama rekonstrukcija (Reichertz, 2004). Abdukcijos būdu keliami spė-

jimai apie galimą tvarką ir formuluojama tyrimo hipotezė. Taigi, tyrimas prasideda abduktiviąja logika pagrįstos hipotezės formulavimu. Peirce'as tai vadino *apšvietimu* (angl. *lightning*). Būtina nurodyti, kad hipotezės formulavimas nėra abdukcijos sinonimas. Pabrėždamas taikosyrą tarp abdukcijos ir hipotezės formulavimo, hipotezę autorius vadino kokybine indukcija. Antrame tyrimo etape vadovaujamasi dedukcija – abduktiviū būdu iškelta hipotezė yra transformuojama į tyrimo dalyką tipologizuojančią schemą, Peirce'o žodžiais, į „Ikoną“ – ženklą, reprezentuojantį tiriamą Objektą. Trečiame tyrimo etape yra taikoma indukcija ir siekiama išsiaiškinti, ar/kaip sudaryta tipologija „atitinka“ tyrimo medžiagą. Taigi, Peirce'as pasiūlo tripakopę tyrimo struktūrą, kurią sudaro abdukcija, dedukcija ir indukcija.

Paaiškinsime Peirce'o ir Strausso sąvokas, kurias vartojame duomenų rinkimo ir interpretacijos procese. *Dedukcija* yra patvirtinto žinojimo (pvz., teorinio modelio, idėjos) taikymas konkretaus atvejo analizei. *Indukcija* yra apibendrinimo operacija, kuri skirstoma į kiekybinę indukciją ir kokybinę indukciją. *Kiekybinė indukcija* (angl. *quantitative induction*) tiriamo atvejo kiekybines charakteristikas transformuoja į didesnės visumos charakteristikas; sprendimas apie visumą daromas remiantis atrinkto atvejo charakteristikomis. *Kokybinė indukcija* (angl. *qualitative induction*) yra operacija, kai pagal atrinkto atvejo kokybines charakteristikas sprendžiama apie kitų charakteristikų, neaptiktų atrinktame atvejyje, buvimą. Kokybinės indukcijos išvados generuoja *naują* žinojimą remiantis jau patvirtintu žinojimu. Būtina pabrėžti, kad jis yra tikimybinio pobūdžio.

Abdukcija yra tvarkų *atradimas* (angl. *discovery*), bet ne jų *patvirtinimas* (angl. *justification*). Abdukciją galima apibūdinti kaip selektyvią intelektinę veiklą, pagrįstą praktiniu racionalumu, nes tai į naudingumą orientuota veikla, susijusi su tyrėjo interesais. Abdukcijos būdu formuluojama hipotezė yra numanomos tvarkos lingvistinė konstrukcija, kurios praktinis tinkamumas yra tikrinamas tyrimo

metu. Abduktiviomis pastangomis tyrėjas siekia atskleisti naujas situacines tvarkas ir įgyja kontekstinį žinojimą. Tyrėjo tikslas yra *atrasti tvarką* (angl. *discover the order*), kuri tinka tyrėją dominančių klausimų analizei ir leidžia jam spręsti praktikos padiktuotas problemas.

Žemėlapiu metodu surinkti duomenys leidžia sudaryti reiškinių *tankius aprašymus*. Pastarąjį žinojimo apie reiškinį būdą pasiūlė **Cliffordas Geertzas** (1972; 1973; 1984). Jis kėlė tikslą socialinių reiškinių reikšmes nagrinėti remiantis *paprastų socialinių veiksmų stebėjimu*. Atsisakydamas natūralistinės, psichoanalitinės, struktūralistinės metodologijų, Geertzas pasiūlė mikroprocesų analizę, kai mikrolygmens socialiniuose reiškinuose ieškoma metasocialinių užuominų apie kultūros būklę.

Autoriaus nuomone, konkretaus socialinio reiškinio detalus aprašymas yra nepajėgus perteikti jame slypinčio diskurso, todėl būtina tyrėjo interpretacinė veikla, kuri analizuoja reiškinyje slypinčias reikšmes. Kadangi reiškinyje yra susipynę įvairūs reikšmių lygmenys, tyrėjas privalo juos atskirti ir atlikti lygmenų analizę. Geertzas pabrėžė, kad tokia daugiasluoksnė reiškinio analizė neturėtų būti vadinama tyrimo metodu ar metodologija, greičiau tai reiškinio *žinojimo būdas* (angl. *the form of knowledge*).

Siekdamas paaiškinti tokį žinojimą, Geertzas pasitelkė antropologo Gilberto Ryle (1971) sąvokas *išretintas aprašymas* (angl. *thin description*) ir *tankus aprašymas* (angl. *thick description*). Skirtumus tarp sąvokų paaiškina pats Ryle, pateikdamas pavyzdį apie du berniukus, kurie susižvalgo dalyvaujant trečiajam asmeniui. Išretintu situacijos aprašymu autorius pavadina veiksmų (žvilgsnių) aprašymus, o tankiu – spėjimų aiškinimą, kad berniukų susižvalgymas galėtų reikšti slaptą dviejų berniukų susitarimą. *Tankus aprašymas* yra tyrėjo interpretacijos rezultatas, siekiant atskleisti tiriamo dalyko reikšmes. Aprašymo tankumas nereiškia konkrečių detalių gausumo. Tankumas yra gebėjimas išryškinti nagrinėjamai temai esminius dalykus,

atskleisti reiškinių analizės lygmenis ir konceptualizuoti jų sąryšį, siejant su tyrimo klausimu. Tyrėjo interpretacijos yra panašios į meno žinovo komentarus apie parodą, spektaklį ar kitą kultūros įvykį. Geertz'o nuomone, *tankūs aprašymai* yra konstrukcijų rekonstrukcijos, kurias atlieka tyrėjas.

Tankūs aprašymai vyksta trimis pakopomis. Pirmoje pakopoje pateikiamas trumpas „portretinis“ nagrinėjamo reiškinių aprašymas. Tai pirmo išpūdžio įrėminimas, maksimaliai atitinkantis tyrėjo potyrius. Antroje pakopoje tyrėjas stengiasi analizuoti visa, kas *pasakytą* (angl. *said*) aprašytoje situacijoje, atskirdamas diskursą nuo daugelio detalių. Kitaip tariant, išryškinamas situacijoje slypintis diskursas ir ieškoma jo analizės kryptių. Diskurso analizė atliekama nagrinėjant reiškinių sudarančius lygmenis, o įvairių lygmenų aprašymui naudojami nauji dokumentai ir teorinės išvalgos. Aprašymo metu neieškoma reiškiniai „išorinių“, „objektyvių“ analizės kriterijų. *Tankaus aprašymo* tikslas yra įvairiapusis reiškinio aptarimas: atlikus reiškinio interpretaciją vienu lygmeniu, ji tęsiama kitais lygmenimis. Nuolatos sugrįžtama prie pirmojo reiškinio aprašymo ir į jį pažvelgiama nauju žvilgsniu.

Tankus aprašymas nėra tiesioginis indukcijos ar trianguliacijos procedūrų rezultatas, jis negali būti pagrįstas vien logine išvada. Tankumas yra *žinojimo apie reiškinį būdas*, kuris remiasi reiškinio analizės lygmenų išskyrimu ir konceptualių šių lygmenų sąryšio argumentavimu. Lygmenų analizės rezultatai nėra integruojami į bendrą išvadą, o pateikiami santykinai savarankiškų lygmenų jungčių pavidalu. Svarbi *tankaus aprašymo* grandis yra jų pavadinimas arba reikšmių suteikimas daugiasluoksnioms interpretacijoms. Trečioje tyrimo pakopoje *tankūs aprašymai* teorizuojami. Šiuo atveju tyrėjas aprašo mezo-, makrolygmenis (pvz., visuomenę, kurioje atskleistas žinojimas), be to, jis gali atsakyti į teorinius klausimus, kurie nebuvo keliami empirinio tyrimo pradžioje.

Apibendrintai galima pasakyti, kad, taikant *grindžiamąją teoriją*, tyrimą Šeimos žemėlapiu metodu sudaro duomenų rinkimas, kodavimas, lyginimas, kategorijų skyrimas, teorinė atranka, esminės kategorijos vystymas, teorizavimas. Taikomos tokios grindžiamosios teorijos procedūros, kaip kodavimas, nuolatinė lyginamoji analizė, teorinė atranka, memų rašymas. Žemėlapiu metodas nenustato griežtų grindžiamosios teorijos versijų naudojimo reikalavimų. Tyrėjas pats pasirenka, kuriuo būdu atliks tyrimą – A. Strausso ir J. Corbin ar B. Glasserio. Pasirinkus Strausso ir Corbin versiją, duomenų analizei gali būti naudojamos kompiuterinės duomenų analizės programos: MAXqda, ATLAS.ti, N-Vivo ir kitos. Tyrėjas nusprendžia ir dėl duomenų aprašymo, konceptualizavimo ir teorizavimo būdo.

Atliekant tyrimą Šeimos žemėlapiu metodu naudojama simboli-
nio interakcionizmo idėjų lauke suformuluota J. Trosto (1988, 1993) **diadinė šeimų tyrimo prieiga**. Pastaroji taikoma kaip analitinė šeimų tyrimo priemonė. Autorius siūlo nagrinėti šeimas kaip diadų visumą (Trost 1993; Trost, Levin 1992, 2000; Juozeliūnienė, 2003). Analizuojamos dvi pagrindinės diados: vaiko–tėvo/motinos (arba tėvo/motinos–vaiko) bei poros (sutuoktinių, partnerių). Be šių pagrindinių diadų, galimos ir įvairios kitos diados bei jų deriniai, pavyzdžiui, brolių–seserų, vaikų–senelių ir kitos. Tiriamajam leidžiama laisvai spręsti, kas priklauso jo šeimai, narystės kriterijai nėra reglamentuojami. Naudojantis diadine šeimų analize, bet kurią šeimą galima apibūdinti kaip skirtingą diadų rinkinį ir išvengti normatyvinės konotacijos.

Diados nagrinėjamos keliais analitiniais pjūviais: struktūros (diadinė šeimos sąranga), kasdienės praktikos (diados, aktualizuojamos kasdienėje sąveikoje), emocinių ryšių (diados, grindžiamos emociniais ryšiais) (Trost, Levin 2000; Trost 1996). J. Trosto (1999) prieigoje skiriamos *tiesioginės diados*, kurias individas sudaro tiesioginio santykio su asmeniu pagrindu, *netiesioginės diados*, kai asmuo laikomas šeimos nariu dėl jo reikšmingumo asmeniui, su kuriuo sudaryta

tiesioginė diada, *diados tarp šeimos narių* – šeimai priskiriamų asmenų diados. Pavyzdžiui, tiriant vaiką šeimine diada laikoma tėvo/motinos diada ir bet kuri kita diada su asmeniu, kurį vaikas laiko šeimos nariu (nebūtinai susijusiu giminystės ryšiais).

Šeimos žemėlapių metodas yra grindžiamas *atvira šeimos samprata*. Atsisakoma pozityvistinės logikos, būdingos uždaros šeimos sampratos tyrimams. Tyrimo metodologija, besiremianti atvira šeimos samprata, neturi griežtų šeiminio gyvenimo analizės orientyrų, nesivadovaujama įsitvirtinusiomis šeiminio gyvenimo aiškinimo schemomis, kitaip tariant, tyrimas nėra grindžiamas institucionalizuotu žinojimu apie šeimines struktūras, vaidmenis, santykius šeimoje. Tyrime analizuojamos individualios asmens konceptualizacijos, jų nesupriešinant su normatyviniu šeiminio gyvenimo apibūdinimu. Tokia tyrimo logika nereiškia, kad ignoruojamas šeimos sociologijoje įtvirtintas žinojimas apie šeimas, tačiau jis naudojamas ne *modelio tikrinimo* (angl. *pattern matching*) procedūrų, o gairių pavidalu. Kitaip tariant, tyrimo pradžioje abduktvyviu būdu formuluojama hipotezė integruoja teorinę ir praktinę žinojimą apie šeimą ir išskleidžiama *kodų paradigmos* (Strausso sąvoka) pavidalu. Pastaroji atlieka tyrimo *apšvietimo* (Peirce sąvoka) užduotį ir yra transformuojama į tyrimo dalyką tipologizuojančią schemą. Lyginimo procedūrų būdu vykdoma *teorinė atranka* (Strausso sąvoka). Interpretuojant duomenis, siekiama išskirti reikšmių lygmenis ir parengti *tankų aprašymą* (Geertz sąvoka). Pastarieji leidžia kurti tipologijas ir atskiriems atvejams suteikia grupę reprezentuojantį statusą (pvz., vaikų po skyrybų, PPA ir kt.).

Šeimos žemėlapių metodologija leidžia pažvelgti į tyrimą *reflektyvumo* požiūriu. Reflektyvumui yra suteikiamos kelios reikšmės, tačiau tyrėjo veiklą geriausiai apibūdina sangražos reikšmė, kitaip tariant, grįžtamojo ryšio samprata (Valantiejus, 2004). Šiuo atveju ji žymi veiksmą, nukreiptą į patį tyrėją ir taikomą jam pačiam. Jis

yra tyrimo konstruotojas ir konstravimo proceso rekonstruotojas, tyrimo atlikėjas ir atlikimo stebėtojas. Reflektyvumo dėmuo yra integruojamas į tyrimą specialių technikų pavidalu, jais yra stebimos ir rekonstruojamos sąveikos, kylančios tyrimo metu, ir įvertinamas šių sąveikų grįžtamasis poveikis tiriamajam, tyrėjui. Reflektyvumo nuostata atmeta objektyvų stebėtoją, „žinantį“ tyrėją ir įpareigoja stebėti savo *koreguojančio išibrovimo* apraiškas, „blogos“ ir „geros“ patirties atvejus, įtraukti šį žinojimą į tyrimą. Tokia kritiška saviroda yra prilyginama menui ir pripažįstama, jog tyrėjo veiklos sėkmė priklauso ne tik nuo turimų žinių, bet ir nuo jo asmeninio tikrovės patyrimo, sangrąžos gebėjimo.

TANKŪS APRAŠYMAI

Bendriausia prasme *tankūs aprašymai* yra konkretaus reiškinių daugiasluoksnė interpretacija, kuri leidžia daryti platesnius apibendrinimus apie visuomenės gyvenimą. Kokybinių tyrimų ataskaitose neišvengiamai naudojami aprašymai, tačiau ne visus galima pavadinti *tankiais aprašymais*. Ataskaitose dominuoja „žalios“ tyrimo medžiagos dėstymas. Norėdami paaiškinti *tankaus aprašymo* esmę, paminėsime Wolcott (1994; 13) posakį apie tai, kad tyrėjas nenori vartoti „žalių“ duomenų, o siekia juos „išvirti“. Konkrečiame tyrime šis siekis pasireiškia tik svarbiausios informacijos atranka, nereikšmingos (tyrėjo nuomone) informacijos atsiskyrimu. Kitaip tariant, tyrimo duomenys yra pateikiami koncentruotai, aiškiai, įtaigiai ir leidžia tyrėjui reprezentuoti tiriamą dalyką įvairiais pjūviais ir atsakyti į pagrindinius tyrimo klausimus: kas, kur, kaip, kodėl?

Tankūs aprašymai pasižymi vaizdin-gumu, sukuria ryškų tiriamo fenomeno paveikslą ir greitai paveikia skaitytojo vaizduotę. Patyręs tyrėjas, pasitelkdamas savo analitinius gebėjimus ir duomenų pateikimo meną, sugeba sudaryti *tankius aprašymus*, kurie sukelia ne tik vaizdą, bet ir kitus potyrius, pavyzdžiui, skaitytojas pajunta kvapus ar išgirsta garsus. Kaip pavyzdį pateiksime B. Russell (1991) benamių moterų tyrimo aprašymus (percituojama iš Bailey 2007; 136–137):

Ji sėdėjo didelio kambario kampe ir spoksojo į niekur. Staiga pradėjo pašėlusiai mosuoti rankomis, o jos veidas persikreipė nuo keistų spazmų. Po maždaug 30 sekundžių ji vėl nurimo ir grįžo į transą primenančią būseną. Aš paklausiau, kas ji tokia. „Ji buvo mokytoja Baltimorės mieste, jos vardas Bettė ir ji neseniai paleista iš Springfieldo (psichikos sutrikimų ligoninės)“ – paaiškino dienos prieglaudoje dirbanti moteris.

<...> leškodama atsakymo į klausimą, kas yra Baltimorės benamės moterys, atsakymą gavau pačią pirmą apsilankymo benamių prieglaudoje dieną: benamiu gali būti bet kas.

Dažniausiai pasitaiko tokios tankaus aprašymo taikymo klaidos: pirma, jis apibūdinamas kaip viena iš tyrimo procedūrų, antra, sutapatinamas su išsamiau ir išraiškingu tiriamo reiškiniu aprašymu, trečia, susiaurinamos jo taikymo sritys ir disciplinos (Wolff 2004).

Parengta pagal:

1. Bailey, Carol A. 2007. *A Guide to Qualitative Field Research*. London: Sage publications.
2. Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Culture*. New York: Basic books.

Taigi, tankūs aprašymai yra daugiasluoksnis tiriamo reiškiniu apibūdinimas, kuriame tyrėjas reprezentuoja socialinės grupės požymius: jausmus, santykius, elgesio strategijas, socialinę recepciją ir kt. Būtina pažymėti, kad tankūs aprašymai nėra tik konkretaus tyrimo duomenų pateikimo forma, bet ir analitinė schema, teorizuojanti tyrimo duomenis ir leidžianti atsakyti į iškeltus klausimus.

REFLEKTYVUMO REIKŠMĖS

<...> Turint omenyje neįprastą (postmodernų) įprastų (modernų) dalykų nagrinėjimą galiausiai atsiranda iš pažiuos keistokų socialinių mokslų terminų: *stebėjimo stebėjimas, pažinimo pažinimas, sociologijos sociologija, metateorija*. Visi jie turi savikritinį pagrindą. Reikia pripažinti, kad reflektyvumo (kartais skiriami ir savirefleksyvumo, kognityvinio, estetinio ir etinio reflektyvumo sandai) sąvoka yra neįprasta. Tačiau ji įtraukiama į šiuolaikinės sociologijos žodyną ir, rodo, įsitvirtins ilgam.

<...> tariamas šios sąvokos neaiškumas šiek tiek išsisklaido, kai tik pradeda kalbėti apie dabartinį raidos tarpinį, kuris – dėl akivaizdžių krizės ženklų – ima stebėti savo paties nueitą kelią. <...> sveiko proto kalba, apibūdindama žodį *refleksyvumas*, paprastai žymi netarpišką, neapmąstytą, akimirksnio atsaką. Toks populiarus šio žodžio supratimas

labai skiriasi nuo dabartinių teorinių-metodologinių koncepcijų, kurios žodžiu *reflektyvumas* įvardija aktyvią savi-voką ir kritinio santykio ne tik su išorine aplinka, bet – pirmiausia – su vidine socialine sandara nagrinėjimą.

Istoriškai *reflektyvumo* sąvoka yra susijusi su skeptiško bei ironiško proto tradicija, kandžiai vertinančia perdėm optimistinę *pažangos* (mokslo, technikos, gerovės valstybės ir pan.) sampratą, kurios artimiausios istorinės šaknys – instrumentinėse racionalistinėse Prancūzijos revoliucijos prielaidose ir anglų utilitarizmo filosofijoje. <...>

Metodologiniai reflektyvumo sąvokos dėmenys susiję su metodinio abejojimo nuostatomis, kritine ir dialogiška laikysena, psichologine introspekcija, nepasitikėjimu „senomis“ filosofijos mokyklomis. <...> sociologija (priešingai negu filosofija) – dėl vyraujančių

pozityvizmo nuostatų diktato – nuo pradžios siekė visapusiškai sumažinti savikritiškumą. Atrodo, besiformuojančiai disciplinai reflektyvumas buvo pernelyg pavojingas intelektualinis žaidimas. Žinoma, dabar padėtis pasikeitusi: per daugiau negu keletą paskutinių XX a. dešimtmečių susiformavo gana aiškiai apibrėžiamas *reflektyviosios sociologijos* projektas, kuris susideda iš pavienių krypčių, skiriančių daugiau dėmesio epistemologijos ir metodologijos klausimams. <...> reflektyvumas darosi savita vėlyvosios modernybės ir postmodernizmo emblema.

Kalbant griežtai, *reflektyvumo* terminą vargu ar galima vartoti vienas-kaitos forma. Reflektyvumo versijos įvairuoja, o kartais ir skiriasi viena nuo kitos. Plačiąja (institucine) prasme *reflektyvumo* sąvoka vartojama kaip *reflektyviosios veiksmo priežiūros*, kuri iš dalies yra būdinga žmonių veiklai, ypač vėlyvosios modernybės tarpsniui, sinonimas. Siauresnė reflektyvumo reikšmė istoriškai sietina su savistaba ar introspekcija, kuri, aptardama prielaidų klausimus, į mokslinį darbą įtraukia autobiografinius socialinės psichologijos dėmenis <...>.

Reflektyvumas dažnai pateikiamas kaip metodologinė vertybė, įžvalgos, nuovokumo ar *antrojo lygmens* stebėjimo šaltinis. Šioji nuostata, atmesdama išorinį stebėtoją, kuris aprašo visuomenę, siūlo visuomenės aprašymo konstravimą, kuris įgyvendinamas įtraukiant pačią sociologiją į tai, ką ji

stebi <...>. Šitoks dvilypis įtraukimas įvardijamas kaip antrosios tvarkos stebėjimo uždavinys – stebėti ir aprašyti, kaip stebėtojas konstruoja tai, ką jis konstruoja, kad galėtų vykti tolesnis stebėjimas. Be to, kritiška saviroda, tyrinėdama socialinius reiškinius, atskleidžia ir autobiografinės atkarpas, atsisakydama pripažinti, kad reiškiniai yra „nepriklausomi“ nuo pažįstančiojo asmenis tikrovės patyrimo.

Žodžio *reflektyvumas* reikšmės turbūt glaudžiausiai susijusios su *sangražos*, t. y. grįžtamojo ryšio, samprata, žyminti veiksmą, kreipiamą į patį veikėją ar jo taikomą sau pačiam. Tačiau tai ne tik gebėjimas pakartotinai apmąstyti, bet ir socialinių nuorodų pateikimas sau pačiam ir atsakymas į jas (*savistabos*, ar *introspekcijos*, sąvoka įvardija tik vieną aptariamąsios savybės dėmenį).

Pragmatizmo ir sociologinės *simbolinio interakcionizmo* tradicijos požiūriu, mokėjimas įvardyti ir interpretuoti savo nuorodas sau pačiam ir kitiems individams bei interpretuoti jų nuorodas kyla iš gebėjimo turėti tam tikrą savybę – *pats (self)*, kuri nėra kažkokia ezoteriška savybė, o tik nuoroda į tai, kad žmogus gali būti savo veiksmo objektas. Tokios, iš esmės *socialinės*, savybės įtraukimas dar kartą rodo, kad derėtų skirti žodį *refleksyvumas* (akimirksnio atspindėjimas, atsakas į dirgiklį, paprasčiausias „gestų pokalbis“) ir žodį *reflektyvumas* (santykio apmąstymas, socialinė sąveika su savimi, *darus* procesas, reikšmingų simbolių vartojimas).

Parengta pagal Valantiejus, Algimantas. 2004. *Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Skyrius 1.7. Reflektyvumo reikšmės, arba kritinės minties siejimas su socialine praktika, p. 203–232.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS:

1. Nurodykite pragmatizmo ir simbolinio interakcionizmo idėjas, kuriomis vadovujamasi atliekant tyrimą Šeimos žemėlapiu metodu.
2. Aptarkite A. Strausso, C. S. Peirce'o ir C. Geertzo įžvalgas, svarbias atliekant tyrimą Šeimos žemėlapiu metodu.
3. Paaiškinkite, kodėl atliekant tyrimą Šeimos žemėlapiu metodu taikoma atvira šeimos samprata?
4. Kaip suprantate teiginį, kad J. Trosto diadinė prieiga yra naudojama kaip analitinė šeimos tyrimo priemonė?
5. Paaiškinkite, kokią tyrėjo poziciją vadinsime reflektuvia?

PRAKTINĖ DISKUSIJOS UŽDUOTIS:

Suformuluokite dvi tyrimo užduotis: viena turėtų būti pagrįsta uždara šeimos samprata, o kita – atvira šeimos samprata. Ar tikslinga taikyti Šeimos žemėlapiu metodą tyrimui, pagrįstam uždara šeimos samprata? Paaiškinkite.

Suformuluokite užduotį, trumpai nusakykite tyrimo eigą. Nurodykite, kada jūsų atliktą duomenų interpretaciją galima pavadinti reiškinio *tankiu aprašymu*?

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

1. Denzin, Norman K.; and Lincoln, Yvonna S. (eds.). 2000. *Handbook of qualitative research*. 2nd edn. Thousand Oaks, CA: Sage.
2. Flick, Uwe; von Kardorff Ernst; Steinke, Ines (eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London: Sage publications.
3. Trost, Jan. 1996. Family Structure and Relationships: The Dyadic Approach. *Journal of Comparative Family Studies*, vol. 27 (2), p. 395–408.
4. Creswell, J. W. 1988. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions*. Thousand Oaks, C.A.: Sage publications.
5. Valantiejus, Algimantas. 2004. *Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
6. Petružytė, D. 2008. Grindžiamosios teorijos metodologija: B. Glaser'io ir A. Strauss'o versijų palyginimas. *Sociologija: Mintis ir veiksmai*, Nr. 1 (21), p. 72–89.

4.3. Duomenų rinkimo pakopos

Duomenys renkami trimis etapais, kurie atitinka Šeimos žemėlapiu metodo pakopas: šeimos narių sąrašo sudarymą, šeimos žemėlapiu dėliojimą ir giluminį interviu. Kiekviena pakopa turi dalinį tikslą: fiksuojamas spontaniškas šeimos apibūdinimas ir ribos, vizualizuojama struktūra ir santykiai, teiraujamasi apie reikšmes. Pakopų eiliškumas nurodo duomenų rinkimo kryptį, tačiau galimi sugrįžimai ir koregavimas (sąrašo, žemėlapiu). Tyrimo metodas yra dinaminė procedūrų visuma, lanksčiai atliepanti tiriamojo asmens savijautą ir pageidavimus.

Pirma pakopa: *šeimos narių sąrašas*. Šeimos narių sąrašo sudarymas yra tarsi įžanga į interviu. Tyrėjas prašo sudaryti šeimos narių sąrašą klausdamas: „Apie ką jūs pagalvojate, kai galvojate apie savo šeimą? Sudarykite sąrašą tų, kuriuos laikote savo šeimos nariais“.¹

Pavyzdys iš L. Kanapienienės tyrimų praktikos

Atliekant vieną pirmųjų interviu Šeimos žemėlapiu metodu 18 metų tiriamajai buvo pateiktas klausimas prašant „įsivaizduoti“ savo šeimą, ir tiriamoji sudarė savo būsimos, įsivaizduojamos šeimos narių sąrašą: „aš, vyras, vaikai“. Supratusi savo klaidą tyrėja atsiprašė ir paaiškino, kad ji teiraujasi apie dabartinę šeimą.

Nesklaidi tyrimo pradžia gali dvejopai paveikti visą interviu: a) tyrėjui atsiprašius dėl netinkamai suformuluoto klausimo tiriamasis gali suabejoti tyrėjo kompetencija; b) tyrėjui pasakius, jog tiriamasis netinkamai suprato klausimą, tiriamasis jausis vertinamas ir nuolat ieškos savo veiksmų patvirtinimo ženklų.

Kadangi pirmasis klausimas yra labai svarbus viso tyrimo sėkmei, būtina atkreipti dėmesį į jo formuluotę. Nepatariame vartoti žodžio „įsivaizduokite“ šeimą, nes tiriamasis gali suprasti, jog teiraujamasi apie jo įsivaizduojamą ateities šeimą, siekiamybę. Pradedant interviu būtina pabrėžti, kad teiraujamasi apie dabartinę jo / jos šeimą.

¹ „When you think of your family, whom do you think of? Make a list of those you consider to be your family.“ (Levin 1993, p. 87)

Kai kuriems tiriamiesiems tyrėjo klausimas apie šeimą gali atrodyti trivialus, nes „visi žino, kas yra šeima?“ Šiuo atveju tiriamasis vadovaujasi normatyvine, uždara šeimos samprata, kuri jam atrodo akivaizdi. Tyrėjas neturi aiškinti tiriamajam problemos sudėtingumo ir jos daugiareikšmiškumo arba teisintis dėl, tiriamojo požiūriu, „akivaizdaus“ klausimo. Tyrėjas privalo pakartoti klausimą ir nurodyti, kad jam svarbi tik tiriamojo nuomonė.

Tuo atveju, kai klausimas sukelia abejonių dėl vieno ar kito asmens priskyrimo šeimai, tiriamasis paprastai kreipiasi į tyrėją patarimo (Trost, Levin 1992). Svarbu, kad tyrėjas „nepadėtų“ tiriamajam ir jo neragintų, leistų susivokti. Iš tiesų, juk iš pirmo žvilgsnio paprastas klausimas paskatina tiriamąjį brėžti savotišką ribą tarp šeiminės aplinkos ir jai nepriskiriamų „kitų“. Ką vadinti šeimos nariu? Kaip paaiškinti savo sprendimą? Jeigu tiriamasis abejotų ir paklaustų, ar galima kurį nors asmenį įrašyti į šeimos sąrašą, tyrėjas turėtų atsakyti pasitelkdamas neutralias frazes: „turite nuspręsti pats / pati“, „darykite, kaip jums atrodo tinkama“ ir panašiai. Be to, būtina kontroliuoti savo mimiką, žodžius ir veiksmus, kad jie nepaveiktų tiriamojo atsakymų. Tyrėjas privalo „tyrinėti tyrimą“ ir įvertinti tyrimo metu kylančias sąveikas. Tiriamojo abejonės ir klausimai, tyrėjo atsakymai bei tiriamojo reakcijos turi būti pažymėtos *memų* pavidalu ir išnagrinėtos duomenų interpretavimo etape.

Pirmoji duomenų rinkimo pakopa nesibaigia šeimos narių sąrašo sudarymu. Tyrėjas prašo tiriamojo garsiai perskaityti sąrašą. Taip tiriamajam leidžiama dar kartą apsvarstyti sąrašą, jį koreguoti. Būtina pabrėžti, kad parengtas šeimos narių sąrašas nėra galutinis. Tiriamojo pageidavimu jis gali būti koreguojamas viso tyrimo metu.

Siekiant *nustatyti narystės kriterijus* teiraujamosi, kas lėmė vieno ar kito asmens įtraukimą į šeimos narių sąrašą. Patariama užduoti tokius klausimus: „prašom paaiškinti, kas lėmė Jūsų sprendimą?“, „dėl kokių priežasčių taip nusprendėte?“ ir kt. Paprastai tiriamieji

nurodo giminystės, emocinį ryšį, dažną bendravimą, įsipareigojimą, tačiau priežastį turi nurodyti pats tiriamasis; tyrėjas negali pateikti atsakymų variantų. Siekiant išsiaiškinti tiriamojo *abejones dėl narystės kriterijų*, pasiteiraujama, ar buvo kas nors, apie ką tiriamasis pagalvojo, bet neįtraukė į sąrašą arba, atvirkščiai, dėl ko abejojo, bet vis tiek įtraukė į šeimos narių sąrašą? Klausama, kas lėmė būtent tokį jo apsisprendimą. Tyrėjui svarbu neparodyti savo vertybinio požiūrio, neleisti, kad tiriamasis pasijaustų atsakęs netinkamai. Būtina vengti klausimo „kodėl?“, nes dėl netinkamos intonacijos klausimas gali būti interpretuojamas kaip nepritartis ar nuostaba.

Pavyzdys iš L. Kanapienienė tyrimų praktikos

Pateiksime pavyzdį, kaip netinkamai pavartotas klausimas „kodėl?“ buvo interpretuotas kaip nepritartis ir turėjo didžiulę įtaką interviu. Tiriamoji 21 metų mergina sudarė savo šeimos narių sąrašą, garsiai jį perskaitė. Tyrėjai pasiteiravus apie abejones sudarant šeimos narių sąrašą, ši atsakė, jog abejojo dėl ilgamečio draugo bei jo artimųjų. Tyrėjai paklausus „tai kodėl jų neįtraukėte?“ tiriamoji sutriko, interpretavusi klausimą kaip nepritartimą, ir tuoj pat įrašė savo draugą jo seserį bei tėvus į savo šeimos narių sąrašą. Šioje situacijoje tyrėjos ištartas klausimas turėjo akivaizdžią įtaką tiriamosios sprendimui, pavadinant asmenis savo šeimos nariais. Ir net tyrėjai nedelsiant į tai sureagavus ir dar kartą paaiškinus, jog svarbi tik tiriamosios nuomonė, kad ji nėra vertinama, mergina savo sprendimo nebepakeitė. Ši klaida, nors ir turėjo įtakos visam likusiam interviu, nereiškia, jog visa surinkta informacija nėra tiksli. Tačiau atlikdamas tokio interviu analizę tyrėjas turi išlikti iki galo atviras ir atsižvelgti į šią klaidą interpretuodamas surinktus duomenis.

Apibendrinant galima pabrėžti pirmosios tyrimo pakopos svarbą tolesnei tyrimo eigai ir tyrimo rezultatams. Netinkamai suformuluotas pagrindinis tyrimo klausimas, neapgalvotas atsakymas į tiriamojo klausimą, netinkamas elgesys gali suformuoti situacinį normatyvinį reikšmių lauką (savotiškus rėmus tiriamojo atsakymams). Tyrėjas galės skelbti, kad vadovavosi atvira šeimos samprata, kad tyrinėjo šeimą tiriamojo požiūriu, tačiau savo neprofesionaliais veiksmais bus sukū-

reš atsakymų taisykles, kuriomis vadovavosi tiriamasis, apibūdindamas savo šeimą.

Šeimos narių sąrašo sudarymo etape atliekamas *tiriamąjo stebėjimas*. Tyrėjas fiksuoja informaciją lauko užrašų pavidalu. Stebima, kaip tiriamasis sudaro savo šeimos narių sąrašą: ar visus narius surašo vienu kartu, ar stabteli ties kuriuo nors asmeniu ir tik tada įrašo? Galbūt įrašęs asmenį jį išbraukia? Kokia tvarka rašomi šeimos nariai? Stebėjimo metu užfiksuotas detales tyrėjas pasižymi ir prašo tiriamąjo paaiškinti. Klausama, ką reiškia stabtelėjimai? Apie ką tiriamasis tuo metu galvojo? Kodėl išbraukė asmenį iš sąrašo ar pakeitė narių eiliskumą? Tiriamąjo sutikimu, gali būti daromas tyrimo vaizdo įrašas. Pastaruoju atveju tyrėjas turi galimybę atlikti vizualinio teksto analizę tyrimui pasibaigus.

Antra pakopa: *šeimos žemėlapis sudarymas*. Antroje duomenų rinkimo pakopoje tiriamajam duodamas popieriaus lapas, vienodo dydžio specialiai paruoštos kartoninės figūrėlės (3,5 cm skersmens skrituliukai ir trikampiai, kurių kraštinės ilgis – 4,0 cm) ir prašoma atlikti tokius veiksmus: pažymėti šeimos sąrašė nurodytus narius – skrituliukuose moteris, trikampiuose vyrus, ir sudėlioti popieriaus lape, pradedant nuo savęs. Kiekvieną šeimos narį prašoma dėti arčiau ar toliau nuo savęs pagal tai, kiek kiekvienas iš jų yra tiriamajam artimas ar tolimas. Nurodoma, kokią situaciją turi reprezentuoti šeimos žemėlapis (pvz., dabartinę, iki skyrybų, iki tėvų išvykimo ir kt.).

Svarbu nesuteikti tiriamajam jokių užuominų (nei gestais, nei žodžiu), kaip žemėlapis turėtų atrodyti. Jeigu tiriamajam kyla klausimų dėl to, kaip dėlioti figūrėles, reikia pakartoti, kad jis pats nusprendžia ir dėlioja savo nuožiūra. Šeimos žemėlapis, kaip ir šeimos sąrašas, gali būti koreguojamas viso tyrimo metu. Pavyzdžiui, dėliodamas žemėlapią tiriamasis nusprendžia papildyti šeimos sąrašą dar vienu / keliais asmenimis. Papildęs sąrašą tiriamasis panaudoja daugiau kartoninių figūrėlių ir koreguoja šeimos žemėlapią. Tyrėjo užduotis – sukurti to-

kią tyrimo aplinką, kad tiriamasis laisvai darytų / keistų savo sprendimus ir jam priimtiniu būdu popieriaus lape perteiktų individualų šeimos vaizdinį. Šiame duomenų rinkimo etape, kaip ir pirmame, tyrėjas stebi tiriamojo veiksmus bei nuotaikas, fiksuoja išskylančius klausimus ir abejones, informaciją pasižymi lauko užrašuose. Sudėliojus žemėlapi, tyrėjas gali pasiteirauti apie tiriamojo veiksmus ir nuotaikas, pastebėtas pirmų etapų metu, tačiau pagrindiniai klausimai apie reikšmes, suteikiamas žemėlapio ženklams, yra užduodami trečioje tyrimo pakopoje.

Šeimos žemėlapis paprastai naudojamas šiandienės situacijos tyrimui, bet gali būti sudaromi žemėlapiai apie įvairius gyvenimo laikotarpius. Tuomet prašoma prisiminti situaciją susituokus, išsiskyrus ir kt. Šiuo atveju galima lyginti žemėlapius ir nagrinėti tarpasmeninių santykių kaitą. Analizuodamas praeities įvykių žemėlapius tyrėjas privalo prisiminti, kad praeities žemėlapis nėra tikrovės prezentacija, o jos reprezentacija tiriamojo dabartinės situacijos požiūriu. Kitaip tariant, žemėlapiai visuomet fiksuoja šiandienį tiriamojo požiūrį į įvairių laikotarpių tarpasmeninius santykius.

Atlikdama interviu su vaikais metodo autorė I. Levin naudoja ne žemėlapius, o piešinius. Vaikų prašoma popieriaus lape nupiešti šeimos narius, išvardytus sąrašė. Nekeliami reikalavimai piešimo technikai ir figūrų pavaizdavimui, prašoma piešti kuo paprasčiau, nes analizuojamas ne vaikų kūrybiškumas, o piešinių struktūra. Kita vertus, gali būti nagrinėjami ir piešimo ypatumai, ypač netikėti, netipiški pavaizdavimai. Jie gali provokuoti tyrėjo abdukciją ir naują žinojimą apie šeimas. Šiuo atveju interakcionistinė metodologija yra derinama su hermeneutine piešinio analize.

Trečia pakopa: *giluminis interviu*. Trečioje duomenų rinkimo pakopoje siekiama išsiaiškinti reikšmes, glūdinčias šeimos žemėlapyje (piešinyje). Interviu atliekamas tokia tvarka. Tiriamojo prašoma paaiškinti sudarytą šeimos žemėlapi: klausama, kodėl jis sudėlijo fi-

gūrėles tokiu būdu, tokiu atstumu, ką reiškia konkretūs atstumai tarp figūrėlių? Pateikiami gairėse numatyti ir tyrimo eigoje pakoreguoti klausimai. Interviu pabaigoje tiriamasis suklijuoja sudarytą žemėlapi. Figūrėlių fiksavimas popieriaus lape yra savotiškas patvirtinimas vizualizuoto šeimos vaizdinio. Šis veiksmas paskatina tiriamąjį dar kartą apmąstyti šeimos struktūrą ir santykius, koreguoti šeimos narių sąrašą ir žemėlapi.

Pasirinkta simbolinio interakcionizmo perspektyva diktuoja interviu atlikimo metodologinius principus: analizuojamos diadinės sąveikos, joms suteiktos reikšmės, veikėjų motyvai, sukonstruoti šiame reikšmių lauke ir pats reikšmių darybos procesas. Vadovaujamos tyrimo pradžioje sudarytomis interviu gairėmis, kurios yra reflektyviai koreguojamos interviu metu. Paprastai interviu gairėse numatomos klausimų temos, pavyzdžiui, santykių su šeimos nariu bendrasis apibūdinimas, pasitenkinimą santykiais ir nerimą keliančių santykių aptarimas, tiriamųjų pastangos pakeisti situaciją, patarimai kitiems remiantis asmenine patirtimi (žiūrėti priedą „Giluminio interviu gairės“). Tyrėjas klausia apie tiriamojo veiklą, prašo pateikti konkrečių situacijų pavyzdžių, teiraujasi, koku būdu siekiama užsibrėžtų tikslų, koku būdu tiriamasis koreguoja neigiamus tarpasmeninius santykius lemiančias situacijas, kokius santykius tiriamasis vadina sėkmingais ir kt.? Interviu gairės priklauso nuo tiriamojo pozicijos šeimoje – tėvo / motinos, patėvio / pamotės, vaiko / įvaikio, kt.

Siekdamas gauti atsakymus į gairėse iškeltus klausimus, tyrėjas pasinaudoja tiriamojo sudarytu žemėlapiu. Jis analizuoja atstumus tarp figūrėlių, nes jie žymi tiriamojo poziciją ir santykius tarp šeimos narių. Svarbu išsiaiškinti, kokią reikšmę atstumui suteikia tiriamasis. Tyrėjui nedera pasikliauti savo asmeniniu žinojimu apie tai, ką reiškia atstumas, nes atstumo sąvoka yra daugiareikšmė – jam gali būti suteikta geografinio nuotolio, emocinio santykio, kontakto dažnumo ir kitos reikšmės.

Metodo autorė I. Levin trečiąją pakopą vadina giluminiu interviu. Terapinėje praktikoje sukonstruotas metodas trečioje pakopoje išlaiko giluminio interviu struktūrą, Parengtos interviu gairės yra tik klausimų orientyrai, kurie koreguojami pagal tiriamojo charakteristikas ir situacijos ypatumus. Be to, šios gairės yra tikslinamos remiantis pirmose dviejose pakopose surinkta informacija. Giluminio interviu metu atliekama trianguliacija metodo viduje, kitaip tariant, pasakojimo metu pateikiami klausimai, siekiant išsiaiškinti tiriamojo pavartotas sąvokas, reiškiniams suteiktas reikšmes. Pavyzdžiui, prašoma paaiškinti, ką tiriamasis turėjo galvoje sakydamas „laimingas“, „gera draugė“, „santykiai pasikeitė“ ir kt.

Taigi, kiekviena metodo pakopa turi savo dalinius tikslus, atlikimo logiką ir procedūras, tačiau duomenų rinkimas yra kaupiamojo pobūdžio; kiekviena tyrimo pakopa koreguoja pradines gaires, numatytas tyrimo pradžioje.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS:

1. Aptarkite tris Šeimos žemėlapių metodo pakopas.
2. Kokie yra tyrimo pakopų tikslai?

PRAKTINĖ DISKUSIJOS UŽDUOTIS:

Atlikite interviu Šeimos žemėlapių metodu, pasikviesdami savanorį iš savo mokymosi grupės. Atsakykite į klausimus: Ką sužinojote kiekvienoje iš trijų metodo pakopų? Kokias interviu gaires suformulavote tyrimo pradžioje? Ar / kaip tyrimo metu koregavote interviu gairėse numatytus klausimus? Su kokiais sunkumais susidūrėte atlikdami interviu? Ką, jūsų nuomone, pavyko atskleisti Žemėlapių metodu, ko nepavyktų padaryti kokybinio interviu būdu?

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

1. Levin, Irene. 1993. Family as Mapped Realities. *Journal of Family issues*, 14, p. 82–92.
2. Trost, Jan; and Levin, Irene. 1992. Understanding the Concept of Family. *Family Relations*, 41 (2), p. 348–351.
3. Levin, Irene. 1999. What Phenomenon Is Family? *Marriage & Family Review*, 28 (3/4), p. 93–104.
4. Juozeliūnienė, Irena. 2003. *Janas Trostas ir šeimos sociologija: naujos tyrimo galimybės*. Vilnius: Garnelis.

4.4. Šeimos žemėlapių metodo ypatumai

I. Levin šeimos žemėlapių metodą kokybinių metodų gausoje išskiria keliais ypatumais:

- a) tiriamojo apibūdinimų vizualizacija;
- b) verbalinės ir neverbalinės informacijos derinimu;
- c) trianguliacija;
- d) tiriamojo įveiklinimu.

Tiriamojo apibūdinimų vizualizacija turi dvejopą paskirtį: pirma, palengvina kontakto užmezgimą su tiriamuoju ir greičiau supažindina su jo šeimine situacija, antra, žemėlapis komunikuoja su tiriamuoju ir tyrėju bei padeda atskleisti *nuslėptas žinias* (angl. *backstage knowledge*) (A. Skolnicko sąvoka) vaizdo pavidalu. Vizualizuoti santykius reiškia pavaizduoti juos neįprastu būdu – piešinių ar figūrų pavidalu dvimatėje plokštumoje. Prašymas sudėlioti žemėlapi yra šeiminės tikrovės „suprobleminimas“. Kasdienius santykius, požiūrį į asmenis iš artimiausios aplinkos ir kt. tiriamasis privalo perteikti neįprasta forma – dvimatės erdvės ženklais. Žemėlapis yra vidinio vaizdinio eksteriorizacija ženklų pavidalu, struktūros ir santykių signifikantas.

Žemėlapis *komunikuoja* tiek su tiriamuoju, tiek su tyrėju, todėl šis šeiminės tikrovės „suprobleminimas“ yra aktualus abiem tyrimo dalyviams. Žemėlapis *komunikuoja su tiriamuoju*, kitaip tariant, tiriamajam žemėlapis yra savotiška akistata su savo požiūriu į šeimą, svarstymas apie dalykus, apie kuriuos paprastai nesusimąstoma arba vengiama kalbėti. Kadangi tiriamojo prašoma šeimos narių figūrėles dėlioti pagal santykį su savimi, šeimos paveiksle santykiai su vienais šeimos nariais yra pateikiami santykių su kitais kontekste. Šis paveikslas komunikuoja su tiriamuoju ir skatina atsakyti į klausimus, kodėl vienus asmenis pavadina šeimos nariais, kitus – ne, kokie yra narystės šeimoje kriterijai? Kodėl vienu asmenų figūrėlės dėliojamos

arčiau / toliau? Ką reiškia didesnis / mažesnis atstumas žemėlapyje – draugystę, išsipareigojimą, meilę, pripratimą, saugumą, kitką? Žemėlapis leidžia atskleisti „nuslėptas žinias“, kurios lemia kasdienių tarpasmeninių santykių pobūdį. Jas sunku aptikti įprastomis tyrimo procedūromis, tiesioginiais klausimais.

Žemėlapis *komunikuoja su tyrėju* ir yra suvokiamas kaip tiriamojo asmeninę patirtį liudijantis dokumentas. Pastarasis yra vertingas, nes jis nėra anoniminis, o reprezentuoja tiriamojo požiūrį į nagrinėjamą reiškinį (pvz., šeimą). Jis fiksuoja daugelio procedūrų (atrankos, lyginimo, vertinimo ir kt.), kurias atlieka tiriamasis, galutinį rezultatą. Nepaisant žemėlapio daugiareikšmiškumo, tyrėjas gali juo remtis kaip santykinai stabiliai reikšmių lauko reprezentacijai. Ji apibrėžia reikšmių lauką, kurį reikia analizuoti. Be to, vaizdinė tarpasmeninių santykių išraiška leidžia tyrėjui valdyti giluminio interviu eigą ir apriboti jo koreguojamąjį įsibrovimą duomenų interpretacijos metu.

Žemėlapio metodas taip pat pasižymi ***verbalinės ir neverbalinės informacijos derinimu***. Verbalinė informacija yra renkama viso interviu metu, įrašoma į garso įrašą, todėl ją lengva atkurti. Analizuojamos interviu transkripcijos, tiriamojo klausimai, abejonės, pasisakymai, užfiksuoti sąrašo sudarymo ir žemėlapio dėliojimo metu. Sąrašo ir žemėlapio sudarymo pakopose tyrėjas užduoda griežtai fiksuotus klausimus ir pateikia vienodas instrukcijas. Giluminio interviu metu tyrėjas gali turėti interviu gaires, tačiau dėl tiriamojo įveiklinimo ir jo kūrybiško dalyvavimo tyrime konkretūs klausimai yra formuluojami interviu metu, atsižvelgiant į ankstesnius tiriamojo atsakymus ir veiksmus.

Verbalinė informacija gali būti renkama užduodant tiesioginius / netiesioginius, provokuojančius, hipotetinius, retrospektyvius, palyginamuosius klausimus (Trost 1997; Juozeliūnienė 2003; Gordon and Fleshner 2011). Pavyzdžiui, retrospektyvūs klausimai užduodami norint sužinoti, kas nutiko praityje. Tam tikslui tyrėjas turėtų susieti jam rūpimą situaciją su tiriamajam reikšmingu įvykiu ir prašyti jį

prisiminti. Pavyzdžiui: „Prisiminkite tą dieną, kai sutuoktinis pasakė, jog nori skirtis. Papasakokite, ką tą dieną veikėte.“ Formuluojuant klausimus patariama klausti kiek įmanoma konkrečiau. Tikslinga tiriamojo klausti apie konkrečius jo veiksmus, prašyti papasakoti, ką jis veikė vakar ar kaip elgėsi konkrečioje situacijoje, nes pasakodamas apie veiklą tiriamasis greičiausiai atskleis ir savo jausmus bei mintis.

Siūloma vengti hipotetinių klausimų, nes jų formuluotė yra sudėtinga. Be to, hipotetiniai klausimai gali daryti įtaką tiriamojo atsakymams. Pavyzdžiui: „Jeigu jūsų vaikas nebūtų gavęs prasto pažymio ir jūsų nuotaika būtų buvusi gera, ar jūs būtumėte važiaavę į kavinę valgyti ledų, kaip tai darote kiekvieną sekmadienį?“ Greičiausiai į tokį klausimą bus atsakyta „taip“ arba „ne“, o tai daug informacijos nesuteikia. Verčiau klausti atskirai apie sekmadienio popietės planus, vyravusią nuotaiką bei prastą vaiko įvertinimą mokykloje. Hipotetiniai klausimai gali būti informatyvūs ir labai naudingi, tačiau turi būti naudojami saikingai, kaip ir visi klausimai, jie turi būti suformuluoti trumpai, konkrečiai ir aiškiai.

Taip pat siūloma vengti ir provokuojamųjų klausimų, kurie yra plačiai naudojami kriminologijoje per apklausos procedūras. Kita vertus, provokuojamuosius klausimus galima užduoti išskirtiniais atvejais, kai interviu visiškai nesiseka ir norima paskatinti tiriamąjį atskleisti savo požiūrį. Tačiau toks klausimas nebūtinai duos norimą rezultatą, o kartais tyrėjas, pateikdamas tokį klausimą, gali prarasti tiriamojo pasitikėjimą. Svarbu, kad interviu nepavirstų apklausa ir tiriamasis laisvai reikštų savo nuomonę, pasakotų asmeninę patirtį, nesijaustų egzaminuojamas bei vertinamas atsakymų teisingumo / klaidingumo požiūriu. Tiek rengiant interviu gaires, tiek koreguojant klausimus tyrimo metu būtina prisiminti, kad **tyrėjo tikslas yra ne apklausa ir ne terapija, o tyrimas.**

Interviu metodui įprastas klausimų / atsakymų transkripcijas (verbalinius tekstus) papildo vizualiniai tekstai: šeimos narių sąrašas

ir jo korekcijos, šeimos žemėlapis. Be to, viso tyrimo metu tyrėjas stebi informantą ir fiksuoja pasisakymus, tylėjimą, figūrėlių dėliojimą ir atstumų tarp figūrėlių kaitaliojimą, tiriamojo abejones, emocines reakcijas. Informacija gali būti renkama vaizdo įrašų arba lauko užrašų pavidalu.

Šeimos žemėlapiu metodui būdinga **trianguliacija**. Galima išskirti *metodologinės trianguliacijos metodo viduje* (angl. *within-method triangulation*) ir *implicitinės trianguliacijos* (angl. *implicit triangulation*) (Flick 2004) požymių. Trianguliacija metodo viduje pasireiškia pusiau struktūruoto ir naratyvinio interviu derinimu giluminio interviu metu. Implicitinė trianguliacija atliekama tokiu būdu – visų pakopų (sąrašo, žemėlapiu ir giluminio interviu) procedūros tarsi sujungiamos į vieną duomenų rinkimo srautą, o rezultatai yra kaupiamojo pobūdžio. Pirmoje pakopoje daromas šeimos narių sąrašas, kuriame fiksuojamas spontaniškas šeimos apibūdinimas. Antroje pakopoje dėliojamas žemėlapis pakartoja sąrašė pateiktą informaciją, bet kartu ją pagilina. Šeimos narių sąrašas nurodo žemėlapiu apmatų ir ribas, o žemėlapis atskleidžia struktūrą ir santykius. Trečioje pakopoje atliekamu giluminio interviu metu aiškinamos žemėlapiu ženklų reikšmės. Šitaip Šeimos žemėlapiu metodu atliekamoje trianguliacijoje realizuojamos šios strategijos: validumo, apibendrinimo (papildomumo) ir „nuslėpto žinojimo“ atskleidimo.

TRIANGULIACIJA KOKYBINIUOSE TYRIMUOSE

Bendriausia prasme trianguliacija yra tiriamo objekto stebėjimas bent iš dviejų skirtingų taškų. Sociologiniuose tyrimuose trianguliacija dažniausiai įgyvendinama siekiant užtikrinti tyrimo procedūrų ir rezultatų validumą, tačiau gali būti taikoma ir kitais tikslais – apibendrinimo, naujo žinojimo paieškos.

Kokybiniuose sociologiniuose ty-

rimuose N. K. Denzinas (1978) išskiria keturias trianguliacijos formas:

1. Duomenų trianguliacija. Renkami duomenys iš skirtingų šaltinių, vietų, žmonių ar laikotarpių. Derinama verbalinė (interviu, grupinės diskusijos) ir neverbalinė (dalyvaujamasis stebėjimas, vaizdo įrašai ir pan.) medžiaga. Vizualinė medžiaga gali būti

interviu papildanti duomenų dalis ar turėti atskiro informacijos šaltinio statusą.

2. Tyrėjų trianguliacija. Tyrimą atlieka ir duomenis renka keli tyrėjai. Siūlo ma duomenų interpretavimą aptarti grupėje, siekiant sumažinti tyrėjo subjektyvumą, koreguoti ir papildyti duomenų interpretacijas.
3. Teorijų trianguliacija. Tyrimo objektas analizuojamas kelių teorijų požiūriu ir tikrinamos remiantis skirtingomis teorijomis suformuluotos hipotezės. Taikant teorijų trianguliaciją kiekvienos teorijos naudojimas turi būti pagrindžiamas. Būtina atsižvelgti į galimus skirtingų teorinių priegių prieštaravimus.
4. Metodologinė trianguliacija yra kompleksinis tyrimo procedūrų ir technikų naudojimas siekiant jas supriešinti ir užtikrinti duomenų validumą. Metodologinė trianguliacija savo ruožtu skiriama į:
  - a. Trianguliaciją metodo viduje. Viename tyrime taikomos skirtingos duomenų rinkimo procedūros, priskiriamos tam pačiam metodui. Pavyzdžiui, atliekant tyrimą interviu metodu gali būti derinamos naratyvinio ir pusiau struktūruoto interviu procedūros. Pateikiama pavyzdyje tyrinėjami kompiuterinio darbo ypatumai ir tiriamojo prašoma papasakoti apie savo darbo su kompiuteriu patirtį. Siūlo ma prisiminti konkrečias situacijas. Tiriamajam pasakojant situacijas, neapsiribojama vien naratyvu ir užduodami klausimai apie tai,

kaip tiriamasis apskritai apibūdina kompiuterį, kaip jis įsivaizduoja jo struktūrą ir veikimo principus, kt. Tyrimo metu tyrėjas siekia pasinaudoti abiejų tyrimo metodų (naratyvinio ir pusiau struktūruoto interviu) pranašumais. Vieno interviu metu yra surenkami duomenys apie sąvokų apibūdinimą ir apie individualią tiriamojo darbo su kompiuteriu patirtį. Duomenys papildo vieni kitus.

- b. Trianguliacija tarp metodų. Tai skirtingų metodų taikymas, leidžiantis atskleisti skirtingus tiramojo objekto aspektus. Gali būti derinami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai, reaktyvūs tyrimo metodai (pvz., naratyvinis interviu) derinami su nereaktyviais metodais (pvz., dokumentų analize). Pavyzdžiui, tiriant, kokius reikalavimus savo veiklai kelia konkrečios profesijos asmuo ir kaip jis šiuos reikalavimus įgyvendina savo kasdienėje profesinėje veikloje, galima derinti pusiau struktūruotą *interview* tarp tyrėjo ir tarpasmeninių santykių konsultanto su šio konsultanto ir jo pacientų *pokalbių* analize. Interviu ir pokalbio derinimas leidžia atskleisti, pirma, reikalavimus, kuriuos sau kelia konsultantas (interview), antra, kaip konsultantas šiuos reikalavimus realizuoja savo veikloje (pokalbis).
5. Denzinas išskiria dar vieną trianguliacijos formą – sisteminę trianguliaciją, kuri gali akumuliuoti visas kitas formas. Tokios strategijos užduotis

yra tikslingai integruoti kelias tyrimo strategijas, parodant kiekvienos galimybes ir ribas. Pavyzdžiui, interviu su tarpasmeninių santykių konsultantu gali būti derinamas su tyrėjo–konsultanto pokalbio analize ir konsultanto–paciento pokalbio analize. Šiame tyrime gali būti keliamos užduotys ištirti, pirma, subjektyvias konsultanto conceptualizacijas ir, antra, šių conceptualizacijų įgyvendinimą kasdienėje veikloje. Taigi, pirmai užduočiai atlikti naudojamos rekonstrukcijos procedūros (tyrėjo–konsultanto interviu bei tyrėjo–konsultanto pokalbis), antrai – interpretacinės procedūros (konsultanto–paciento pokalbis). Toks metodų ir procedūrų derinimas gali būti papildytas teorijų trianguliacija.

Paprastai metodologinė trianguliacija tyrimuose atliekama *implicitiškai*. Pavyzdžiui, stebėjimas derinamas su interviu ir nesiekiami atskirti šių metodų procedūrų. Tyrimo procedūros tarsi

sujungiamos į vieną duomenų rinkimo srautą, o rezultatai yra kaupiamojo pobūdžio. *Eksplicitinėje* trianguliacijoje pabrėžiami procedūriniai duomenų rinkimo ypatumai ir metodų taikymas nėra vienalaikis. Pavyzdžiui, atlikus stebėjimą, susitariama dėl interviu; analizuojami stebėjimo rezultatai ir interviu rezultatai.

Taikant trianguliaciją keliamas tikslas ne tik patvirtinti duomenų panašumą, bet ir atskleisti skirtynes, prieštaravimus, neįprastus tiriamo dalyko aspektus ir ieškoti jų teorinio paaiškinimo. Teorijos ir metodai turi būti derinami kruopščiai ir tikslingai, antraip trianguliacija gali tapti tik eklektišku duomenų validumo vaikymusi. Apibendrintai galima pasakyti, kad trianguliacijos sąvoka gali būti vartojama trijuose kontekstuose: pirma, kaip validumo užtikrinimo strategija, antra, kaip apibendrinamoji strategija, trečia, kaip naujo žinojimo paieškos strategija.

Parengta pagal:

1. Flick U. 2004. „Triangulation in Qualitative Research. In: U. Flick, E. von Kardorff, and I. Steinke (eds.). *A Companion to Qualitative Research*, p. 178–184.
2. Denzin, N. K. 1978. *The Research Act*. 2nd edn. Chicago: Aldine.

Paskutinis, bet ne mažiau svarbus Žemėlapių metodo bruožas yra *tiriamąjį įveiklinimas*. Jo tikslas yra atskleisti tiriamąjį požiūrį, skatinant jo kūrybišką dalyvavimą tyrime ir apribojant tyrėjo koreguojamąjį įsibrovimą. Kiekviename tyrimo etape taikomos skirtingos įveiklinimo procedūros – prašoma sudaryti šeimos narių sąrašą, dėlioti žemėlapi, aiškinti ženklus ir jų išdėstymą. Kitaip tariant, su tiriamuoju bendraujama ne tik klausimų ir atsakymų forma, bet jis yra

savo šeimos konstruotojas ir santykių interpretuotojas. Tiriamasis pats sprendžia, veikia, keičia, aiškina, o tyrėjas nekelia normatyvinių reikalavimų ir užtikrina tiriamojo saviraišką per visą tyrimą.

Tiriamąjo įveiklinimas kelia papildomų reikalavimų tyrėjui. Neįprastas tyrimo procedūras, sprendimo ir veikimo laisvę tiriamasis gali suvokti kaip neapibrėžtumo situaciją ir ieškoti savo veiklos patvirtinimo ženklų. Tyrėjui svarbu išlaikyti neutralumą ir neveikti tiriamojo veiksmų ženklais, patvirtinančiais / paneigiančiais veiksmų teisingumą. Pavyzdžiui, anksčiau minėtame pavyzdyje tyrėjo klausimą „kodėl?“ tiramoji interpretavo kaip suabejojimą jos veiksmais ir pakeitė sprendimą. Taikydamas šeimos žemėlapiu metodą tyrėjas privalo reflektviai vertinti tiriamojo įveiklinimo pasekmes ir prisiminti, kad jis yra veiklumo skatintojas, stebėtojas ir interpretuotojas, bet nereguliuoja žemėlapiu braižymo direktyviniais reikalavimais ir neturi tikslo įvertinti, ar / kiek tiriamojo šeima atitinka / neatitinka „normalią“, „darnią“, „pilną“ šeimą. Svarbi tik tiriamojo nuomonė, *situacijos apibūdinimas* tiriamo asmens požiūriu. Ši nuomonė tyrėjui atskleidžia reikšmių lauką, kuriame aiškinami tiriamojo veiklos motyvai.

Žemėlapiu metodas turi savo struktūrą, bet nėra standartizuotas. Tyrėjas paprastai turi interviu gaires, tačiau dėl tiriamojo kūrybiško dalyvavimo tyrimo metu iškyla konkrečių klausimų. Tai tarsi pasivaikščiojimas su tiriamuoju, kuriame yra aiški kryptis, tačiau ėjimo tempas ir vingiai priklauso nuo paties tiriamojo.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS:

1. Apibūdinkite Šeimos žemėlapiu metodo ypatumus.
2. Kokius iššūkius Šeimos žemėlapiu metodo taikymas kelia tyrėjui? Tiriama- jam?
3. Kokių tyrėjo gebėjimų reikalauja Šeimos žemėlapiu metodas?

PRAKTINĖ DISKUSIJOS UŽDUOTIS:

Pagalvokite apie pavojus, kurie išskyla patirties neturinčiam tyrėjui, ir sudarykite sąrašą veiklų, kurių jis turėtų vengti. Šį sąrašą garsiai perskaitykite grupės nariams. Diskutuokite.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

1. Flick, Uwe. 2004. Triangulation in qualitative research. In: Flick U., Ernst von Kardorff and Ines Steinke (eds.). *A Companion to Qualitative Research*, p. 178–184.
2. Kelle, Udo. 2001. Sociological Explanations between Micro and Macro and the Integration of Qualitative and Quantitative Methods. *Forum Qualitative Sozialforschung* 2(1); at: qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm.
3. Juozeliūnienė, Irena. 2003. *Janas Trostas ir šeimos sociologija: naujos tyrimo galimybės*. Vilnius: Garnelis.
4. Holstein, James A.; and Gubrium, Jaber F. 1995. The Actine Interview. *Qualitative research methods series*. No. 37. London: Sage publications.

4.5. Tyrimo etika

I. Levin Šeimos žemėlapiu metodui galioja tie patys tyrimo etikos reikalavimai, kaip ir kitiems sociologiniams tyrimams: tiriamasis turi dalyvauti tyrime laisva valia, apklausiant vaiką turi būti gautas raštinškas tėvų ar oficialių globėjų sutikimas, tyrimo metu turi būti užtikrintas tiriamojo anonimiškumas ir duomenų konfidencialumas. Informacijos rinkimui ir saugojimui naudojant garso / vaizdo įrašus būtina ne tik gauti tiriamojo sutikimą įrašyti tyrimo eigą, bet ir paaiškinti tokio sutikimo pasekmes. Kitaip tariant, tiriamasis turi suprasti, kad įrašą gali klausytis ir analizuoti ne tik tyrėjas, bet ir kiti tyrimo komandos nariai, kad dalis vaizdo įrašo gali būti panaudota kaip vaizdinė priemonė mokymo tikslais ir pan. Šalia bendrųjų kokybinio tyrimo etikos reikalavimų Šeimos žemėlapiu metodo taikymas kelia ir tam tikrus specifinius etikos klausimus, susijusius su duomenų rinkimu bei tolesniu jų naudojimu.

Pirma. Tyrėjo vertybinis įsibrovimas yra ribojamas viso tyrimo metu, o tyrimo procedūros ir technikos skatina *nuslėptų žinių* atskleidimą *atsivėrimų* pavidalu. Tyrimas prasideda lengva provokacija, užduodant klausimą apie šeimos sudėtį, vėliau apie santykius šeimoje. Sėkmingas tyrimas atskleis tyrėją dominančią informaciją, bet jam neleidžiama parodyti *savo vertybinio požiūrio* į tiriamą situaciją.

Antra. Tyrėjas privalo *neperžengti ribos*, teiraudamasis apie tiriamojo šeimą. Paaiškinama, kad tiriamasis gali neatsakinėti į jį trikdančius klausimus, net baigti interviu bet kuriame tyrimo etape. Tiriamasis pats nusprendžia, kiek informacijos jis suteiks tyrėjui. Būtina prisiminti, kad toks informavimas yra efektyvus tuomet, kai tyrime dalyvauja suaugęs asmuo, galintis savarankiškai apsispręsti, bet neefektyvus atliekant interviu su vaikais. Tėvų / globėjų sutikimą dėl dalyvavimo tyrime vaikai dažnai suvokia kaip įpareigojimą, todėl tyrėjas neturėtų versti vaiko atsakinėti į klausimus apie dalykus, kurie jam akivaizdžiai nemalonūs.

Pavyzdys iš L. Kanapienienės tyrimų praktikos

Tiriamoji, 9 metų mergaitė, gyvenanti globos namuose, buvo atrinkta sniego gniūžtės metodu, taikant tikslinę atranką. Pirmiausia buvo gautas globos įstaigos sutikimas apklausti mergaitę, su personalu suderintas laikas, kada būtų galima ateiti pakalbėti, netrukdam vaikų kasdienio dienos ritmo. Atėjus į globos namus, mokytoja iš karto atvedė mergaitę ir, nespėjus tyrėjai susipažinti su mergaite ar paklausti jos nuomonės apie dalyvavimą tyrime, liepė jai pasikalbėti su „teta“, o vėliau grįžti į klasę. Susiklosčius tokioms aplinkybėms, likusi viena su tiriamąja, tyrėja susipažinimui skyrė daugiau laiko nei įprastai, kelis kartus atsiklausė mergaitės, ar ji tikrai nori dalyvauti tyrime, paaiškino, jog gali atsisakyti kalbėti, jeigu nenori. Mergaitė sutiko dalyvauti tyrime, tačiau viso interviu metu buvo itin nekalbi ir tik tyrimo pabaigoje šiek tiek atsipalaidavo ir tyrėjai pavyko ją kiek daugiau prakalbinti.

Ši situacija parodo, jog atliekant interviu su vaikais labai svarbu skirti laiko išankstiniam susipažinimui su tiriamuoju, kad tiriamasis turėtų galimybę pats, neveikiamas suaugusiųjų, apsispręsti dėl dalyvavimo tyrime, o tyrėjas įgytų pasitikėjimą vaiko akyse.

Trečia. *Baigti interviu tik tuomet, kai emocijos nurimo.* Kaip jau buvo minėta, tyrimo metu sudarytas šeimos žemėlapis komunikuoja ne tik su tyrėju, bet ir su tiriamuoju. Visose tyrimo pakopose – sudarydamas šeimos narių sąrašą, dėliodamas žemėlapi, aiškindamas santykius – tiriamasis apmąsto savo šeimos situaciją, tarsi iš šalies pamato savo šeimą ir ją vertina. Sandūra su *nuslėptomis žiniomis* gali sukelti stiprią emocinę reakciją, kurią suvaldyti privalo tyrėjas. Nors Šeimos žemėlapio tyrimas nėra terapija, tyrėjas privalo baigti tyrimą tik tuomet, kai pavyksta suvaldyti neigiamas emocijas, prasiveržusias interviu metu.

Ketvirta. Vienas iš metodo pranašumų – šeimos pateikimas žemėlapio ar piešinio pavidalu – kelia ir papildomų etikos reikalavimų, susijusių su *duomenų konfidencialumu*. Pateikiant tyrimo rezultatus svarbu pakeisti ne tik tiriamojo ir kitų asmenų vardus, gyvenamųjų vietų pavadinimus, bet ir apsvarstyti, kokioje auditorijoje ir kokių pavidalu bus pateiktas šeimos žemėlapis. Ypač tai aktualu demons-

truojant vaikų šeimos piešinius. Piešinys yra nesunkiai atpažįstamas ir gali atskleisti tėvams ar kitiems asmenims informaciją, kuri buvo patikėta tik tyrėjui.

Pavyzdys iš I. Levin tyrimų praktikos

Interviu metu mažamečio berniuko buvo prašoma nupiešti šeimą. Interviu vyko tiriamojo namuose. Berniukas buvo kalbus, noriai piešė ir pasakojo apie savo šeimą. Tyrimo pabaigoje jis staiga atsistojo, nubėgo į kitą kambarį, atsinešė fotoaparata ir nufotografavo savo piešinį. Piešinys jam atrodė gražus, o tyrėja ketino jį išsinešti.

Šis berniuko poelgis netrukdė tyrėjai interpretuoti piešinio ir panaudoti jo savo tyrime, tačiau jo nebuvo galima viešai demonstruoti edukaciniais tikslais, publikuoti. Jeigu piešinį atpažintų jį mačiusieji asmenys, būtų pažeistas tyrimo konfidencialumas, nes paaiškėtų su piešiniu susijusi informacija.

Tyrimo etikos taisyklės reikalauja neviešinti šeimos piešinio ar žemėlapio tuomet, kai nėra galimybių užtikrinti žemėlapio anonimiškumo. Pastaruoju atveju patariama naudoti žemėlapio (piešinio) bendrąją aprašymą ir neatskleisti detalių, leidžiančių identifikuoti tiriamąjį. I. Levin ir J. Trostas (1992) taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad, naudodamas metodą edukaciniais tikslais ar jį viešindamas grupėje, tyrėjas turėtų normuoti informaciją ir apsvarstyti, kiek informacijos ir kurioje auditorijoje yra tikslinga atskleisti. Etikos iššūkiai, susiję su metodo taikymu, kelia didelius tyrėjų parengimo reikalavimus.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS:

Koks tyrėjo elgesys gali būti laikomas neetišku?

PRAKTINĖ DISKUSIJOS UŽDUOTIS:

Įsivaizduokite tris situacijas, kuriose gali atsidurti tyrėjas, nurodykite, kaip Jūs pasielgtumėte, ir paaiškinkite savo elgesį.

Pirma situacija: Interviu metu tiriamasis akivaizdžiai susijaudina, netgi praverksta. Kaip Jūs pasielgsite?

Antra situacija: Niekaip nepavyksta prakalbinti tiriamojo. Jis tyli, atsakinėja trumpais sakiniais. Kaip Jūs pasielgtumėte?

Trečia situacija: Į užduotą klausimą tiriamasis neatsako, o klausia Jūsų nuomonės. Kaip Jūs pasielgtumėte?

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

1. Greenstein, Theodore N. 2006. *Methods of Family Research*. London: Sage publications.
2. Holstein, James, A.; and Gubrium, Jaber, F. 1995. The Active Interview. *Qualitative research methods series*. No. 37. London: Sage publications.

5

ŠEIMOS ŽEMĖLAPIO METODO TAIKYMO PAVYZDŽIAI

Šeimos žemėlapis gali būti taikomas įvairiose srityse. Metodo autorė I. Levin šeimos žemėlapiu metodu atliko „mano šeimos“ (Trost, Levin 1992; Trost 1990), šeimų po skyrybų (Levin 2004), pakartotinės santuokos šeimų (Levin 1995b), partnerystės per atstumą (Levin and Trost 1999; Levin 2003) tyrimus. 2004–2011 metais Lietuvoje šiuo metodu bei jo modifikacijomis buvo tiriamos atotolio šeimos, gyvenantys pavieniui, nagrinėjamas TV socialinės dokumentikos laidų konstruojamasis pobūdis. Sukaupta empirinė medžiaga liudija metodo galimybes atliepti šiuolaikinį žinojimą ir integruoti inovacines sociologinio tyrimo strategijas.

Pateiksime šeimos žemėlapiu metodu atliktų tyrimų pavyzdžių, iliustruojančių metodo galimybes bei ypatumus.

5.1. Šeimos po skyrybų

I. Levin (2004) tyrimu siekia atskleisti vaiko požiūrį į skyrybas ir aptarti skyrybų pasekmes. Šeimos žemėlapiu metodu atlikti 36 interviu su vaikais (14 berniukų ir 22 mergaitės, vidutinis amžius – 10 metų), kurių tėvai išsiskyrė. Dauguma interviu atlikta tiriamųjų namuose, išskyrus kelis atvejus, kai tyrimas vyko viešoje vietoje (pvz., kavinėje). Interviu buvo įrašomas diktofonu ir įrašas transkribuojamas. Tokiu atveju, kai interviu vykdavo viešoje vietoje, interviu atlikėjas rašydavo atsakymus popieriaus lape. Siekiant atskleisti reiškinių įvairovę, taikyta tikslinė at-ranka pagal kelis kriterijus: vaiko lytį, amžių ir namų ūkio struktūrą.

Šeimos žemėlapiu metodu surinkti duomenys leido išskirti du skyrybų analizės lygmenis: *skyrybas kaip procesą* bei *skyrybas kaip*

gyvenimo tarpsni, ir parengti šių dviejų etapų tankius aprašymus. Skyrybos kaip procesas apima laikotarpį, kai vaikai yra informuojami apie tėvų išsiskyrimą ir ketinimą gyventi skyriumi, patį tėvų išsiskyrimo procesą ir pradinį gyvenimo skyriumi laikotarpį, kol įsivyrėja nauja kasdienio gyvenimo tvarka. Kartais, dėl turto dalybų, vaikų globos nustatymo ir kitų skyrybų proceso procedūrų šis laikotarpis gali trukti gana ilgai. Skyrybos kaip gyvenimo tarpsnis apima laikotarpį, kai skyrybų procesas yra visiškai baigtas ir nusistovi nauja kasdienio gyvenimo rutina.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad, nepriklausomai nuo savo amžiaus, vaikai skiria skyrybas kaip procesą ir kaip gyvenimo tarpsnį. Vaikų pasakojimai liudija, jog šiuose etapuose išgyvenami visiškai skirtingi įvykiai bei emocijos. Kalbėdami apie skyrybas kaip apie procesą, vaikai daugiausia dėmesio skyrė išsiskyrimo momentui, t. y. vieno iš tėvų išvykimo įvykiui, kuris lėmė visus kitus įvykius ir pokyčius. Vaikai ypač sunkiai išgyveno šį skyrybų etapą, nerimavo bandydami suprasti, kas įvyko ir kas jų laukia ateityje, svarstė apie tai, kaip jie asmeniškai galėtų užkirsti kelią skyryboms. Tyrimo duomenys padėjo autorei išskirti praktinę (kasdienės veiklos, rutinos pokyčių) ir emocinę skyrybų proceso puses.

Tyrimas atskleidė, kad tyrime dalyvavę vaikai nenorėjo tėvų išsiskyrimo, tačiau jų išgyvenimai buvo labai skirtingi, be to, skirtingo amžiaus vaikai skirtingai suvokė skyrybų procesą. Jaunesniems vaikams buvo sunku suprasti, ką reiškia skyrybos, todėl negalėjo suvokti, kas iš tiesų vyksta. Paprastai tokiems vaikams skyrybos asocijavosi su konfliktais šeimoje ir, jų nepatirdami, vaikai negalėjo susivokti situacijoje. Pavyzdžiui 14 metų Gretė, kurios tėvai išsiskyrė, kai jai buvo šešeri, prisimena, kad negalėjo suprasti, kodėl jos tėvai skiriasi, jeigu jie niekada nesipykdavo. Nors tuo metu ji nesuprato, kas vyksta, bet puikiai prisimena, kad buvo labai sutrikusi. Nesuprasdama, kas vyksta, ji negalėjo pasirėngti naujam gyvenimo tarpsniui. Tyrime da-

lyvavę vyresni vaikai kitaip reagavo į tėvų skyrybas. Iš esmės joms nepritardami, jie vis dėlto jautė šeimoje tvyrančią įtampą ir suprato, kad išsiskyrimas neišvengiamas. Paprastai jie turėjo asmeninę nuomonę dėl skyrybų ir stengėsi prisitaikyti prie situacijos. Tyrėja daro išvadą, kad situacijos supratimas leido lengviau su ja susitaikyti ir prie jos prisitaikyti.

Paprastai skyrybų proceso metu vaikai patiria liūdesį, nesaugumo jausmą, nes nežino, kaip skyrybos paveiks jų kasdienį gyvenimą: ar jiems teks išvykti į naują gyvenamąją vietą, ar jie praras draugus, ar / kiek jie galės matytis su kartu negyvenančiu tėvu / motina, bei daugybė kitų kasdienės rutinos pokyčių. Kita vertus, vaikai, nuolat stebintys ir patiriantys tėvų konfliktus, pritarė skyryboms.

Taigi, tyrimo metu buvo išskirtos skirtingos vaikų patirtys, emocijos ir prisiminimai išgyvenant tėvų skyrybų procesą. Kita vertus, I. Levin nurodo, kad vaikų potyrius sieja tai, kad geriausiai jie prisimena *savo* jausmus, mintis ir veiksmus, o tėvų veiksmai ar žodžiai atmintyje išlieka tuomet, kai vaikai jiems suteikia konkrečią reikšmę. Remdamasi Thomaso ir Thomas teorema ir Johno Dewey stimulo ir efekto sąryšio aiškinimu, tyrėja daro išvadą, kad vaikų prisiminimai apie tėvų skyrybas yra susiję su tuo, *kaip jie apibūdina situaciją ir kokias reikšmes suteikia įvykiams ir išgyvenimams*.

Nusistovėjus naujoms kasdienio gyvenimo veikloms, nurimus emocijoms, prasideda skyrybų kaip gyvenimo tarpsnio etapas. Tyrimo autorės teigimu, nesaugumas, liūdesys ir pasimetimas, vyravę skyrybų proceso metu, jau būna įveikti. Nauja nusistovėjusi tvarka sugrąžina vaikams saugumo jausmą, jie įžvelgia ne tik neigiamus, bet ir teigiamus tėvų skyrybų aspektus. Pasakodami apie šį laikotarpį, vaikai nurodė daug naujų potyrių kasdienėje veikloje – apsilankymus pas vieną iš tėvų, bendravimą su naujais žmonėmis, naujais draugais, pakitusį bendravimą su tėvais ir kt. Vienam iš tėvų sukūrus naują šeimą, vaikai nurodydavo, jog naują gyvenimo etapą sieja su pakitusia

artimiausia aplinka, bendravimu su didesniu artimų žmonių skaičiumi (nauji įbroliai / įseserės, seneliai ir kiti giminaičiai).

I. Levin atkreipia dėmesį į tai, kad naujame gyvenimo etape neigiami potyriai paprastai susiję su antrinėmis skyrybų pasekmėmis, o ne pačiomis skyrybomis. Pavyzdžiui, vaikui kelia nerimą ne įvykusių skyrybų faktas, o negalėjimas bendrauti su toli gyvenančiu tėvu / motina. Prieštarigus jausmus sukelia ir pakartotinės tėvų vedybos. Viena vertus, vaikai į pamotes / patėvius žvelgia kaip į naujus artimus asmenis, atskleidusius jiems naujas gyvenimo galimybes, kita vertus, pakartotinės tėvų vedybos yra vertinamos kaip galutinis išsiskyrimas su tėvu / motina, ryšio su jais praradimas. Žemėlapiu metodu buvo atskleista, jog pakartotinai vedusį tėvą ir jo sutuoktinę vaikas gali laikyti *savo* šeimos nariais, tačiau nesijausti visaverčiu *jų* šeimos nariu.

Apibendrintai galima pasakyti, kad interviu dalyvavę vaikai buvo išgyvenę skyrybų kaip proceso etapą, palikę jo sukeltas nuoskaudas praeityje ir gyveno naują savo gyvenimo etapą. Šis etapas, nors ir siejamas su daug naujų potyrių ir rutinų, bet nėra vienareikšmiškai blogai vertinamas. Autorė teigia, jog vertinimai yra priešaringi ir susiję *ne su neigiamų išgyvenimų interorizacija*, o su tuo, kaip *vaikas apibūdina naują situaciją ir kokias jai suteikia reikšmes*.

Taigi, „Mano šeimos“ žemėlapiu taikymas tiriant vaikus leido išskirti du su skyrybomis susijusius šeiminio gyvenimo etapus: skyrybų procesą ir naują gyvenimo tarpsnį. Pastarųjų aprašymai atskleidė jų ypatumus ir parodė, kad skirtingi skyrybų etapai sukuria skirtingas situacijas ir prielaidas vaikų išgyvenimams – skyrybų proceso metu neigiamus vaikų išgyvenimus provokuoja situacijos daugiareikšmiškumas, o naujame gyvenimo etape – nauji tarpasmeniniai santykiai, nauja gyvenimo kasdienybė. Daroma išvada, kad negalima vienareikšmiškai aiškinti skyrybų poveikio vaikams, nes vaikų išgyvenimai ir elgesys abiejuose skyrybų etapuose susiję su tuo, kaip *vaikas apibūdina situaciją ir kokią reikšmę jai suteikia*.

5.2. Pakartotinės santuokos šeimos

Šiuo tyrimu (Levin 1995a, 1995b, 1997a, 1997b) siekiama atskleisti, kaip vaikai apibūdina savo šeimą ir kokia yra patėvio / pamotės vieta restruktūrizuotoje pakartotinės santuokos šeimoje. I. Levin domino, kaip keičiasi šeiminė struktūra ir ar / kaip keičiasi tėvo / motinos vieta, vaikui piešiant „mano šeimos“ žemėlapi? Ar kartu negyvenantis tėvas / motina yra laikomi šeimos nariais, koks statusas yra suteikiamas patėviui / pamotei, palyginti su tėvo / motinos statusu? Tiriama patėvio / pamotės vaidmens daryba bei lyties įtaka šiam vaidmeniui.

Tyrimo dalyvavo 63 Oslo gyventojai (iš jų devyniolika 5–19 metų amžiaus vaikų). Taikyta tikslinė šeimų atranka, apklausti visi vyresni nei penkerių metų šeimos nariai. Tyrimui taikytas šeimos žemėlapijo metodas. Antroje tyrimo pakopoje vaikų buvo prašoma nupiešti šeimos žemėlapi. Kadangi tyrime vaikų kūrybiškumas netirtas, buvo prašoma piešti šeimos narius kuo paprasčiau. Duomenų analizės metu interakcionistinė interpretacinė metodologija buvo derinama su hermeneutine piešinių analize.

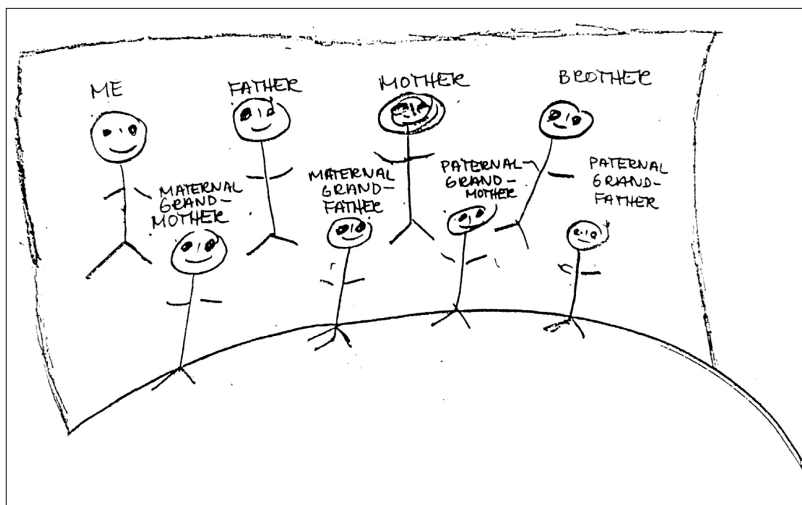
Kaip vaikai apibūdina savo šeimą? Struktūrinė šeimos piešinių analizė atskleidė, kad vaikai savo šeimos nariais vadino ne tik tėvus, brolius, seseris, senelius, patėvius, įbrolius / įseseres, dėdes / tetas, bet ir asmenis, nesusijusius giminystės ryšiais, taip pat žaislus ir gyvūnus. Tyrime dalyvavę vaikai abu tėvus laikė savo šeimos nariais, nepaisant pakartotinės vieno tėvų santuokos. Tyrimas parodė, kad kartu negyvenančio tėvo / motinos neįtraukimas į šeimos narių sąrašą nebuvo siejamas su jų pakartotinėmis vedybomis. Tokį apsisprendimą lemdavo kitos, asmeninės, priežastys. Patėvius / pamotes vaikai laikydavo šeimos nariais. Tais atvejais, kai patėvis / pamotė nebuvo įtraukiami, vaikai aiškino, jog dar anksti naują asmenį laikyti šeimos nariu. Tyrimo metu paaiškėjo, kad asmens priskyrimas savo šeimai priklauso ne tik nuo bendro gyvenimo laiko, bet ir nuo kitų priežasčių, apie kurias

vengiama kalbėti. I. Levin pateikia atvejį, kai tyrimo dalyvis berniukas savo patėvį ir pusiau brolių nelaikė šeimos nariais, nors ilgą laiką gyveno kartu. Interviu metu vaikas vengė apie juos kalbėti, atsakydamas tik tiesiogiai paklaustas, nesakė apie juos nei gero, nei blogo.

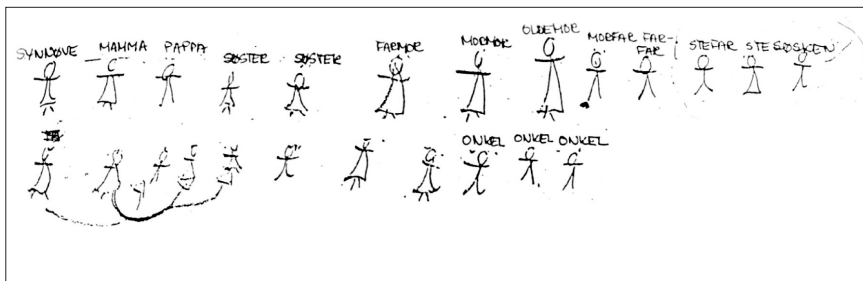
Piešinio naudojimas tyrime leido užfiksuoti, kaip vaikai pavaizduoja pakartotinės santuokos šeimą, gyvenančią keliuose namų ūkiuose. Tai buvo savotiška tyrimo intriga, kurią galima realizuoti Šeimos žemėlapiu metodu. I. Levin manymu, žemėlapis ypač tinka sudėtingoms šeiminiams struktūroms tirti (pvz., pakartotinės santuokos), juk šis klausimas nekyla, kai pirmos santuokos metu visi šeimos nariai gyvena viename namų ūkyje. Analizuojant vaikų piešinius buvo išskirtos tokios pakartotinės santuokos šeimos piešimo strategijos:

- 1) tėvo ir motinos namų ūkiai piešinyje neatskiriama ir visi vaiko šeimos nariai piešiami kartu;

6 PAV. Roy (16 m.) šeimos piešinys

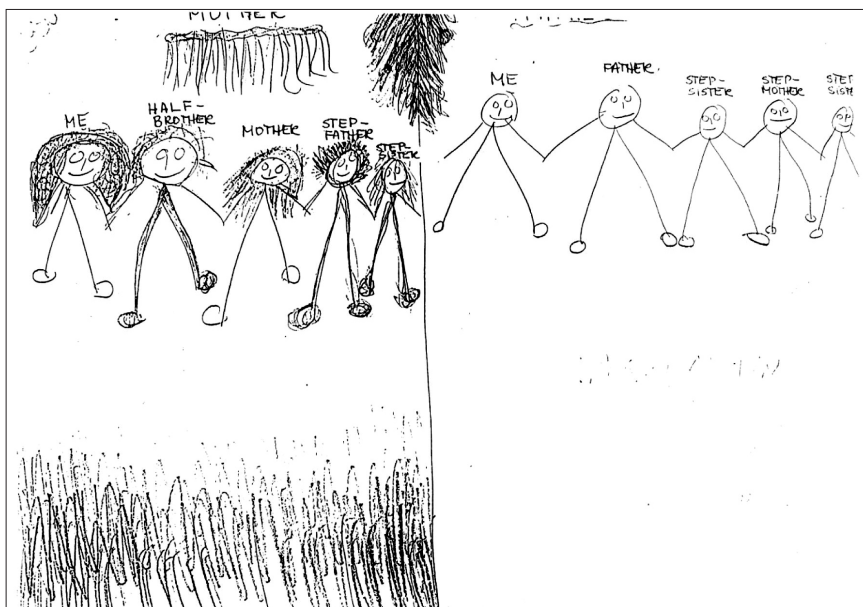
Šaltinis: Levin 1995b; 20.

7 PAV. Sunniva (10 m.) šeimos piešinyš

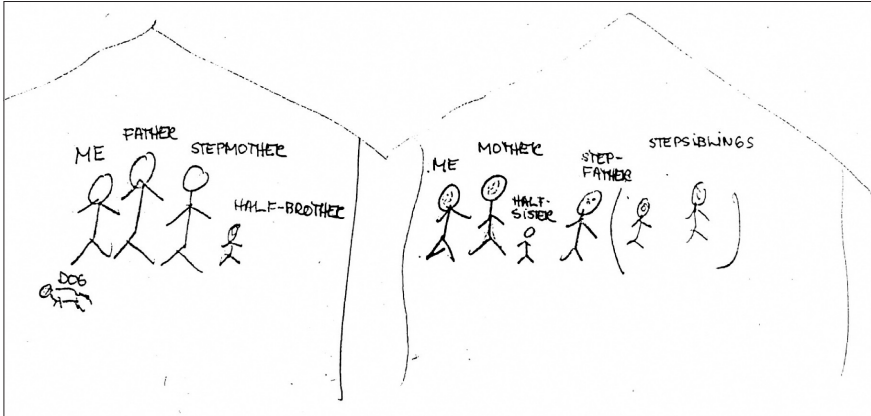
Šaltinis: Levin 1995b; 21.

- 2) tėvo ir motinos namų ūkiai aiškiai atskiriami, o pats vaikas save piešia abiejuose namų ūkiuose;

8 PAV. Lise (12 m.) šeimos piešinyš

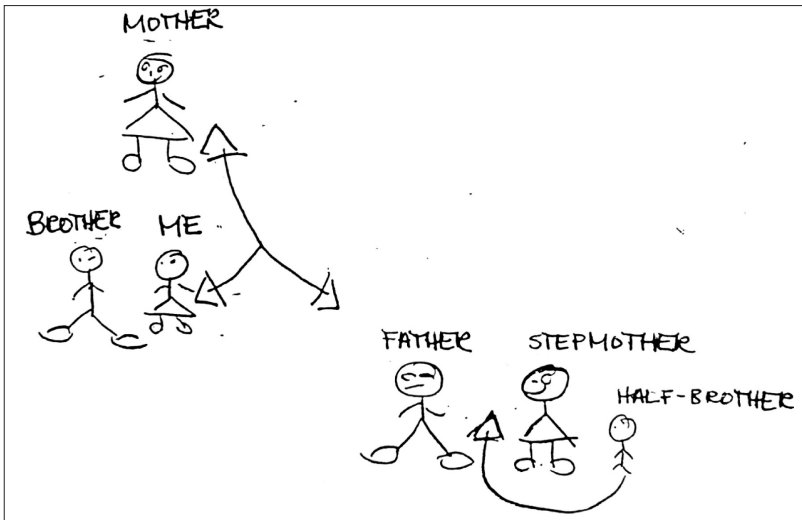
Šaltinis: Levin 1995b; 22.

9 PAV. Truls (14 m.) šeimos piešinys

Šaltinis: Levin 1995b; 23.

3) tėvo ir motinos namų ūkiai aiškiai atskiriami, o pats vaikas save piešia per vidurį, tarp tėvo ir motinos namų.

10 PAV. Cathrine (14 m.) šeimos piešinys

Šaltinis: Levin 1995b; 24.

11 PAV. Ole (7 m.) šeimos piešinys

Šaltinis: Levin 1995b; 25.

Patėvis / pamotė pakartotinės santuokos šeimoje. Apibendrinama tyrimo duomenis, I. Levin daro išvadą, kad įvykus skyryboms išyra ne šeima, bet santuoka. Šeima išlieka, tačiau yra rekonstruojama. Atsiradus naujiems šeimos nariams, pavyzdžiui, patėviui ar pamotei, kyla klausimai, kokį šeiminių vaidmenį jis / ji atlieka? Ar gali tėvo / motinos vaidmenys būti sutapatinti su patėvio / pamotės vaidmenimis? Kaip kuriami šeiminiai vaidmenys pakartotinės santuokos šeimoje? Branduolinės šeimos vaidmenys yra apibrėžti, todėl pirmos santuokos metu sutuoktiniai gali vadovautis vaidmenų orientyrais. Tačiau pakartotinių santuokų atveju šeiminiai vaidmenys tampa nebeaiškūs, nes nėra reglamentuoto sektino pakartotinės santuokos modelio. Ire-

ne Levin pažymi, kad mūsų žinojimas apie pakartotinės santuokos šeimas yra grindžiamas žmonių žinojimu apie branduolinę šeimą, o ne pakartotinės santuokos darybos patirtimi (Levin 1995b). Todėl atlikto tyrimo metu buvo analizuojama pakartotinės santuokos šeimų daryba „iš vidaus“, tyrinėjama visų narių šeimos darybos praktika. Analizuojant visų namų ūkio narių patirtį buvo išskirtos trys pakartotinių santuokų darybos strategijos:

- 1) *Rekonstruokim*. Šiose šeimose ketinama atkartoti branduolinės šeimos struktūrą ir jos vaidmenis. Tiriamieji buvo įsitikinę, kad pirmoji santuoka iširo dėl partnerio kaltės, o ne dėl netinkamos šeimos struktūros ir vaidmenų. Patėvis / pamotė rekonstruodavo iširusią šeimą, imituodami branduolinės šeimos vaidmenis. Jie siekdavo užimti tą vietą šeimoje, kuri anksčiau priklausė tėvui / motinai. Tyrimas parodė, kad branduolinės šeimos vaidmens atlikimas leisdavo valdyti veiksmus, bet ne jausmus, todėl patėviui / pamotei kildavo dilemų dėl skirtingų jausmų savo vaikams ir įvairkiams.
- 2) *Palaukim ir pažiūrėkim*. Šio tipo pakartotinės santuokos šeimose neskubama aiškiai apibrėžti patėvio / pamotės vaidmens, procesas paliekamas saviėgais. Vadovaujamosi nuostata, jog nauja šeima turėtų būti organizuota kitaip nei pirmoji, išbandomi įvairūs tarpusavio santykių modeliai ir ieškoma geriausių konkrečiai šeimai. Paprastai patėvio / pamotės vaidmenų daryboje vadovujamosi draugo bei atsakingo suaugusio asmens vaidmenimis; nesiekama imituoti biologinių tėvų, o kuriami nauji šeiminiai vaidmenys.
- 3) *Inovuokim*. Pirmos santuokos nesėkmė yra siejama su branduolinės šeimos struktūra ir jos vaidmenimis, todėl tikslingai keičiama šeimos struktūra ir kuriami saviti šeiminiai vaidmenys. Patėviai / pamotės akivaizdžiai atsisako imituoti biologinių tėvų vaidmenis ir jaučia atsakomybę už įvaikius tik tuomet, kai lieka su jais vieni. Ieškoma originalių, kiekvienai šeimai individualiai tinkamų spren-

dimų. Patėvio / pamotės vaidmuo tampa artimas giminaičio, pas kurį kartais svečiuojasi vaikai (dėdės / tetos, senelių), vaidmeniui.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad vaidmenų daryba gali būti analizuojama lyties aspektu. Moterys, taikančios antrąją ar trečiąją strategijas, susiduria su papildomais iššūkiais. Nors jos, kaip *pamotės*, neprivalo daryti visų namų ruošos darbų, skalbti sutuoktinio vaikų drabužių, gaminti jiems valgio ir pan., bet šie darbai yra joms priskiriami kaip *moterims*. Todėl moterys susiduria su dilema: pamotės vaidmuo leidžia iš dalies atsiriboti nuo sutuoktinio vaikų auklėjimo ir namų ruošos reikalų. Tačiau moters vaidmuo įpareigoja rūpintis vaikais, atlikti kasdienes namų ruošos darbus. Moterys įveikdavo šią dilemą, individualiai nusprendamos dėl vieno vaidmens dominavimo. Antrąją ir trečiąją strategijas pasirinkusios tyrime dalyvavusios moterys prioritetą teikdavo moters vaidmeniui šeimoje. Vyrams tokia dilema nekyla, nes tiek vyro, tiek patėvio vaidmenys yra panašūs juose slypinčiais įpareigojimais.

Minėti elgesio modeliai buvo išskirti atliekant individualius tyrimus su kiekvienu šeimos nariu atskirai. I. Levin pabrėžia, kad „visos šeimos“ tyrimas parodė, jog skirtingi šeimos nariai gali skirtingai įsivaizduoti pakartotinės santuokos šeimos darybą. Skirtingi šeimos narių lūkesčiai dėl šeiminių vaidmenų gali lemti lūkesčių sankirtą ir sukelti konfliktus šeimoje.

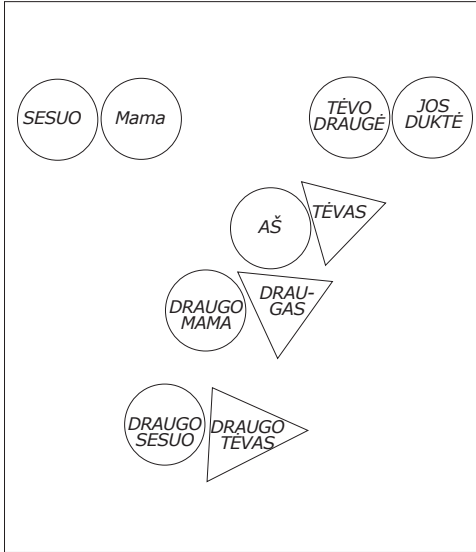
Pateikti tyrimų pavyzdžiai parodo, kad Šeimos žemėlapiu metodu gali būti tiriama skirtingi šeimų nariai (vaikai, tėvai, patėviai / pamotės ir kt.) bei įvairūs šeiminiai dariniai (branduolinės šeimos, pakartotinės santuokos, šeimos po skyrybų ir kt.). Šeimos žemėlapiu metodas padeda tyrėjui atskleisti individualų tiriamojo požiūrį į savo šeimą, išgirsti tiriamųjų balsus ir atsiriboti nuo branduolinės šeimos modelio monopolio bei uždaro šeimos sampratos. Metodu tiriama individualios konceptualizacijos, tačiau duomenų rinkimo ir analizės procedūros leidžia sudaryti *tankius aprašymus* ir kurti šeimų ir šeiminių sąveikų tipologijas.

5.3. Atotolio vaikų tyrimas

Pateiksime du pavyzdžius iš savo tyrimų praktikos, siekdami atskleisti metode glūdinčios trianguliacijos galias. Abu tyrimai atlikti 2006–2008 metais VU Sociologijos katedroje, vykdamas Vilniaus universiteto Mokslo komiteto remiamą projektą „Lietuvos emigrantai ir jų vaikai: atotolio šeimų sociologinis tyrimas“. Kėlėme tikslą atskleisti atotolio vaikų suvokiamą šeimos struktūrą ir santykius, šeiminių vaidmenų pokyčius bei stigmos įveikos strategijas. Teiravomės, kaip vaikai apibūdina „buvimą palikto“, „vienišumą“, „stigmatizavimą“. Tyrimai atlikti remiantis Struktūrinio simbolinio interakcionizmo (Stryker 1968, 2002) prielaidomis bei W. I. Thomaso ir D. S. Thomas situacijos apibūdinimo teorema. Atotolio šeimų stigmatizavimo problematika nagrinėjama pasitelkiant E. Goffmano (1963), G. Falko (2001) teorines įžvalgas.

LIEPOS ATVEJIS. Pavyzdys parodo, kaip šeiminės situacijos apibūdinimo procese vyksta reikšmių daryba, kaip laisvo dizaino sąlygomis sudarytas individualus tarpasmeninių santykių paveikslas, vaizduojantis tiriamosios šeiminių situaciją, komunikuoja su tiriamąja ir iškelia klausimus, į kuriuos ji ieško atsakymų. Klausimai susiję su *nuslėptomis žiniomis* apie jos santykius su motina, tėvu ir jo nauja partnere.

Tiriamoji Liepa (21 metų) nuo paauglystės gyvena atotolio šeimoje. Jos tėvai išsiskyrę, motina su jaunesniąja seserimi gyvena užsienyje. Tiriamoji buvo išvykusi kartu su motina, tačiau po kurio laiko apsisprendusi grįžo gyventi į Lietuvą pas tėvą. Tėvas sugyvena su nauja partnere, turinčia dukterį iš ankstesnės santuokos. Liepa gyvena kartu su jais viename namų ūkyje. Sudarydama šeimos narių sąrašą ji pažymėjo 10 asmenų bei sudarė tokį šeimos žemėlapi (žr. 12 pav.).

12 PAV. Liepos šeimos žemėlapis

Giluminio interviu metu Liepa aiškino santykius tarp šeimos narių, pavaizduotų šeimos žemėlapyje. Vadovaujantis bendromis interviu gairėmis buvo prašoma paaiškinti šeiminius santykius kasdienio bendravimo ir emocinių ryšių požiūriais. Metode įkūnytas tiriamojo įveiklinimo principas leido tiriamajai koreguoti šeimos narių sąrašą ir žemėlapi. Viso interviu metu Liepa keitė motinos ir tėvo draugės figūrėlių padėtį žemėlapyje, lyg negalėdama joms rasti tinkamos vietos savo figūrėlės atžvilgiu (12 pav. užfiksuotas tik galutinis žemėlapio variantas, suklijuotas interviu pabaigoje).

Žemėlapi „taisymo“ metu jai buvo užduodami klausimai, susiję su stebima situacija, o lauko užrašuose fiksuojamos reakcijos ir veiksmai. Tiriamoji aiškino, jog abejoja dėl narystės šeimoje kriterijų – ar vadovautis vien giminytės ryšiais, ar motinos figūrėlė gali atsidurti toliau nei tėvo partnerės figūrėlė? Kaip palyginti savo santykius su motina ir tėvo partnere – ar šeiminiu požiūriu motina yra

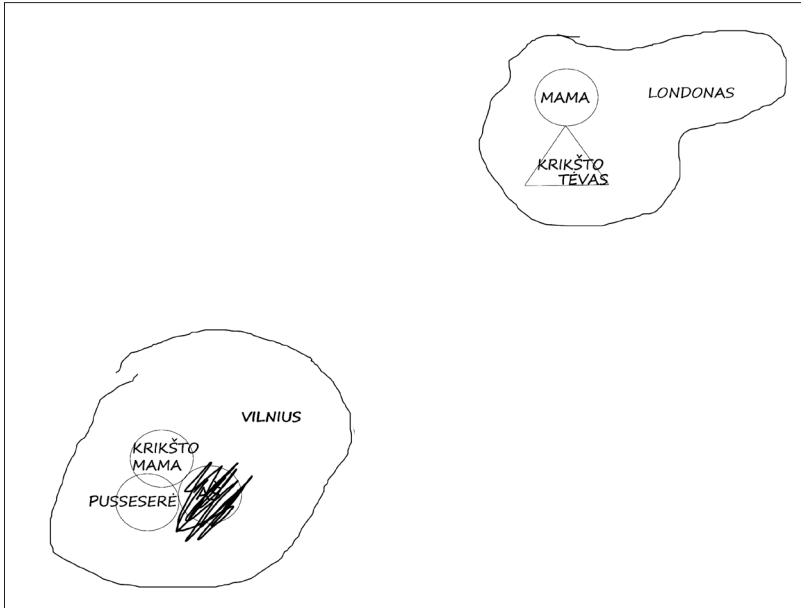

jai artimesnė nei tėvo partnerė? Tyrėjas galėjo fiksuoti abejones, kurias pareiškėdavo tiriamoji, keisdama figūrėlių vietas ir aiškindama savo veiksmus tyrėjai. Emocinių santykių ir kasdienio bendravimo nulemtas artimumas su tėvo partnere grūmėsi su dukters įsipareigojimu motinai bei kaltės jausmu dėl apsisprendimo gyventi Lietuvoje su tėvu. Savo kaltę Liepa lygino su išdavyste. Įdomu tai, kad Liepa negalėjo apsispręsti dėl narystės kriterijų, susijusių su dukters / motinos santykiais, tačiau marčios / anytos santykiai jai nesukėlė abejonių – jos draugo motinos figūrėlė žemėlapyje atsidūrė arčiau sėdintis jos.

Šeimos žemėlapiu metodas leido analizuoti šeiminio gyvenimo sąveikas, kurių negalėtų atskleisti tyrėjas, vadovaudamasis vien verbaliu informacija, surinkta struktūruoto ar pusiau struktūruoto interviu būdu. Šis pavyzdys rodo, kad šeiminiai santykiai ir narystės šeimoje kriterijai yra dinamiški, kad individualus šeiminių santykių apibūdinimas yra reikšmių daryba konkrečiame kontekste. Skirtingus reikšmių darybos kontekstus provokuoja skirtinga žiūra į šeiminius santykius: struktūrinė, emocinių ryšių, kasdienio bendravimo. Skirtinguose reikšmių kontekstuose vadovaujamosi skirtingais narystės reikalavimais bei savitai apibūdinami tarpasmeniniai santykiai. Kita vertus, pavyzdys rodo, kad visuose situaciniuose reikšmių darybos kontekstuose galima įžvelgti branduolinės šeimos modelio monopolio įtaką.

SAULĖS ATVEJIS. Pavyzdys rodo, kaip santykių vizualizacijos ir tiriamosios įveiklinimo procedūromis tyrėjai pavyko išaiškinti interorizuotą stigmą ir jos darybos kontekstą.

Tiriamoji Saulė yra 9 metų mergaitė. Jos tėvai išvyko dirbti į užsienį ir apie metus ji gyveno globos namuose, o savaitgaliais atvykdavo pas tetą. Tyrimo metu ji sudarė tokį savo šeimos žemėlapi (žr. 13 pav.).

13 PAV. Saulės šeimos žemėlapis

Nagrinėjančiai Saulės atvejį tyrėjai daug informacijos suteikė žemėlapiu hermeneutinė analizė. Saulė vaizduoja savo šeimą kaip du savarankiškus struktūrinius darinius skirtingose šalyse. Jų atskirtumą pabrėžia šių vienetų išdėstymas skirtingose popieriaus lapo pusėse, skirtingos geografinės vietos nurodymas ir papildomas įrėminimas.

Giluminio interviu metu mergaitė aiškino žemėlapyje pavaizduotą šeiminių struktūrą ir santykius bei gyvenimą globos namuose. Komunikudama su žemėlapiu staiga ėmė braukti savo figūrėlę. Paklausta, kodėl ji taip daro, paaiškino, kad „iš tiesų“ ji yra „bloga“. Prašant paaiškinti, ką reiškia „bloga“, dėl kokių priežasčių ji save taip vadina, mergaitė aiškino, jog taip ją vadina visi artimiausios aplinkos asmenys: teta, bendramoksliai ir mokytojai. Apibūdindama save neigiamai mergaitė rėmėsi aplinkinių nuomone, kad išvykusi motina jos

nemyli, ją paliko ir nebegrįš, nes ji yra „bloga“. Taip save vadindama mergaitė bendrauja su vaikais, kuriuos aplinkiniai laiko „blogais“.

Taigi, šeiminių santykių vizualizacija ir komunikacija su šeimos žemėlapiu, galimybė spręsti ir veikti savarankiškai be tyrėjo apribojimų ir vertinamojo įsibrovimo lėmė *atsivėrimą*. Tyrėjui buvo suteikta interakcionistinei interpretacijai svarbi informacija apie mergaitės artimiausios aplinkos kuriamą reikšmių lauką, tiriamosios elgesio motyvus, sukonstruotus šiame reikšmių lauke, ir reikšmių darybos procesą – nustatyta „blogo“ elgesio stigma, jos interorizacija ir stigmos daryba.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS:

1. Nurodykite pagrindinius šeimų po skyrybų tyrimų rezultatus, nustatytus Šeimos žemėlapiu metodu.
2. Nurodykite pagrindinius pakartotinės santuokos tyrimų rezultatus, nustatytus Šeimos žemėlapiu metodu.
3. Nurodykite pagrindinius atotolio šeimų tyrimų rezultatus, nustatytus Šeimos žemėlapiu metodu.

PRAKTINĖ DISKUSIJOS UŽDUOTIS:

Pagalvokite apie tai, kokius šeiminio gyvenimo klausimus (be jau išvardytų) galima tyrinėti šeimos žemėlapiu metodu. Sudarykite tyrinėtinių klausimų sąrašą ir garsiai jį perskaitykite grupės nariams. Diskutuokite.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

1. Levin, Irene. 2004. Norwegian Children's Perception of Divorce – One or More Phenomenon? In: H. Forsberg, A. R. Lahikainen (eds.) *What's New? Nordic-Baltic Perspectives on Childhood and Families*. Childhood and Family Research Unit Net Series; 1/2004. Tampere: Tampere University Press, 2004, p. 9–40.
2. Levin, Irene. 1995b. Stepfatherhood and Fatherhood. In: *La Figura del Padre en las Familias de las Soiedades Resarrolladas*. Universidad de Las Palmas de

Gran Canaria. Paper held at Symposium on Fatherhood, October 5–8, 1994, Las Palmas, de Gran Canaria.

3. Levin, Irene. 1997b. The Stepparent Role from a Gender Perspective, in Stepfamilies – History, Research and Policy (special issue). In: *Marriage and Family Review*. Edited together with Marvin B. Sussman. The Haworth Press, p. 177–190.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Šeimos žemėlapių metodas yra bendroji duomenų rinkimo ir interpretavimo schema, oponuojanti tiriamųjų apklausai per struktūruotą uždarų klausimų interviu. Šeimos žemėlapis yra išplėtotas giluminis interviu, kurį sunku priskirti kuriam nors vienam interviu tipui. Šio metodo procedūrose išvelgiame giluminio, pusiau struktūruoto, fokusuoto ir naratyvinio interviu požymių. Procedūrinių ypatumų kūrybiška integracija ir inovacinių tyrimo strategijų (vizualizacijos, verbalinės ir neverbalinės informacijos derinimo, trianguliacijos, įveiklinimo) taikymas yra neabejotini metodo pranašumai. Jie leidžia realizuoti atviros šeimos sampratos tyrimo metodologiją ir analizuoti individualias tiriamojo konceptualizacijas. Metodo procedūros provokuoja laisvą tiriamojo laikyseną ir suteikia tyrėjui informacijos reflektiviai, probleminei minčiai, neapribotai stereotipinės sociologinės kalbos apie šeimą.

Šeimos žemėlapių kaip mokslinio metodo statusas glaudžiai susipynęs su jo taikymo kūrybiškumu. Metodą galima palyginti su drama, kuriai būtini atlikėjų meniniai gebėjimai (Holstein, Gubrium 1995). Nepakanka žinoti metodo procedūras ir parengti interviu gaires. Šeimos žemėlapių metodas nėra vien klausinėjimas, o gebėjimas derinti vadovaujamojo tyrėjo vaidmenį su tiriamojo įveiklinimu, manipuluoti verbaliniais ir neverbaliniais tekstais, koreguoti interviu eigą, su tyrėjo gebėjimu save pateikti ir valdyti vertybinį įsibrovimą. Palanki tyrimo aplinka priklauso tiek nuo tyrėjo asmeninių sugebėjimų, tiek nuo pasirėngimo, tiek nuo patirties. Metodo pranašumai gali pavirsti sunkumais, netgi neįveikiamomis kliūtimis, todėl nepatariama taikyti metodo be išankstinio pasirėngimo.

LITERATŪRA

1. Atherton, Charles R. 1993. Empiricists versus social constructionists: A time for a cease fire. *Families in Society*, 74(10), p. 617–624.
2. Atkinson, Brent, Heath, Anthony and Chenail, Ronald. 1991. Qualitative research and the legitimization of knowledge. *Journal of Marital and Family Therapy*, 17(2), p. 161–166.
3. Atkinson, Paul and Housley, William. 2003. *Interactionism*. London: Sage publications.
4. Bailey, Carol A. 2007. *A Guide to Qualitative Field Research*. London: Sage publications.
5. Becker, Howard S., Geer, Blanche, Hughes, Everett C. and Strauss, Anselm L. 1961. *Boys in White: Student Culture in Medical School*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Becker, Howard S.; Geer, Blanche; Riesman, David; and Weiss, Robert S. (eds.). 1968. *Institutions and the Person*. Chicago: Aldine.
7. Blumer, Herbert. 1969. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
8. Bogdan, Robert C. and Biklen, Sari K. 1982. *Qualitative Research for Education*. Boston: Allyn and Bacon.
9. Braten, Stein. 1973. Model Monopoly and Communication. *Acta Sociologica*, 16, p. 98–107.
10. Burr, Wesley R., Hill, Reuben, Nye, Ivan F., Reiss Ira L. (eds.). 1979. *Contemporary Theories about the Family*. Vol II. The Free Press: New York.
11. Buzan, Tony, & Buzan, Barry. 2000. *The mind map book*. London: BBC Books.
12. Buzan, Tony. 1974. *Use of your head*. London: BBC Books.
13. Cavell, Timothy A. and Snyder, Douglas K. 1991. Iconoclasm versus innovation: Building a science of family therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 17(2), p. 167–172.

14. Cook, Thomas D. and Campbell, Donald T. 1979. *Quasi-experimentation: Design and analysis issues for field settings*. Chicago: Rand-McNally.
15. Corbin, Juliet. and Strauss Anselm. 1990. Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 13, p. 3–21.
16. Czuchry, Michael & Dansereau, Donald F. 1996. Node-link mapping as an alternative to traditional writing assignments in undergraduate psychology courses. *Teaching of Psychology*, 23(2), p. 91–96.
17. Dally, Kerry. 1992a. The Fit Between Qualitative Research and Characteristics of Families. In: Gilgun, Jane F., Daly, Kerry and Handel, Gerald (eds.). *Qualitative Methods in Family Research*. London: Sage publications, p. 3–12.
18. Dally, Kerry. 1992b. Uncertain Terms: The Social Construction of Fatherhood. In: Dietz, Mary I., Shaffir, William and Prus, Robert (eds.). *Doing Everyday Life: Ethnography as Human Lived Experience*. Reynolds Series in Sociology. New York: General Hall.
19. Dansereau, Donald F.; Sells, Saul B.; & Simpson, Dwayne D. 1979. Evaluation of treatment for youth in the Drug Abuse Reporting Program. In: G. Beschner & A. S. Friedman (eds.). *Youth drug abuse: Problems, issues, and treatments* (p. 571–628). Lexington, MA: Lexington Books.
20. Denzin, N. K. 1978. *The Research Act*. 2nd edn. Chicago: Aldine.
21. Denzin, Norman K. 1970. *The Research Act*. Chicago: Aldine.
22. Denzin, Norman K. 1989. *Interpretive Interactionism*. Newbury Park, CA: Sage publications.
23. Denzin, Norman K. 1995. *The Cinematic Society: The Voyeur's Gaze*. London: Sage publications.
24. Denzin, Norman K. 1996. Sociology at the end of the century. *The Sociological Quarterly*, 37, p. 743–752.
25. Denzin, Norman K. and Lincoln, Yvonna S. (eds.). 2000. *Handbook of qualitative research*. 2nd edn. Thousand Oaks, CA: Sage.
26. Falk, Gerhard. 2001. *Stigma: How We Treat Outsiders*. New York: Prometheus Books. 377 p.
27. Filstead, William J. (ed.). 1970. *Qualitative Methodology: Firsthand Involvement with the Social World*. Chicago: Markham.

28. Flax, Jane. 1990. *Thinking Fragments: Psychoanalysis, Feminism, and Post-modernism in the Contemporary West*. Berkeley: University of California Press.
29. Flick, Uwe. 2004. Triangulation in qualitative research. In: Flick U., Ernst von Kardorff and Ines Steinke (eds.). *A Companion to Qualitative Research*, p. 178–184.
30. Geertz, Clifford. 1972. Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight. *Daedalus*, 101, p. 1–37.
31. Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Culture*. New York: Basic books.
32. Geertz, Clifford. 1984. From the Native's Point of View. In: R. Shweder and R. LeVine (eds.). *Culture Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 123–136.
33. Gilgun, Jane F. 1992. Definitions, Methodologies and Methods in Qualitative Family Research. In: J. F. Gilgun, K. Daly, and G. Handel (eds.). *Qualitative Methods in Family Research*. London: Sage publications.
34. Glaser, Barney G.; and Strauss, Anselm. 1967. *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.
35. Goffman, Erving. 1963. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Touchstone. 168 p.
36. Gordon, Nathan J. and Fleishner, William L. 2011. *Effective Interviewing and Interrogation Techniques*. London: Elsevier.
37. Gowin, Bob D. 1981. *Educating*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
38. Hall, Richard H.; & O'Donnell, Angela. 1996. Cognitive and affective outcomes of learning from knowledge maps. *Contemporary Educational Psychology*, 21, p. 94–101.
39. Handel, Gerald. 1991. Case study in family research. In.: J. R. Feagin, A. M. Orum., G. Sjoberg (eds.). *A Case for the Case Study*. Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, p. 244–268.
40. Hanf, Buckley M. 1971. Mapping: A technique for translating reading into thinking. *Journal of Reading*, 14, p. 225–230.
41. Harding, Sandra. 1987. *Feminism and Methodology*. Bloomington: Indiana University Press.
42. Hare-Mustin, Rachel T.; and Marecek, Jeanne (eds.). 1990. *Making a Dif-*

- ference: Psychology and the Construction of Gender*. New Haven, CT: Yale University Press.
43. Harvey, Lee. 1990. *Critical Social Research*. London: Allen and Unwin.
  44. Holstein, James A.; Gubrium, Jaber F. 1995. The Actine Interview. *Qualitative Research methods series*, 37. London: Sage.
  45. Isaacs, Marla B. and Levin, Irene. 1984. Who Is My Family? *Journal of Divorce*, 7, p. 1–21.
  46. Jenkins, Alison. 2005. Mind mapping. *Nursing Standard*, 20(7), p. 85.
  47. Jorgenson, Jane. 1986. *The Family's construction of the concept of "family"*; Unpublished doctoral dissertation. University of Pennsylvania, Philadelphia.
  48. Juozeliūnienė, Irena. 2003. *Janas Trostas ir šeimos sociologija: naujos tyrimo galimybės*. Vilnius: Garnelis.
  49. Kelle, Udo. 2004. Computer-assisted Analysis of Qualitative Data. In: Uwe Flick, Ernst von Kardorff and Ines Steinke (eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London: Sage publications, p. 276–284.
  50. Kern, Carolyn S.; Bush, Kristine L.; & McCleish, Joan M. 2006. Mind-mapped care plans: Integrating an innovative educational tool as an alternative to traditional care plans. *Journal of Nursing Education*, 45, p. 112–119.
  51. Kvebaek, David; Cromwell, Ronald E.; and Fournier, David G. 1981. *The Kvebaek Family Sculpture Technique – A diagnostic and research tool in family therapy*. Jonesboro, TN: Pilgrimage.
  52. Lather, Patti. 1986. Research as praxis. *Harvard Educational Review*, 56, p. 257–277.
  53. Levin, Irene and Trost, Jan. 1999. Living Apart Together. *Community, Work & Family*, Vol. 2 (3), p. 279–294.
  54. Levin, Irene. 1990. How to define Family? *Family Reports*, Uppsala University, Sweden, no. 17.
  55. Levin, Irene. 1993. Family as Mapped Realities. *Journal of Family issues*, 14, p. 82–92.
  56. Levin, Irene. 1995a. Children's Perception of their Family. In: Julia Brannen and Margaret O'Brien (eds.), *Childhood and Parenthood*. Institute of Education, University of London.

57. Levin, Irene. 1995b. Stepfatherhood and Fatherhood. In: *La Figura del Padre en las Familias de las Soiedades Resarrolladas*. Universidad de Las Palmas de Gran Canaria. Paper held at Symposium on Fatherhood, October 5–8, 1994, Las Palmas, de Gran Canaria.
58. Levin, Irene. 1997a. Stepfamily as Project. *Stepfamilies – History, Research and Policy* (special issue). Edited together with Marvin B. Sussman. The Haworth Press, p. 123–133.
59. Levin, Irene. 1997b. The Stepparent Role from a Gender Perspective. In: *Stepfamilies – History, Research and Policy* (special issue), *Marriage and Family Review*, edited together with Marvin B. Sussman. The Haworth Press, p. 177–190.
60. Levin, Irene. 2003. Living Apart Together: A New Family Form. In: S. Renshield and S. Budgeon (eds.). *Beyond the Conventional Family, Care, Intimacy and Community in the 21st Century*. London: Sage
61. Levin, Irene. 2004. Norwegian Children's Perception of Divorce – One or More Phenomenon? In: H. Forsberg, A. R. Lahikainen (eds.). *What's New? Nordic-Baltic Perspectives on Childhood and Families*. Childhood and Family Research Unit Net Series; 1/2004. – Tampere: Tampere University Press, 2004, p. 9–40.
62. Lincoln, Yvonna; and Guba, Egon. 1985. *Naturalist Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage publications.
63. Lofland, John and Lofland, Lyn H. (1984). *Analyzing Social Settings*. 2nd edn. Belmont, CA: Wadsworth.
64. McCall, George J.; and Simmons, Jerry L. (eds.). 1969. *Issues in Participant Observation*. Reading, MA: Addison-Wesley.
65. McGaghie, William C.; McCrimmon, Donald; Mitchell, Gordon; & Thompson, Jason. 2000. Quantitative concept mapping in pulmonary physiology: Comparison of student and faculty knowledge structures. *Advanced Physiological Education*, 23(1), p. 72.
66. Milardo, Robert; and Wellman, Barry. 1992. The person is social. *Journal of Social and Personal Relationships*, No. 9, p. 339–342.
67. Milardo, Robert; and Wellman, Barry. 2005. The person is social. In: S. Duck & W. Dragon (eds.). *Understanding research in personal relationships*. Sage Press, p. 244–246.

68. Milardo, Robert. 1989. Theoretical and Methodological Issues in the Identification of the Social Networks of Spouses. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 51, No. 1, p. 165–174.
69. Milardo, Robert. 1992. Comparative Methods for Delineating Social Networks. In: S. Duck; & W. Dragon (eds.). *Understanding research in personal relationships* Sage Press, p. 247–253.
70. Miles, Matthew B.; & Huberman, Michael A. 1994. *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. 2nd ed. Newbury Park, CA: Sage.
71. Moreno, Jacob L. 1948. The Three Branches of Sociometry: A Postscript. *Sociometry*, Vol. 11, No. 1/2, p. 121–128.
72. Moreno, Jacob L. 1953. *Who shall survive?* Beacon, N.Y.: Beacon House Inc. Prieiga internetu: <http://www.asgpp.org/docs/WSS/Book%20II/index.html> [žiūrėta 2011 08 31].
73. Moreno, Jacob L. 1954. Sociometry and Experimental Sociology. *Sociometry*, Vol. 17, No. 4, p. 358–363.
74. Mueller, Alma; Johnston, Mary; & Bligh, Diane. 2001. Mind-mapped care plans: A remarkable alternative to traditional nursing care plans. *Nurse Educator*, 26(2), p. 75–80.
75. Murphy, S. 1990. Thoughts about Patterns of Qualitative Research. *Qualitative Family Research*, 4 (2), p. 9–10, 12, 21.
76. Novak, Joseph D. 1981. Applying learning psychology and philosophy of science to biology teaching. *The American Biology Teacher*, 43(1), p. 12–20.
77. Novak, Joseph D.; & Canas, Alberto. J. 2008. *The theory underlying concept maps and how to construct and use them* (Tech. Rep.). Pensacola: IHMC Florida Institute for Human and Machine Cognition.
78. Novak, Joseph D.; & Gowin, Bob D. 1984. *Learning how to learn*. Cambridge. UK: Cambridge University Press.
79. Oakley, Ann. 1981. Interviewing Women: A Contradiction in Terms. In: Roherts (ed.). *Doing Feminist Research*. London: Routledge and Kegan Paul, p. 30–61.
80. Osmond, Marie W. 1987. Radical-critical Theory. In: M. B. Sussman, and S. K. Steinmetz (eds.). *Handbook of Marriage and the Family*. New York: Plenum, p. 103–124.

81. Packer, Martin. 1985. Hermeneutic Inquiry in the study of Human Conduct. *American Psychologist*, 40, p. 1081–1093.
82. Patton, Michael Q. 1986. *Utilization-focused evaluation*. Newbury Park, C.A.: Sage.
83. Patton, Michael Q. 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park, C.A.: Sage.
84. Peirce, Charles S. 1976. *The New Elements of Mathematics*. 4 vols. Mouton: The Hague.
85. Peirce, Charles S. 1992. *Reasoning and the Logic of Things* (ed. K. L. Ketner). Cambridge, MA: Harvard University Press.
86. Reichertz, Jo. 2004. Abduction, Deduction and Induction in Qualitative Research. In: U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke (eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London: Sage publications, p. 159–165.
87. Rico, Gabriele L. 1983. *Writing the natural way: Using right-brain techniques to release your expressive powers*. New York: Penguin Putnam.
88. Rooda, Linda. 1994. Effects of mind mapping on student achievement in a nursing research course. *Nurse Educator*, 19(6), p. 25–27.
89. Ryle, Gilbert. 1971. *Essays, 1929–1968* (Volume 2 of Collected Papers). London: Hutchinson.
90. Safilios-Rothschild, Constantina. 1969. Family Sociology or Wives' Family Sociology? A Cross-Cultural Examination of Decision Making. *Journal of Marriage and the Family*, 31, p. 290–301.
91. Schatzman, Leonard and Strauss, Anselm L. 1973. *Field Research: Strategies for a Natural Sociology*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
92. Schutz, Alfred. 1971. *Collected Papers 1: The Problem of Social Reality*. The Hague: Martinus Nijhoff.
93. Schwandt, Thomas R. 1990. Paths to inquiry in the Social Disciplines: Scientific, Constructivist and critical theory methodologies. In: E. G. Guba, (ed.). *The Paradigm Dialog*. Newbury Park, CA: Sage publications, p. 268–276.
94. Stanley, Liz and Wise, Sue. 1983. *Breaking Out: Feminist Consciousness and Feminist Research*. London: Routledge and Kegan Paul.
95. Strauss, Anselm L. 1987. *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.

96. Stryker, Sheldon. 1968. Identity Saliency and Role Performance: The Relevance of Symbolic Interaction Theory for Family Research. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 30, No. 4, p. 558–564.
97. Stryker, Sheldon. 2002. *Symbolic Interactionism: A Social Structural Version*. Caldwell: The Blackburn Press. 188 p.
98. Sussman, Marvin B.; Steinmetz, Suzanne K.; and Peterson, Gary W. (eds.) 1999. *Handbook of Marriage and the Family*. New York: Plenum.
99. Tattersall, Chris, Watts, Ann, & Vernon, Stephen. 2007. Mind mapping as a tool in qualitative research. *Nursing Times*, 103, p. 32–33.
100. Thomas, William I.; and Thomas, Dorothy S. 1928. *The Child in America*. New York: Alfred A. Knopf.
101. Thomas, William I., Znaniecki, Florian. 1918–1920. *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group*. The University of Chicago press.
102. Trost, Jan; and Levin, Irene. 1992. Understanding the Concept of Family. *Family Relations*, 41 (2), p. 348–351.
103. Trost, Jan; and Levin, Irene. 2000. Stepfamily as Dyads – Direct and Indirect Relationships. *Journal of Comparative Family Studies*, 31 (3), p. 137–154.
104. Trost, Jan, 1993. Family From a Dyadic Perspective. *Journal of Family Issues*, 14 (1), p. 92–104.
105. Trost, Jan. 1988. Conceptualising the Family. *International Sociology*, 3 (1), p. 301–308.
106. Trost, Jan. 1990. Do We Mean the Same by the Concept of Family? *Communication Research*, 17, p. 431–443.
107. Trost, Jan. 1996. Family Structure and Relationships: The Dyadic Approach. *Journal of Comparative Family Studies*, 27 (2), p. 395–408.
108. Trost, Jan. 1997. *Kvalitativa intervjuer* (Qualitative Interviews). 2 rev.ed. Lund: Studentlitteratur.
109. Trost, Jan. 1999. Family as a Set of Dyads. In: B. H. Settles, S. K. Steinmetz, G. W. Peterson & M. B. Sussman (eds.). *Concepts and Definitions of Family for the 21st Century*. New York: The Haworth Press, 2, p. 79–91.
110. Tukey, John W. 1977. *Exploratory data analysis*. Reading, MA: Addison-Wesley.

111. Turns, Jennifer; Atman, Cynthia; & Adams, Robin. 2000. Concept maps for engineering education: A cognitively motivated tool supporting varied assessment functions. *IEEE Transactions on Education*, 43, p. 164–173.
112. Valantiejus, Algimantas. 2004. *Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. Vilnius: VUL. Skyrius 1.7. Reflektyvumo reikšmės, arba kritinės minties siejimas su socialine praktika, p. 203–232.
113. Wellman, Barry; Carrington, Peter J.; and Hall, Alan. 1988. Networks as Personal Communities. In: B. Wellman, and S. D. Berkowitz (eds.). *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 130–184.
114. Wellman, Barry. 1988. Structural analysis: from method and metaphor to theory and substance. In: B. Wellman B. Berkowitz (eds.). *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge University Press, p. 19–61.
115. Wellman, Barry. 1999. The Network Community. In: B. Wellman (ed.). *Networks in a Global Village*. Boulder, CO: Westview, p. 1–48.
116. Wheeldon, Johannes. 2007. *Bringing British Columbia to Latvia: Canadians reflect on expert designation in an international criminal justice project*. Burnaby, British Columbia, Canada: School of Criminology, Simon Fraser University.
117. Wheeldon, Johannes. 2011. Mapping Mixed Methods Research: Methods, Measures, and Meaning. *Journal of Mixed Methods Research*, 4 (2), p. 87–102.
118. White, James M.; and Klein, David M. 2002. *Family Theories*. London: Sage publications.
119. Wilson, Holly S.; and Hutchinson, Sally A. 1991. Triangulation of Qualitative Methods: Heideggerian Hermeneutics and Grounded Theory. *Qualitative Health Research*, 1, p. 263–276.
120. Wolcott, Harry F. 1994 *Transforming Qualitative data: Description, analysis, and Interpretation*. Thousand Oaks, CA: Sage.
121. Wolff, Stephan. 2004. Clifford Geertz. In: U. Flick, E. von Kardaff, I. Stein (eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London: Sage publications. p. 47–53.

P r i e d a s

GILUMINIO INTERVIU GAIRĖS

Taikantis Šeimos žemėlapiu metodą tyrėjas dėl aktyvaus tiriamojo dalyvavimo interviu procese privalo turėti specialų pasirengimą ir gebą improvizuoti pagal numatytas interviu gaires. Per pirmus du etapus, t. y. kai tiriamasis sudaro šeimos narių sąrašą ir dėl jo / piešia šeimos žemėlapi, tyrėjas pateikia standartizuotus klausimus (aprašyta 4.3 skyriuje), stebi ir interpretuoja tiriamojo veiklą, užduoda papildomus, stebimą situaciją patikslinančius klausimus. Pagrindinė tyrėjo užduotis šiuose dviejuose etapuose yra leisti tiriamajam aktyviai, kūrybingai konstruoti savo šeimos paveikslą, neveikiant šio proceso žodžiais ar gestais. Tyrėjas turi aiškias, konkrečias instrukcijas, susijusias su klausimų pateikimu, atsakymu į tiriamojo užduodamus klausimus ir pan. Tačiau trečiasis etapas, giluminis interviu, yra stipriai veikiamas pirmais etapais surinktos informacijos. Tad kyla klausimas, kaip tyrėjui pasirngti šiam etapui? Ar galima iš anksto numatyti trečiojo etapo klausimus?

Atsižvelgiant į tyrimo tikslus ir pasirinktą teorinę priegią, trečiajam etapui parengiamos lanksčios interviu gairės, kaip pajautos klausimai (Blumerio sąvoka), kurios leidžia tyrėjui tikslingai rinkti informaciją, paliekant galimybę keisti klausimus atsižvelgiant į konkrečią tiriamojo situaciją. Pateiksime interviu gairių pavyzdį iš I. Levin pakartotinių santuokų tyrimo (1994; 365–374).

Trečiojo etapo, giluminio interviu, metu siekiama atskleisti tiriamojo „situacijos apibūdinimą“ ir santykius tarp bendrame namų ūkyje gyvenančių šeimos narių bei vaiko santykius su atskirai gyvenančiu tėvu / motina. Pasirinkta Simbolinio interakcionizmo perspektyva diktuoja interviu atlikimo metodologinius principus, kurie realizuojami interviu gairių pavidalu: analizuojamas sąveikos (diadinės) reikšmių laukas, veikėjų motyvai, sukonstruoti šiame reikšmių lauke, ir pats reikšmių darybos procesas. Klausinama apie tiriamojo veiklą, teiraujamasi, koku būdu siekiama užsibrėžtų tikslų,

kokiu būdu tiriamasis koreguoja neigiamus tarpasmeninius santykius generuojančias situacijas, kokius santykius tiriamasis vadina sėkmingais ir kt.?

Interviu gairėse numatomos bendros klausimų temos, kurios atsispindi klausimų blokų pavidalu, pavyzdžiui, santykių su šeimos nariu bendrasis apibūdinimas, santykių kūrimas ir palaikymas, vaidmenų ribos, ankstesnės patirties įtaka ir kt. Dauguma temų nagrinėjama tais pačiais aspektais: prašoma pateikti konkretų situacijos pavyzdį, aptariamas šios situacijos dažnumas, pasitenkinimas ja ir pokyčių galimybė. Nors interviu gairėse nurodomi kiekvienai temai priskiriami klausimai, tačiau konkrečios klausimų formuluotės interviu metu priklauso nuo tiriamojo asmens, situacijos ir nuo pirmuose dviejuose etapuose atskleistos informacijos.

Interviu gairės yra siejamos su tiriamojo pozicija šeimoje – tėvo / motinos, patėvio / pamotės, vaiko / įvaikio. Tiriamajam pateikiami klausimai, atitinkantys jo šeiminių pozicijų. Kai kurie tiriamieji užėmė keletą šeiminių pozicijų namų ūkyje, pavyzdžiui, buvo kartu ir tėvas / motina, ir patėvis / pamotė. Visi vaikai buvo klausiami apie jų santykius tiek su tėvu / motina, tiek su patėviu / pamote. Interviu metu vengta formalių „patėvio / pamotės“ ir „įvaikio“ terminų ir klausimai formuluojami naudojant konkretaus asmens vardą.

I. LEVIN INTERVIU GAIRĖS

Interviu gairės patėviui / pamotei

Santykiai su įvaikiu:

- *Bendrasis santykių apibūdinimas:*
  - Kaip jūs apibūdintumėte savo santykius su įvaikiu: jie panašūs į „tėvo“ ar „motinos“ santykius su vaiku, santykius tarp draugų, santykius su dėde ar teta, seneliu / močiute, ar santykiai primena bendravimą tarp nepažįstamųjų? Galbūt norėtumėte savo santykius su įvaikiu apibūdinti kitu būdu?²
- *Ryšys su įvaikiu:*
  - *Ryšio užmezgimas.* Kokiu būdu jūs siekėte pažinti savo įvaikį? Ką konkrečiai darėte?

² Šis klausimas buvo iš dalies susijęs su kitu tyrimu ir buvo užduodamas tik per pirmuosius interviu.

- *Geroji santykių pusė.* Ar galite nurodyti sritis, kuriose pajusdavote ypač šiltą ryšį su įvaikiu? Ką tuomet darėte? Kaip dažnai tai pasikartodavo? Kada paskutinį kartą tai nutiko? Kas buvo šios situacijos iniciatorius? Ar jūs esate patenkintas tuo, kaip viskas nutiko? Jeigu ši situacija jums sukėlė nepasitenkinimą, ką tuomet darėte, kad ją pakeistumėte? Ar jūsų veikla pasiteisino? Jeigu taip, tai kas lėmė gerą rezultatą?
- *Blogoji santykių pusė.* Ar yra sričių, kuriose nesutariate su įvaikiu? Pateikite konkrečių pavyzdžių? Ar darėte ką nors, kad tai pakeistumėte? Ar jūsų pastangos buvo sėkmingos? Ką apie tai galvojate? Jeigu jūsų pastangos nebuvo sėkmingos, kaip galėtumėte tai paaiškinti?
- *Bendri pomėgiai.* Ar jūs turite bendrų pomėgių? Ar turite galimybių jais užsiimti kartu su įvaikiu? Kas pareiškia iniciatyvą? Ar jūs patenkintas, kaip vyksta jūsų bendravimas bendrų pomėgių metu? Jeigu ne, ar ką nors darėte, kad tai pakeistumėte? Ar tai pasiteisino? Jeigu ne, kaip manote, nuo ko tai priklausė?
- *Buvimas be pašalinių asmenų.* Prašom papasakoti, ką jūs veikiate kartu su savo įvaikiu vieni, nedalyvaujant kitiems asmenims. Pateikite pavyzdžių. Kaip dažnai tai nutinka? Kada paskutinį kartą? Ar jūs patenkintas tuo, kaip viskas vyko? Jeigu nesate patenkintas, ar darėte ką nors, kad tai pakeistumėte? Ar tai pasiteisino? Jeigu ne, kaip manote, nuo ko tai priklauso?
- *Kitų šeimoms narių požiūris.* Kaip elgiasi žmonės, gyvenantys drauge, kai mato jus bendraujant su įvaikiu? Prašom apibūdinti šią situaciją.
- *Iniciatyvumas.* Kas paprastai rodo iniciatyvą bendrauti? Kas parodė iniciatyvą paskutinį kartą? Ar jūs tuo patenkintas? Jeigu norėtumėte, kad viskas vyktų kitaip, tai kaip tuomet turėtumėte viską vykdyti? Jeigu jūs ketinate ką nors keisti jūsų santykiuose su įvaikiu, ar manote, kad jums pasiseks?
- *Bandyamas pakeisti santykius.* Ar kada nors anksčiau bandėte pakeisti jūsų ryšį, kontakto dažnumo ar kokybės prasme? Kas tuomet nutiko? Ar kada nors norėjote jį pakeisti, bet taip ir nepabandėte? Tokiu atveju, kodėl?

- *Kaip susiklostė šiandieninė situacija.* Kaip jūsų santykiai tapo tokie, kokie jie yra dabar? Ar taip tiesiog susiklostė, o gal jūs tai aptarėte? Ar jūs iš anksto nusprendėte, kaip viskas turėtų būti prieš įsikeldamas gyventi su partneriu? Kaip tai susiję su tuo, ką manėte iš anksto?
- *Atsakomybė už įvaikį:*
  - *Atsakomybės suvokimas.* Ar jūs jaučiatės turįs atsakomybę už savo įvaikį? Su kokiomis sritimis tai susiję: vaiko priežiūra? Rūpestis? Užsiėmimai? Kitos sritys? Ar galite nupasakoti situaciją, kurioje pasireiškia atsakomybė? Ar jūs imatės atsakomybės situacijose, kuriose kartu būna ir vaiko tėvas / motina? Ar yra buvę problemų, susijusių su atsakomybės prisiėmimu pagal jūsų norus? Ar yra sričių, kuriose esate atsakingas net jei šalia yra vaiko tėvas / motina?
  - *Atsakomybės priėmimas.* Kaip jums atrodo, kaip jūsų atsakomybė buvo priimta? Ar yra buvę taip, kad turėjote sunkumų parodydamas / -a ar prisiėdamas / -a tiek atsakomybės, kiek pats / pati norėjote? Kaip tai paaiškintumėte? Kaip atkeliaavote iki tokios situacijos, kokia ji yra dabar? Ar jūs tai aptarėte, ar taip tiesiog susiklostė?
  - *Tėvo / motinos ir patėvio / pamotės atsakomybės palyginimas (tiems, kurie yra kartu ir tėvai / motinos, ir patėviai/pamotės).* Ar yra koks nors skirtumas, būti tėvu / motina ir patėviu / pamote? Su kuo tas skirtumas susijęs? Kokiose konkrečiose situacijose jūs galite jausti skirtumą? Ar pasitaiko, kad jūs kažko nepadarote savo įvaikiui, nes tai nėra „jūsų reikalas“? Pateikite pavyzdžių.

Patėvio / pamotės vaidmens legitimumas:

- *Vaidmens ribos:*
  - Ar jums atrodo, kad yra ribos tam, ką priimta daryti kaip patėviui / pamotei? Ar pasitaikė, kad jūsų įvaikis sakytų: tau negalima šito daryti, nes esi ne mano tėvas ar mano motina? Kas tuomet nutiko? Su jumis? Su jūsų partneriu? Ar jums atrodo, kad jūsų įvaikis kada nors yra šitaip pagalvojęs?
- *Bandymai keisti vaidmenį:*
  - Ar kada nors yra buvę taip, kad jūs norėjote radikaliau pakeisti savo santykius su įvaikiu? Kas tuomet nutiko?

- *Lyties įtaka vaidmeniui:*
  - Ar jūs, kaip pamotė, atliekate įprastinius moteriškus darbus, susijusius su jūsų įvaikiu? O gal yra pasitaikę taip, kad jūs pasakytumėte: aš nenoriu to daryti, nes tai nėra mano vaikas? O kaip jūs, kaip patėvis? Ar yra dalykų, kuriuos vengiate daryti, nes tai nėra jūsų vaikas? Kas tuomet būna?

Santykiai su partneriu:

- *Santykių kūrimas:*
  - Kaip jūs ir jūsų partneris planavote įsikelti gyventi kartu? Kurios temos buvo labiausiai aptariamoms? Ar aptarėte tai, kaip bendrausite su įvaikiu? Kas ėmėsi šio pokalbio iniciatyvos? Kaip atkeliavote iki to, kaip viskas yra dabar? Ar esate tuo patenkintas? O gal norite tai pakeisti? Ar bandėte tai pakeisti? Jeigu jums nepavyko, su kuo tai gali būti susiję?
- *Ankstesnių santykių įtaka:*
  - *Tiems kurie anksčiau buvo susituokę ar gyveno kartu nesusituokę:* ar jūs sąmoningai bandėte daryti kažką kitaip, nei ankstesniuose santykiuose? Ar jūs naudojate ankstesnę santuoką kaip žinių pagrindą savo naujuose santykiuose, ar šie santykiai buvo sukurti be didesnių samprotavimų apie tai? Ar yra kokių nors taisyklių ar susitarimų iš ankstesnės santuokos, kuriuos norėtumėte pritaikyti ir dabartiniuose santykiuose? Ar yra kokių nors taisyklių ar susitarimų iš ankstesnės santuokos, kurių nenorėtumėte naujuose santykiuose?

Ypatingi atvejai ir patarimai kitiems:

- Ar galite pateikti pavyzdžių, kas buvo ypač sunku?
- Ar galite pateikti pavyzdžių, kas buvo ypač lengva?
- Jeigu jūsų geriausias / -ia draugas / -ė pasakytų jums, kad ketina gyventi su nauju partneriu / -e, kokį patarimą jam / jai duotumėte?
- Jeigu aš būčiau musė, tupinti ant sienos jūsų namuose, ar aš atskirčiau, kuris iš jūsų yra vaiko tėvas / motina, o kuris – patėvis / pamotė? Kaip?

Interviu gairės tėvui / motinai

Santykiai su jūsų vaiku:

- *Pokyčiai:*
  - Mane dominate jūs kaip tėvas / motina ir kaip jūs įgyvendinate šį vaidmenį savo pakartotinėje santuokoje: ar po to, kai pradėjote gyventi su savo nauju partneriu / -e jūs kaip mama ar tėtis pasikeitė? Kaip?
- *Buvimas be pašalinių asmenų:*
  - Ar jūs būnate su savo vaiku vienas / -a, be jokių kitų asmenų? Kaip dažnai taip būna? Kada tai buvo paskutinį kartą? Ką jūs tuomet veikėte? Ar jūs planuojate tokius pabuvimus vieniems, ar tai įvyksta savaime? Jeigu nebuvo, kodėl neplanavote tokių pabuvimų? Ar jūs bandėte pakeisti šią situaciją? Kas ėmėsi iniciatyvos? Kas įvyko?
- *Noras keisti santykius:*
  - Jeigu jūs ruošiatės ką nors keisti savo santykiuose su vaiku, ką manytumėte daryti? Ar taip susiklostė jau gyvenant kartu su nauju partneriu / -e?
- *Palyginimas su gyvenimu iki naujos santuokos:*
  - Kaip jums atrodo, kaip vaikai gyvena ir jaučiasi dabar, palyginti su tuo, kaip viskas buvo iki jums įsikraustant gyventi su nauju partneriu / -e?
  - *Tėvo / motinos ir patėvio / pamotės atsakomybės palyginimas (tiems, kurie yra kartu ir tėvai / motinos, ir patėviai / pamotės).* Ar yra koks nors skirtumas, būti tėvu / motina ir patėviu / pamote? Su kuo tas skirtumas susijęs? Kokiose konkrečiose situacijose jūs galite jausti skirtumą?

Santykiai su nauju partneriu / -e:

- *Ankstesnių santykių įtaka:*
  - Kiek sąmoningai jūs atsižvelgėte į savo ankstesnę santuokinę patirtį kurdami naujus santykius? Ar žvelgiate į ankstesnius santykius kaip į pamoką? O gal naujus santykius kūrėte nesąmoningai, nesigilindami į ankstesnę patirtį? Ar yra kokių nors taisyklių ar susitarimų iš ankstesnės santuokos, kuriuos norėtumėte taikyti ir dabartinėje?

Ar yra tokių taisyklių ar susitarimų iš ankstesnės santuokos, kurių nenorėtumėte taikyti ir dabartiniuose santykiuose?

- *Naujų santykių kūrimas:*
  - Kaip jūs ir jūsų partneris planavote pradėti gyvenimą kartu? Kokios temos buvo labiausiai aptariamoms? Ar jūs aptarėte, kaip jis / ji turėtų bendrauti su jūsų vaiku? *Tais atvejais, kai tėvas / motina taip pat yra ir patėvis / pamotė:* ar jūs aptarėte ir tai, kaip turėtumėte bendrauti su partnerio / -ės vaiku? Kaip jūs suvokėte, kokie turėjo būti šie santykiai? Ar jūsų lūkesčiai buvo patenkinti? Kas ėmėsi iniciatyvos priimti sprendimus ir padaryti santykius tokius, kokie jie yra dabar? Ar esate tuo patenkintas? O gal norite tai pakeisti? Ar bandėte keisti? Jeigu nepavyko, kas tai galėjo lemti?
- *Partnerio ir vaiko santykiai:*
  - Mane taip pat domina jūsų požiūris į jūsų partnerio ir jūsų vaiko santykius. Kaip apibūdintumėte, kas jūsų partneris / -ė yra jūsų vaikui: „tėvo“ ar „motinos“ pakaitalas, draugas, dėdė ar teta, senelis / močiutė ar nepažįstamasis? Ar užtenka šių pasiūlytų variantų, ar kažkaip kitaip pavadintumėte jų santykius?

Santykiai su buvusiu partneriu / -e:

- *Vaiko priežiūros pasidalinimas:*
  - Kaip dažnai jūsų vaikas susitinka su ankstesniu jūsų sutuoktiniu? Kokia yra vaiko lankymo tvarka? Kaip vyksta vaiko lankymas? Kokia yra tipinė situacija? Ar vaiko lankymas kėlė daug diskusijų? Ar yra buvę sunkių situacijų? Pavyzdžiui, kokių? Kada tai buvo paskutinį kartą? Kas įvyko?
- *Susitarimų keitimas:*
  - Ar pasitaiko, kad lankymai yra keičiami? Kaip dažnai tai nutinka? Kada tai buvo paskutinį kartą? Kas ėmėsi iniciatyvos? Ar vaiko lankymas dabar yra toks pats, koks buvo iš pradžių? Jeigu pasikeitė, prašom paminėkite kelis pokyčius ir jų priežastis.
- *Emociniai santykiai su buvusiu partneriu / -e:*
  - Šalia visų praktinių dalykų aptarimo mums yra svarbu išsiaiškinti ir labiau emocinius jūsų santykių su ankstesniu partneriu aspektus.

Ar galėtumėte pasakyti, kad jūsų santykiai su ankstesniu partneriu / -e emociškai yra visiškai baigti? Iš ko jūs tai suprantate? Kokie yra to ženklai? Gal galite pateikti pavyzdžių? Kas kelia daugiau sunkumų: atskiros situacijos ar tam tikri santykių aspektai?

- *Santykiai su buvusio partnerio / -ės giminaičiais:*
  - Kokie yra jūsų santykiai su ankstesnio sutuoktinio giminaičiais? Ar jūs susitinkate? Kaip dažnai? Kada paskutinį kartą?

Patarimai kitiems:

- Jeigu jūsų geriausias / -ia draugas / -ė pasakytų jums, kad ruošiasi gyventi su nauju partneriu / -e, kokį patarimą jam / jai duotumėte?
- Jeigu aš būčiau musė, tupinti ant sienos jūsų namuose, ar aš atskirčiau, kuris iš jūsų yra vaiko tėvas / motina, o kuris – patėvis / pamotė? Kaip?

Interviu gairės vaikams

Santykiai su patėviu / pamote:

- *Bendrasis santykių apibūdinimas:*
  - Kaip apibūdintumei, kas tau yra tavo patėvis / pamotė: „tėvo“ ar „motinos“ pakaitalas, draugas, dėdė ar teta, senelis / močiutė ar nepažįstamasis? Kuris iš šių variantų tau atrodo tinkamiausias?
- *Buvimas be pašalinių asmenų:*
  - Kaip tau patinka būti kartu su savo pamote / patėviu? Ar būna taip, kad jūs ką nors veiktumėte visiškai vieni? Ar gali pateikti pavyzdžių? Kada tai buvo paskutinį kartą? Kaip viskas buvo? Ar tau patiko? O kaip bendravimo dažnumas, ar tau patinka taip, kaip yra dabar?
- *Noras keisti santykius:*
  - Jeigu tu nori, kad kažkas būtų kitaip, ką būtum daręs, kad tai įvyktų? Ar bandei tai padaryti? Jeigu ne, ar kada nors norėjai pakeisti bendravimo dažnumą ar kokybę? Jeigu norėjai, bet nbandei pakeisti, kodėl?
- *Patėvio / pamotės vaidmens ribos:*
  - Ar yra buvę, kad sakytum: tau negalima šito daryti, nes tu nesi mano tėvas / motina? Kas tuomet nutiko? Kada tai buvo paskutinį kartą? Ar tu taip kada nors galvojai?

Santykiai su kartu gyvenančiu tėvu / motina:

- *Pokyčiai:*
  - Ar tau atrodo, kad tavo santykiai su tėvu / motina pasikeitė po to, kai apsigyvenote su nauju mamos / tėvo partneriu? Kuo?
- *Buvimas be pašalinių asmenų:*
  - Ar tu kartais būti vienas / -a su savo mama / tėvu? Ar nori, kad tai būtų dažniau? Jeigu nori pakeisti situaciją, ką darytum? Ar bandei tai daryti? Kodėl nenori pats bandyti išsilyti keisti situaciją? Kaip manai, kas būtų nutikę?

Santykiai su kartu gyvenančiu tėvu / motina:

- Kaip dažnai jūs matotės? Ką kartu veikiate? Kada tai buvo paskutinį kartą? Ar nori dažniau matytis su tėvu / motina? Ar būna, kad jūs matotės dažniau, negu numatyta lankymo susitarime? Ką tu darai, jeigu pradedi ilgėtis tėvo / mamos? Jeigu tau nepatinka nustatyta tvarka, ar bandei ją pakeisti? Kas nutiko?

Santykiai su patėviu / pamote, gyvenančiu / -ia kartu:

- *Bendrasis santykių apibūdinimas:*
  - Kaip apibūdintumei patėvį / pamotę, su kuriuo / -ia kartu negyvenate: „tėvo“ ar „motinos“ pakaitalas, draugas, dėdė ar teta, senelis / močiutė ar nepažįstamasis? Kuris iš šių variantų atrodo tinkamiausias?
- *Požiūris į naujus tėvo / motinos santykius:*
  - Kaip tau patinka tai, kad tavo mama / tėvas gyvena su nauju partneriu? Ar yra tame kas nors gero? Ar yra kas nors blogo?
- *Buvimas be pašalinių asmenų:*
  - Kaip dažnai būni kartu su savo patėviu / pamote? Ar būna taip, kad jūs kažką veiktumėte visai vieni? Kada tai buvo paskutinį kartą? Kas vyko? Ar esi patenkintas jūsų santykiais, jų dažnumu ir kokybe?
- *Noras keisti santykius:*
  - Jeigu nori, kad kažkas būtų kitaip, ką bandytum pakeisti? Ar bandei tai daryti? Jeigu ne, ar kada nors norėjai pakeisti jūsų bendravimo dažnumą ar kokybę? Ar yra buvę taip, kad pasakytum: tau

negalima šito daryti, nes tu nesi mano tėvas / motina? Kada tai buvo paskutinį kartą? Kas įvyko? Ar būna taip, kad šitaip pagalvotum?

Santykiai su įbroliais / įseserėmis ir pusiau broliais / seserimis³

- Ką reiškia gyventi kartu su kitu vaiku, su kuriuo neturite nė vieno bendro tėvo? Ką jūs kartu veikiate? O kaip su tais, kurie tik laikinai atvažiuoja pasisvečiuoti? Pateikite pavyzdžių.

Patarimai kitiems:

- Jeigu pas tavo ateitų draugas / -ė (paklausti geriausio draugo / -ės vardo) ir pasakytų, kad jo tėvai ruošiasi skirtis, ką tu jam / jai pasakytum? Po kažkiek laiko tavo draugas / -ė ateitų ir pasakytų, kad jo / jos tėvas ar motina ruošiasi gyventi su nauju partneriu. Ką tu jam / jai tuomet patartum?
- Jeigu aš būčiau musė, tupinti ant sienos tavo namuose, ar galėčiau atskirti, kas yra kurio vaiko tėvas / motina, o kas patėvis / pamotė? Kaip?

LITERATŪRA:

Levin, Irene. 1994. *Stefamilien – variasjon og mangfold* (The Stepfamily – Variations and Manifold). Oslo: Aventura publisher, p. 365–374.

³ Šioje imtyje tyrimo metu niekas negyveno su įbroliais / įseserėmis, bet kai kurie taip gyveno anksčiau ir daugumos namuose įbroliai / įseserės lankydavosi savaitgaliais. Daug tiriamųjų gyveno kartu su pusiau broliais / seserimis.

SUMMARY

In this book, we present the Family mapping method that we have applied since 2004. The method is within the scope of the qualitative family research methodology, and its form is a three-stage extended in-depth interview. The author of the Family mapping method is the Norwegian professor Irene Levin who created this method in 1990 on the basis of the research carried out in the Philadelphian Child Guidance Clinic. She studied families after divorce, step families, and the impact of divorce on children.

Our scientific goal was to conceptualize the procedures and techniques involved in this method, with respect to contemporary knowledge about families, and to endow the method with the “method talk” vocabulary disclosing the visualization of individual conceptualizations, triangulation, combination of verbal and non-verbal information, and encouraging a creative participation of the individual. Our interpretation of the mapping method demonstrates how connections among theory, research methodology, and method can be realized in carrying out a research, how the position of an objective observer could be abandoned employing an open concept of family. The family mapping method uses mind maps, because they lack normative references typically found in concept maps; besides, the individual opinion of a subject is not tested in respect of its conformity to the “correct” or institutional concept of family life. It is important to note that while the mapping method is used to research individual conceptualizations, the possibility of creating *thick descriptions* it provides, and its connections with the network analysis of family formations allow creating the typologies of families and family interactions. The latter are valuable in terms of representing social context and can be used as an explanatory and illustrating measure not only in qualitative but also in quantitative research.

In the book, we also wanted to discuss another important feature of applying the Family mapping method: carrying out a qualitative research is an artistic endeavour requiring a specific preparation of the researcher. In the course of the research, it is necessary to reflect on the progress of the research itself, *examine the research*, i.e. to evaluate the interactional procedures of knowledge production, taking into consideration that the researcher is involved in meaning-making work and becomes a constructor of knowledge in active collaboration with the person being interviewed.

This book is intended for students studying social sciences as well as for all those interested in qualitative family research. The book consists of five chapters and concluding remarks; it contains the list of literature and an annex. Since the book is intended to be educational, each chapter ends with questions and exercises; the authors suggest practical tasks for discussions, recommend literature for the further reading. The book is rich in highlights. The purpose of including highlights is to provide readers with deeper knowledge about concepts, theoretical approaches, methodological provisions used in the text, and to give examples of the “best” and “worst” practices.

The first chapter of the book presents a short overview of a qualitative family research. The authors show that defining a qualitative research of a family is not a straightforward matter, because both the concepts of *family* and *qualitative research* have multiple meanings. These concepts are contextual, which makes them socially and politically situated; they are related to family ideology; furthermore, they have a theoretical and practical charge. The authors underscore the connection between qualitative family research and both modern and post-modern discourses in family sociology. It is shown that the latter ones determine the research paradigm, methodological principles and research design. The role of discourses in family research is discussed in more detail in a highlight.

The second chapter draws on the works of Kerry Dally, James White & David Klein, and Ann Oakley. Here, the discussion centers on specific features of a qualitative family research, with special attention to the role of the researcher and research ethics.

The third chapter is devoted to the application of maps in qualitative research. The authors demonstrate that data collection can be performed

with the help of concept and mind maps. Drawing on the works of J. Novak and B. Gowin, T. Buzan, the authors aim to demonstrate that the application of a concept map, as a rule, is guided by normative knowledge, while a mind map is less formalized, because the researcher is interested in the perspective of the individual. A mind map is used in qualitative research in order to visualize individual conceptualizations, his/her experience, perception, memory events.

The fourth chapter is devoted to the presentation of the family mapping method and discussion of its peculiarities. The authors divide this chapter into five parts. *The first part* focuses on the origins of the method and its general description. The origins of the method are linked to two sources – D. Kvebaek's sculpture technique and J. Jorgenson's method of studying young families. The general description of the method shows that I. Levin structured the research in three steps: a family list, a family map, and an in-depth interview, aiming to disclose the structure of the phenomenon, interpersonal relations and the meanings attributed to them. Our intent was to show that I. Levin followed interactional interpretative methodology, although she did not abandon the hermeneutic analysis of drawings, either. The focus is on the questions of conceptualizing one's family; they are addressed in the context of W. I. Thomas' and D. S. Thomas' theorem. The authors of the book argue that this theorem should be considered as the methodological axis of I. Levin's family research. A more detailed insight into the theorem is presented in a highlight to give students a better understanding of its meaning and its importance to the Family mapping method.

In this chapter, the family mapping method is compared to the sociometry method (author Moreno) and the individual networks theory (authors B. Wellman, R. Milardo). The authors discuss the external resemblance of the methods and demonstrate that the methodologies for constructing family mapping and both sociograms differ significantly.

In the second part of the chapter, the authors present their perspective on the methodology of a qualitative family research carried out by the Family mapping method. The chapter distinguishes the key theoretical approaches, methodologies, and ideas. The authors show that the organization of the

research rests on the theoretical assumptions of pragmatism and symbolic interactionism, principles of grounded theory, open family concept, takes into consideration the reflexive nature of the research. When conducting a research by the Family mapping method, the authors base on A. Strauss' idea of the hermeneutic triangle, C. S. Peirce's insight on the three-step structure of the research, consisting of abduction, deduction, and induction, a multi-layer analysis of the phenomenon and *thick descriptions* proposed by C. Geertz. It is shown that J. Trost's dyadic family research approach can be applied as an analytical tool for family research. The authors abandon the positivist logic one finds in the closed family concept research and show that the methodology based on the open family concept seeks to avoid an institutionalized knowledge of family structure, roles, family relations. Highlights explain in more detail the interactionist heritage, the meanings of *thick description* and reflexivity.

In **the third part**, the data collection procedures are introduced. Each of the three steps (the family list, family map and in-depth interview) are shown to have a partial goal, namely, to record spontaneous family descriptions and boundaries, visualize structure and relations, and inquire about meanings. Our interest was to show that the chosen perspective of symbolic interactionism draws methodological principles for conducting the research. The authors of the book made attempts to give a comprehensive presentation of each step of the method, concentrating not only on what should a researcher do, but also on what should be avoided. The readers of the book are directed to the **annex** for a broader explanation and examples of how the interview guide could be constructed.

The **fourth part** is devoted to introduce an analytical view on the distinguishing features of the Family mapping method. The authors single out four features, such as visualization of individual conceptualizations, combination of verbal and non-verbal information, triangulation, and creative participation of the individual.

To visualize family relations means to present them in an unusual way – with the help of drawings or figures in a two-dimensional space. The mind map communicates with a respondent and provokes the *back-stage*

knowledge of interactions in the family life. It also communicates with the researcher as a document that bears witness to the respondent's personal experience. The mind map conveys the open family concept and reveals the networked nature of family relations, demonstrating that the areas of social life are not strictly demarcated as also a friend, a colleague, or a neighbour may be considered family members.

The method combines verbal and non-verbal information. Transcribed verbal texts, common in the interview method, are complemented with visual texts such as a family list and a mind map. The authors indicate that relations among the list, map and in-depth interview in the Family mapping method has features of a within-method triangulation. A highlight is devoted to a broader introduction of triangulation in qualitative research. Finally, the authors aim to demonstrate that the method provides conditions for a creative participation of the person interviewed, as it enables revealing the respondent's attitude and limiting the researcher's corrective intrusion.

The **fifth part of the chapter** deals with specific ethical issues concerning data collection, the subsequent use of the data, and gives examples of I. Levin's and the author's experience obtained during research practice.

The **fifth chapter of the book** presents the fields in which the My Family mapping method has been used, and introduces data of research studies. The authors aim to show the possibilities of the method and explain the benefits these research studies have gained from using it. The first two examples convey I. Levin's experience in the research on families after divorce and step families, whilst examples from our research study of children affected by emigration demonstrate the benefits of using the family mapping method as compared with the traditional methods of interviewing.

In concluding remarks, the authors emphasize that the Family mapping method is a general scheme for collecting and interpreting data that can be used for examining different phenomena. The status of family mapping as a research method is closely interlinked with creativity in its application. The authors argue that it is not enough just to know the techniques of the method and prepare interview guidelines, because the application of the method makes the researcher to demonstrate communication skills and re-

flexivity. A sociological research conducted by the Family mapping method does not consist merely in questioning, but rather is an interactional event which requires the ability to combine the managing role of the researcher with the active participation of the interviewee, the ability to manipulate skillfully verbal and non-verbal texts and reflexively adjust the course of the interview.

Juozeliūnienė, Irena; Kanapienienė, Laura
Ju-155 Šeimos žemėlapių metodas. Mokomoji knyga socialinių mokslų studentams. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012. – 112 p.

ISBN 978-609-459-065-8

Mokomojoje knygoje supažindinama su kokybinių šeimos tyrimų ypatumais ir pristatomas Šeimos žemėlapių metodas – trijų pakopų išplėtotas giluminis interviu. Knygos autorės konceptualizuoja tyrimo metodo procedūras, aiškina metodo taikymą ir pateikia pavyzdžių. Knyga skiriama socialinių mokslų studentams ir visiems besidomintiems kokybiniais tyrimais.

UDK 316.3(075.8)

IRENA JUOZELIŪNIENĖ
LAURA KANAPIENIENĖ

ŠEIMOS
ŽEMĖLAPIO
METODAS

Mokomoji knyga
socialinių mokslų studentams

Viršelio dailininkė AUDRONĖ UZIELAITĖ
Redaktorė JOLANTA STORPIRŠTIENĖ
Maketuotoja VIDA VAIDAKAVIČIENĖ

Tiražas 300 egz. 4,9 aut. l. 7 sp. l.

Išleido Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3, LT-01315 Vilnius
Spausdino UAB BSPB
Kauno g. 36, LT-03202 Vilnius